SOSIAL ØKONOMEN

NR. 2 – FEBRUAR 1987 – 41. ÅRG.

Lengre åpningstid i bankene, lønnsomt?

INNHOLD:

Offentlig planlegging – Reform i oljebeskatningen
Intervju med Gøthe
Kredittrasjonering – Om å skape arbeidsplasser

Innhold

Nr. 2 1987 – 41. årg.

2
TERJE OSMUNDSEN:
Behov for nytenkning i offentlig planlegging

7
JON STRAND OG SIRI VALSETH:
Utvidelser i åpningstidene for norske banker: Nytte og kostnader

10
NILS AXEL BRAATHEN:
Portrett av Odd Gøthe

ARTIKLER

13
RÖGNVALDUR HANNESSON:
Det nye petroleums-skattesystemet

18
BENT VALE:
Kreditt-rasjonering også uten renteregulering

27
ODD AUKRUST:
Om å skape arbeids-plasser – teori og praksis

33
GUNNAR BRAMNESS:
Jan Serck-Hanssen til minne

36
Nye forskningsrapporter

Forsidefoto: Rune Lislerud/ Samfoto as.
SOSIALØKONOMEN
ISSN 0038-1624

Et norsk gass-selskap?

Det er flere klare svakheter forbundet med organiseringen av norsk produksjon og salg av naturgass. Dagens ordning fungerer ikke samfunnsøkonomisk optimalt og det bør derfor vurderes alternative organisasjonsmønstre.

Eierinteresser bak gassrørledningene er sammensatt forskjellig fra de felter som rørledningene knyttes til. Dette medfører at de økonomiske vurderingene for transport av gassen er skilt fra vurderingene om utbygging og utvinning av feltene. Siden eierene av ledningene står i en tilnærmet monopolsituasjon overfor ikke eiere som ønsker å benytte en rørledning, kan vi vente at prisen for transporten av gassen settes høyere enn det som er samfunnsøkonomisk optimalt. I praksis ser man diskriminering mot selskaper som står helt uten eierandel i rørledningene.

Man kan videre risikere at enkelte selskaper eller grupper av selskaper bygger ledninger som strengt tatt er unødvendige fordi de utsettes for urimelig høye priser i det eksisterende ledningsnett. Den manglende koordineringen mellom utvinning og transport av gass innebærer også farer for at rekkefølgen i feltutbyggingen ikke blir like optimal som om man hadde sett disse sidene under ett.

Eierselskapenes kontroll over rørledningene kan sammenlignes med at private gis anledning til å bygge veier og etterpå fritt fastsette prisen for andre brukere. Vanligvis erkjennes det at denne typen utnyttelse av naturlige monopol har urimelige fordelingsvirkninger og innebærer en sløsing med ressurser.

Det er også klare mangler som følge av svak koordinering ved dagens markedsføring av gass. Kundene stilles overfor avtaler om kjøp av gass fra et bestemt felt med den risiko som da følger med hensyn til produksjonsavbrudd, usikkerhet om geologiske forhold etc. Om salget av gass derimot var organisert av ett selskap som sto for salget av all norsk gass, kunne avtalene i stedet knyttes til hele det norske produksjonssystemet og ikke til de enkelte felt. Om produksjonen fra et felt faller helt eller delvis bort kunne dette (delvis) kompenseres med produksjon fra andre felt. Med ett selskap som koordinerer salget, ville det også være mulig å utnytte den totale produksjonskapasiteten på en mer effektiv og rasjonell måte. Eksempelvis kunne TROLL-feltet bygges ut med en viss ledig kapasitet og utnyttes som en «sving-produsent».

Et alternativ for bedre koordinering av transport, utvinning og salg er å videreutvikle de styringssystemene som er i bruk i dag. Det forutsetter i det minste at myndighetene i større grad enn nå benytter sin mulighet til å kontrollere prisfastsettelsen for rørledningstjenestene. En annen løsning er å opprette et nasjonalt gass-selskap som får førsterett til å kjøpe all fremtidig gass produsert på norsk sokkel og som også overtar eierinteressene i rørledningssystemene. Et slikt selskap bør nødvendigvis ikke være heleid av staten. Tvert imot kan det synes mer realistisk og fornuftig å la oljeselskapene som står for gassproduksjonen få en vesentlig andel av eierinteressene. For å unngå sterk sentralisering av makt bør ingen enkeltselskaper få så stor eierandel at de lett kan oppnå kontroll over gass-selskapet ved å inngå allianse med ett eller noen få andre selskap.

Redaktøren

Aktuell kommentar:

Behov for nytenkning i offentlig planlegging.

Noen refleksjoner om Langtids-programmets rolle – og rasjonalitetens avmakt.

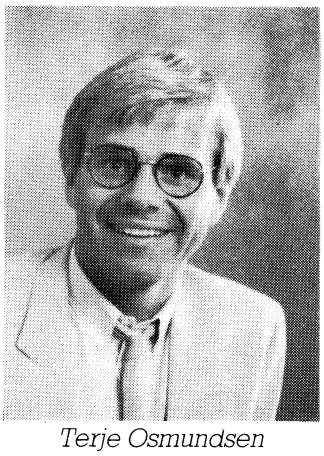

Terje Osmundsen

Har den «sagnomsuste» norske økonomiske planlegging utviklet seg til mer å være et rituale enn en reell planleggingsprosess? Hvordan skal planleggingsapparatet tilpasses den økte usikkerheten i våre omgivelser, og behovet for å tenke i alternative utviklingsbaner? Dette var blant de spørsmål jeg stilte etter å ha fulgt arbeidet med offentlig planlegging og spesielt langtidsprogrammet fra innsiden noen år.

AV
TERJE OSMUNDSEN*)

1. INNLEDNING: BEHOV FOR ET NYTT OG BEDRE VERKTØY?

Vi burde ha visst det, men vi blir tilsynelatende like overrasket hver gang: Ingen trær vokser inn i himmelen; alle trender får en «knekk». Politikere og bedriftsledere opplever i disse dager en «blåmandag» som kan bli vond å bære, fordi de stolte for mye på prognoser og flertallsoppfatninger om at oljeinntekter og offshore-virksomheten ville fortsette å vokse.

Men oljeprisen er ikke det eneste eksempel på de *usikre og turbulente omgivelser* som i dag omgir beslutningstakere. Fluktuerende dollarkurser og skiftende valutaforventninger skaper usikre rammevilkår. Produsenter av PC-er og informasjonsteknologi kjemper for å tilpasse seg et marked som svinger mellom superekspansjon og krise, og investorer i bioteknologi venter nervøst på det gjennombruddet ekspertene har spådd med jevne mellomrom. Mang en reder opplever nå at de står uten flåte til å dra nytte av den plutselige oppgang i tankmarkedet de lenge hadde tapt penger på å vente på. Sprikende tall og prognoser for den amerikanske økonomi får eksportbedrifter til å nøle med sitt planlagte eksportfremstøt, hvis de ikke er mest opptatt av å vurdere faren for nye boikottaksjoner og proteksjonistiske tiltak. Når kommer så den rentesenkningen som lenge har vært spådd, og i hvilken grad må prosessindustrien innstille seg på at deres kunder vil ta i bruk de nye materialer som er under utvikling?

Ikke overraskende, kanskje, at mange de siste år har vendt seg mot det mer behagelige hjemmemarkedet. Men hvor lenge vil bygge- og eiendoms-boomen vare? Er den nye bølgen med restauranter, mote-forretninger og dyrkdeg-selv-institutter et varig fenomen, eller bare en kortvarig nytelses-trend? Og hva vil de skiftende regjeringer gjøre med aksjemarkedet, skattene, kredittpolitikken og muligheter for privat engasjement innen f.eks. helse og annen tjenesteyting?

Stilt overfor all denne usikkerheten velger industrien i Norge og Europa i økende grad den trygge og enkle vei; å plassere pengene på bankkonti og i obligasjoner.

Myndighetenes reaksjon.

Myndighetene velger ofte å ignorere usikkerheten. Resultatet blir som regel en kortsiktig politikk, inntil kriseartede omstendigheter tvinger myndighetene til å legge om kursen. Usikkerheten kan imidlertid ikke reduseres, men *sårbarheten* kan. De offentlige beslutningstakere har kanskje flere utredningssekretærer, men desto flere faktorer som må tas hensyn til: Vil fødselstallene fortsette å være like lave, og hva kan vi forvente om folks yrkesdeltakelse og tilpasning av arbeidstid og pensjonering? Hvilke krav stiller de ulike scenarier for den teknologiske utvikling til utdanningspolitikken, og hvordan er mulighetene for redusert press mot de offentlige utgifter? De nye integrasjonsplanene for EF kan tenkes å få store konsekvenser for Norge, det samme gjelder vekstbølgen i Stillehavsområdet og den politiske og religiøse utvikling i Midt-Østen. Og, som vi ikke minst har sett i det siste: Det kreves ikke bare større erkjennelse av oljeøkonomiens usikkerhet, men også av samspillet mellom oljeprissjokket og fastlandsøkonomien.

Slike spørsmål er imidlertid ikke særnorske, men fremheves av de fleste som de siste årene har skrevet om ledelsens utfordringer. Et eksempel er her en rapport fra førti ledende representanter for nærings- og samfunnsliv i Europa og USA, hvor følgende punkter ble fremhevet som ledelsens *viktigste arbeidsbetingelser* i 1980- og 1990-årene:

*) Terje Osmundsen er cand. polit. med hovedoppgave i offentlig planlegging. Han var personlig rådgiver for statsminister Willoch med spesielt ansvar for den politiske koordineringen av arbeidet med Langtidsprogrammet og øvrige planleggingsspørsmål. Osmundsen er for tiden prosjektleder for «Scenarier for Norge mot år 2000» som er tilknyttet BI's utredningssenter.

- Økt konkurranse/produktivitetskrav
- Økt forandringshastighet
- Økt kompleksitet og avhengighet
- Internasjonalisering/globalisering
- Informasjonsrevolusjonen
- Demokratisering/likhet/samarbeid
- Myke verdier/verdiendringer
- Større krav til profesjonalisering

Politikere, bedriftsledere og offentlige tjenestemenn opplever på denne bakgrunn at de ofte må treffe beslutninger med langsiktige konsekvenser, uten at det foreligger en tilfredstillende strategi eller referanseramme som disse kan sees i lys av. Derfor ser vi også stadig eksempler på beslutninger i det offenltige og i bedriftene karakterisert som «famlende», kortsiktige og inkonsistente.

På den annen side ser vi at de som klarer å utvikle en fremtidsrettet strategi, som regel også har større sjanse til å oppnå suksess. Dette fremgår blant annet tydelig av en fersk analyse som Financial Times har gjennomført om «Corporate Renewal in Europe». Her heter det i oppsummeringen: «If a single lesson is to be learnt from this publication, it is that experience alone is not enough. It is necessary to look forward, to develope an exciting vision of where to head for.»

Nødvendig med nye hjelpemidler?

Det finnes selvfølgelig ingen planleggingsmodell som av seg selv kan skape større langsiktighet og konsistens. Fremtidsrettet politisk og strategisk ledelse handler i første rekke om andre ting: Definere ambisjoner, se muligheter, mobilisere ressurser og avklare målkonflikter. Det er også nødvendig med motivasjons- og belønningssystemer som i større grad stimulerere den enkelte til å handle rasjonelt og i tråd med organisasjonens langsiktige interesser. Men kreves det ikke også et bedre hjelpemiddel til å forstå og strukturere de usikre og turbulente omgivelser?

Det er også *andre grunner* til at det i dag er flere som søker alternativer til de tradisjonelle planleggingsmodeller:

– Både i offentlig og privat sektor har det den senere tid skjedd en desentralisering av beslutnings- og planleggingsansvar.

Tanken om en «sentralplan» eller «konsernplan» kolliderer derfor ofte med kommuners og resultatdivisjoners selvstyre, samtidig som rikspolitikere, sentraltjenestemenn og konsernledelse kan føle behov for større konsistens. Hvilke verktøy kan benyttes til å skape mer koordinert strategi innenfor en desentralisert og pluralistisk organisasjon?

– Mens spørsmålet i etterkrigstiden i stor grad har vært det mer kvantitative om hvorledes veksten og overskuddet skulle fordeles og «finstyres», er utfordringen i dag av mer kvalitativ karakter: Hvorledes skape ny vekst og nye lønnsomme engasjementer?

– I perioder preget av tradisjonell ekspansjon blir investeringer lett «mer av det samme», dvs. økt produksjonskapasitet og annen realkapital. I dag handler det vel så mye om immaterielle investeringer, slik som opplæring, forskning og utvikling og annen kompetanseoppbygging. Hvordan kan planleggingsmodellene tilpasses behovet for å investere i mennesker og know-how?

Stilt overfor slike spørsmål har beslutningstakere begrenset nytte av tradisjonelle prognoser som tross all usikkerhet kan spå en viss vekst i BNP og andre generelle makrotall, (selv om de ofte kan ha rett på sitt nivå). Forvirringen blir sjelden mindre av den voksende flora av private institutter som tilbyr prognoser og programpakker for nær sagt hva det måtte være. Det synes derfor å være *behov for en metode* som kan integrere de viktigste utviklingstrekk og usikkerhetsfaktorer, både de som er av kvantitativ og kvalitativ karakter. Et slikt verktøy bør kunne hjelpe beslutningstakere til å forstå helheten og samspillet i omgivelser og trender, og sammenfatte disse i de mest aktuelle alternative utviklingsforløp. Utvikling og bruk av *scenarier* kan være et slikt hjelpemiddel.

Med scenarier vil jeg her mene en skissering av internt konsistent, men kvalitativt forskjellige fremtidsbilder, og en drøfting av de hendinger og utviklingsprosesser som kan føre til de skisserte fremtidene. Siktemålet er ikke å fortelle hva som *vil* skje, men å fremstille de utviklingsforløp som *kan* inntreffe og deres konsekvenser for beslutningstakeren. Systematisk utviklet og benyttet bør scenariebygging kunne inngå som et nyttig hjelpemiddel for bedriftenes og den offentlige planlegging.

2. FRA SENTRALPLANLEGGING TIL SENTRAL AVMAKT?

2.1 Kort historikk

Merkantilismens store planleggere, slik som f.eks. Ludvig XIVs Jean-Baptiste Colbert, ville sikkert mene at det 20. århundrets finansministre manglet skikkelig planleggingsambisjoner. Allikevel regner vi at økonomisk planlegging i moderne forstand i de vestlige økonomier ble introdusert i etterkrigsårene.

At planleggingen fikk sitt gjennombrudd like etter den 2. verdenskrig skyldtes dels den reguleringsøkonomi som allerede var tatt i bruk for å organisere gjenreisningen. Dels reflekterte det ønsket om å motvirke tendensene til redusert vekst og investeringsaktivitet som kunne registreres etter de første gjenreisningsårene. En viktig tilleggsfaktor var utvilsomt det konsensusorienterte politiske klima som preget denne perioden, samt den betydelige intellektuelle og metodiske innflytelsen fra Keynes' økonomiske teorier. Iøynefallende er derfor sammentreffet av omstendighetene: Parallelt med en voksende politisk enighet om behovet for økonomisk planlegging, skjedde en faglig utvikling som bekreftet muligheter og metoder for «planstyring» av økonomien.

Konkret ga denne utviklingen seg forskjellige uttrykk i de enkelte land, avhengig av bl.a. tradisjon og økonomisk-politisk klima. Enkelte land begynte å presentere mer eller mindre konkrete og forpliktende 1-års anslag for de økonomiske hovedstørrelser, som regel i tilknytning til budsjettet. Lengst gikk utvilsomt Frankrike hvor det sterke Plankommisariatet etterhvert laget forholdsvis detaljerte planer for både offentlig og privat virksomhet, og som uttrykk for en korporativ tenkemåte etterhvert integrerte næringsliv og fagforeninger i utformingen av 5-års Planen.

I Storbritannia ble National Economic Development Council opprettet i 1961, med ansvar for å utforme en økonomisk 5-års plan. I Vest-Tyskland og Nederland derimot ble det valgt mer liberale og mindre eksplisitte modeller, med reglemessig offentliggjøring av politisk uforpliktende prognoser og forutsetninger som man imidlertid forutsatte at offentlige og private beslutningstakere i en viss grad tok hen syn til.

Mens de danske myndig-

heter aldri kom til å utvikle en økonomisk planlegging, utmerket både Sverige og Norge seg med et spesielt høyt ambisjonsnivå som ledet til et sterkt og enhetlig planleggingssystem. Hos oss utgjorde utviklingen av nasjonalregnskapet, nasjonalbudsjettet og etterhvert også langtidsprogrammet og tildels samordningen foran inntekstoppgjørene de sentrale elementer i dette arbeidet. med «triangelet» bestående av Sosialøkonomisk institutt ved Universitetet i Oslo, Statistisk Sentralbyrå og Finansdepartementet som den avgjørende premissleverandør. Det er imidlertid viktig å fremheve at den økonomiske planlegging i praksis aldri strakk seg så langt som ambisjonene og de nyopprettede organer kunne gi inntrykk av. Utenlandske observatører og statsvitenskapelige korporatisme-teoretikere har hatt en tendens til å overse det faktum at prislov, bransjeråd og økonomisk samordningsråd stort sett kun eksisterte på papiret.

Planlegging av hva?

Det bærende element i de første nasjonale økonomiske planer var først og fremst fastleggingen av plantall for den økonomiske veksten, målt som årlig prosentvis vekst i bruttonasjonalproduktet (BNP). Helt til 1970–årene var det vanlige her å «planlegge» for en BNP-vekst på 4–5 prosent. Dernest besto planen i å foreta den ressursallokering som vekstmålet og andre hensyn forutsatte. Dette gjaldt f.eks. valget mellom forbruk og investeringer, samtidig som det måtte sikres en balanse mellom den totale tilgang på varer og tjenester og hensynet til betalingsbalansen og mellom eksporten og importen. Et viktig politisk spørsmål i planen var fordelingen av veksten på offentlig og privat forbruk, og fordelingen på de ulike offentlige områder. Endelig kan vi føye til at planlegging for konsistens hele tiden utgjorde et viktig element, ved å påse en rimelig avbalansering av motstridende hensyn og ulike sektormål.

Objektet for offentlig planlegging ble utover i 1960- og 70–årene betydelig utvidet, spesielt i Sverige og Norge. Det er her nok å nevne fremveksten av sektorplanleggingen, som etterhvert kom til å utgjøre en betydelig utfordring mot Finansdepartementets planleggingshegemoni. I de økonomiske nasjonale planer kom særlig de regionale og næringsmessige dimensjoner til å utgjøre viktige tilleggselementer.

Hva var så policy-karakteren av slike plandokumenter, dvs. hvilken kobling er de ment å ha til den praktiske politikk? For det første inneholder dokumentet plantall og forutsetninger som forplikter de sentrale myndigheter. Dernest antas det at organisasjoner og lokale og private beslutningstakere vil ta hensyn til planens måltall og signaler. Endelig fremstiller planen den økonomiske politikk myndighetene vil føre for å gjennomføre planen, og for å kunne møte de konjunkturmessige svingninger som drøftes ved hjelp av makroøkonomiske modeller og prognoseteknikker som etterhvert er utviklet i tilknytning til den økonomiske planlegging.

Den moderne økonomiske planlegging er således nært knyttet til den imponerende fremgang som de siste tiår er oppnådd m.h.t. sofistikerte prognose- og planleggingsverktøy. Slike redskaper bygger som regel på bestemte teorier eller forutsetninger om hvorledes økonomien virker, og ved hjelp av datamaskiner og avanserte matematiske likninger, søker modellen å «simulere» totalvirkningene av sammenhenger i økonomien. Modellene brukes bl.a. til å klargjøre grunnlaget for og skape konsistens i den økonomiske planlegging, men er nok mest brukt til å lage prognoser for den økonomiske utvikling på kort, mellomlang og lengre sikt.

I Norge har særlig de makro-modeller som ble utviklet av Ragnar Frisch og Leif Johansen vært dominerende, også kalt MODIS og MSG. Selv om andre modeller etterhvert ble utviklet mer eller mindre på grunnlag av disse, er disse fortsatt toneangivende innen norsk økonomisk planlegging.

I andre land har det vært mer vanlig med alternative, konkurrerende prognosemodeller basert på ulike teorier eller oppfatninger om hvordan økonomien virker, hva som er de «ledende indikatorer», osv. Også i Norge har vi i den senere tid sett enkelte eksempler på at forskningssituasjoner, næringsorganisasjoner og private miljøer utvikler egne modeller og analyseverktøy.

2.2. Planlegging eller rituale?

Etter denne formelle oversikt er det naturlig å stille spørsmålet: Hvilken rolle spiller den «økonomiske planlegging» i dag? Hvordan oppleves nasjonalbudsjettene og langtidsprogrammet i forhold til de forventninger som i sin tid ble stilt til disse dokumenter? (Og de myter som fortsatt svever over begrepene...)

Svaret på disse spørsmål må nødvendigvis være subjektivt. Jeg har imidlertid forsøkt å basere mine svar på flere års erfaring som deltaker i denne prosessen, og på kollegers reaksjoner underveis. Svaret blir ikke nødvendigvis riktigere av den grunn, men kan i det minste sies å fange opp hvorledes noen av dem det var forutsatt skulle «bruke» de aktuelle redskaper opplevet det hele.

Utfallet av en slik vurdering avhenger selvfølgelig også av hvorledes man velger å definere planlegging, og hvilken forståelse av de sentrale begreper som legges til grunn. Hovedpoenget er her at planlegging må være noe mer enn det som av forskjellige grunner har fått betegnelsen «planlegging» eller «plan». I tråd med Dahl og Lindblom har jeg således valgt å definere planlegging som «et virkemiddel for å sikre handlingsmessig rasjonalitet på sikt».

På denne bakgrunn vil essensen i mitt svar være: *Arbeidet med langtidsprogrammet har i dag mer preg av å være et rituale enn en reell planleggingsprosess. (Det samme kan tildels også sies om den planleggingsfunksjon Nasjonalbudsjettet har vært tillagt, men dette dokumentet er allikevel nærmere knyttet til budsjettarbeidet.)* De viktigste grunner til denne vurdering har jeg spissformulert forsøkt å oppsummere slik:

a) «Frikoblet» fra beslutningsprosessen.

Arbeidet med LP foregår for det mest i Finansdepartementet og SSB, tildels med bidrag fra andre departementer og utrednings- og forskningsmiljøer. Men de reelle beslutninger som slike planer er myntet på, treffes i andre fora: Fagdepartementer, regjeringskollegiet, stortingskomiteer, organisasjoner, osv. Plandokumentenes evne til å «binde opp» beslutningstakerne har vist seg meget begrenset, selv om de utvilsomt kan ha en viss indirekte påvirkning.

Også i Nasjonalbudsjettet kommer denne frikobling til syne ved den «sprik» som tydelig kan merkes mellom omtalen av den generelle økonomiske politikk på den ene siden, og statsbudsjettet og de konkrete tiltak på den andre. Dels merkes det også den motsatte vei, ved at det opprinnelige budskap i plandokumentene gradvis utvannes for å harmonere med de «politiske realiteter» og mer eller mindre forpliktende sektorplaner.

Nå blir riktignok NB og LP behandlet av både regjering og storting. Men dette er ikke en prosess hvor beslutningstakerne blir tvunget til å ta stilling til målkonflikter og vanskelige policy-spørsmål, snarere et spørsmål om å finne politisk akseptable (og mindre forpliktende) formuleringer. Det er bare et lite mindretall av politikere og tjenestemenn som identifiserer seg med slike generelle plandokumenter selv om de formelt har vært med på å behandle dem. Derfor har de fleste i neste omgang heller ingen problemer med å støtte krav og løsninger som avviker fra LP.

b) Optimistisk bias og nedtoning av usikkerhet.

Nå vil sikkert mange hevde at denne «frikobling» fra beslutningsprosessen ikke er så farlig, så lenge man er i stand til å påvirke beslutningstakere og den offentlige opinion. Men er så NB og LP egnet til å fremme en forståelse av de langsiktige utfordringer og hvilke politiske tilpasninger disse vil kreve?

Svaret er sannsynligvis nei. Det viktigste er her ikke den upedagogiske og kjedelige presentasjonsform som ofte gjør budskapet utilgjengelig for uinnvidde. Nasjonalbudsjettet og Langtidsprogrammet er imidlertid også viktige politiske dokumenter, hvor den sittende regjering alltid vil være tilbøyelig til å «rosemale» den økonomiske utvikling og nedtone de problemer som ville kreve en annen politikk enn hva regjeringen faktisk fører. Tilsvarende blir det også vanskelig for NB og LP å fremheve de faremomenter og den usikkerhet man står overfor, av frykt for straks å bli avkrevd regjeringens politiske svar på disse.

Endelig må nevnes at organisasjoner, partier og bedrifter i økende grad stiller seg skeptisk og avventende til innholdet i offentlige plandokumenter som man etterhvert føler er blitt sterkt «politisert».

Samtidig med at plandokumentene i økende grad er blitt frikoblet fra beslutningsprosessen, ser vi altså at de heller ikke har kunnet spille rollen som «pedagogisk planleggingsverktøy».

c) Prognoser eller plantall?

Nasjonalbudsjettet forutsetter som regel en viss vekst i prisnivået, nasjonalproduktet, investeringer, osv., på samme måte som Langtidsprogrammet fremstiller modellenes anslag for vekst i kommunesektoren, sysselsettingen, boligbyggingen, osv. I planleggingens «gyldne tider» var disse stort sett å betrakte som retningsgivende plantall fra regjeringen, men hvilken status har disse i dag?

Av og til skapes det inntrykkk av at tallene bare er uforpliktende regneeksempler, andre ganger at de er ment som illustrasjoner om hva som kan skje «dersom Finansdepartementet ikke får gjennomslag for sin politikk» mens de i atter andre tilfeller fremstilles som regjeringens ambisiøse målsetting. Sjelden blir det hevdet at tallene er uttrykk for regjeringens politikk, selv om de fortsatt gjerne blir oppfattet slik.

Ambivalensen fører også til at spørsmålet om hvorledes og i hvilken grad tallmaterialet skal offentliggjøres blir viktig og tidkrevende for Finansdepartementet og Regjeringen. Flere løsninger kan her være aktuelle: Å trykke tallene i uforpliktende vedlegg, å ta dem inn kombinert med en verbal «distansering» eller rett og slett å kutte ut de fleste tallene. Slik opplever man at regjeringen av frykt for å bli identifisert med ubehagelige tall av og til unnlater å presentere viktige økonomiske forutsetninger for plandokumentet.

På den annen side kan man fra departementets og regjeringens side ikke generelt distansere seg fra tallmaterialet, bl.a. fordi dette er nødvendig for å vise at regjeringen har et helhetlig og konsistent økonomisk opplegg. I Nasjonalbudsjettet er dessuten tallmaterialet nøye knyttet til forslagene til budsjettvedtak for Stortinget.

Den politiske og faglige debatten etter fremleggelsen av langtidsprogrammet 1986–89 ga et illustrerende uttrykk for denne forvirringen. Kritikerne heftet seg raskt opp i «uakseptabelt» lave tall for sysselsettingen, BNP-veksten, investeringer, osv., og «urealistiske» plantall på andre områder. Kritikken var preget av gårsdagens Keynesianske forestillinger om at den økonomiske utvikling nærmest kan «styres ovenfra», og at tallene som kommer ut av modellene uttrykker regjeringens ambisjoner og retningslinjer.

Responsen fra den daværende regjeringens talsmenn bekreftet forvirringen, fordi man anså seg tvunget til både å forsvare og distansere seg fra tallene på en og samme tid. Det er derfor åpenbart skapt en uklarhet om plantallenes status som muligens kan være politisk hensiktsmessig på kort sikt, men som i økende grad vil vanskeliggjøre arbeidet med NB og spesielt LP.

d) Alternativene bare «halveis» forskjellige.

Det har også skjedd fremskritt i den offentlige økonomiske planleggingen de siste årene; ett av dem er utvilsomt at man har begynt å presentere alternative utviklingsbaner, av og til også kalt scenarier.

Men hovedproblemet med de alternativer som er presentert så langt, er at de egentlig bare er «halvveis» forskjellige og derfor ikke uttrykker mangfoldet i mulige fremtidsbilder og utviklingsforløp.

Som regel brukes en og samme modell basert på samme forutsetninger og sammenhenger, men hvor de alternative «scenarier» kommer til uttrykk ved manipulasjon av en eller noen få enkle størrelser (f.eks. oljepris, dollarkurs, lønnskostnader, BNP-vekst hos handespartnere, osv.).

De forskjellene som fremkommer mellom slike alternativer kan være dramatiske nok, men alternativene er allikevel bare «halvveis» forskjellige. De etterlater inntrykk av det faktiske utviklingsforløp vil avgjøres av variasjonene i enkelt-størrelser som oljepris, lønnskostnader, osv. Slike illustrasjoner kan sikkert være nyttig for mer avgrensede formål. Men scenarieutvikling må bety at man i tillegg til alternative tallstørrelser også skritt for skritt følger dynamikken i alternative utviklingsforløp basert på ulike hendelser, politiske reaksjoner, osv.

En avgjørende svakhet er også at de «scenarier» som har vært brukt i arbeidet med LP er lite beslutningsorienterte. Politikernes reaksjoner blir som regel noe i retning av: -«Interessant, men hva så?» Av beslutningsscenarier for-

ventes det også at man viser hvorledes beslutninger og strategier kan påvirke de aktuelle forløp.

e) Data- og makrobias.

Den sterke tilknytningen planleggingen har hatt til de makroøkonomiske modeller har også resultert i en mindre åpenhet og interesse for mikroøkonomiske problemstillinger, og for kvalitative utfordringer som vanskelig lar seg kvantifisere. Svakheten blir stadig mer påtakelig etterhvert som vi erkjenner den sentrale betydning slike forhold som foretaks-klima, kompetanse og institusjonelle forhold burde spille i planleggingen.*)

Det er lett å finne eksempler på denne «bias». Hvilken rolle har f.eks. entrepenørenes arbeidsvilkår eller motivasjonssystemer i bedriftene tradisjonelt spilt i NB og LP? Har ikke Finansdepartementet og dets «likesinnede» lagt for ensidig vekt på kostnadssiden ved vår konkurransedyktighet, og dermed bidratt til å neglisjere de kanskje viktigere «mykere» sider som ledelse, bedriftskultur og kompetanse.

En viktig funksjon i planleggingen burde videre være å identifisere nye «trender» og utviklingstrekk *før* der er blitt en realitet, det vil ofte si før de har fått statistisk tyngde. Arbeidet med NB og LP ivaretar ikke en slik «early warning»-funksjon, bl.a. fordi man er så sterkt bundet til det kvantitative modellapparat. Ville f.eks. vår analyse av det britiske gassmarked foran og under Sleipner-forhandlingene kanskje ha vært anderledes dersom vi istedenfor å bygge ensidig på prognoser, hadde forsøkt å fange opp stemningsrapportene fra letevirksomheten på den britiske sokkel?

*) På dette punkt har imidlertid Finansdepartementets planleggingsavdeling i det siste gjort prisverdige forsøk på å skape en bedre balanse, uten at man hittil kan sies å ha lykkes i å integrere slike faktorer.

3. AVSLUTNING: BEHOV FOR NYTENKNING

Det er også andre svakheter ved den tradisjonelle planleggingsmodell som burde vært nevnt, f.eks. at den er sterkt hemmet av modellenes begrensninger, Hypoteser og scenarier som ikke finner plass i modellen får liten plass, selv om de er aldri så viktige for den økonomiske planleggingen. Under arbeidet med Langtidsprogrammet 1986–89 viste det seg f.eks. umulig å fremlegge et «reformscenarie» som kunne illustrere de samfunnsøkonomiske fordeler knyttet til omlegginger i overførings- og skattesystemet. Begrunnelsen var den kjente: Forutsetningene kunne ikke kvantifiseres med et tilfredstillende presisjonsnivå.

I Perspektivutredningen (NOU 1983:37) har våre økonomiske planleggere selv erkjent denne svakhet på følgende måte:

«Modellapparatet er dessuten bare godt egnet til å belyse enkelte av problemstillingene. Med den vekt Gruppa har lagt på modellbruk har en derfor gitt avkall på å drøfte problemer som kan være viktige, men der modellapparatet ikke kan bidra mye.»

Kritikken betyr selvfølgelig ikke at den såkalte offentlige økonomiske planleggingen er nytte- eller verdiløs. Politikken ville utvilsomt ha vært enda mer kortsiktig og inkonsistent uten slike plandokumenter som Nasjonalbudsjettet og Langtidsprogrammet. Hovedpoenget er imidlertid at prosessen bak utformingen av slike planer verken er tilstrekkelig beslutningsorientert eller pedagogisk, og dermed makter de ikke å skape en reell planleggingsprosess. Kanskje er det behov for alternative innfallsvinkler som kan gjøre beslutningstakerne bedre i stand til å møte fremtiden.

Scenarieutvikling er ikke i seg selv noe svar på den kritikken som her er fremført. Men det kan kanskje være et av hjelpemidlene for å gjøre den offentlige politikken mer langsiktig?

Den norske Bankforening og Bankforeningens Servicekontor er to samarbeidende organisasjoner for forretningsbankene som har samme styre og administrative ledelse.

BANKFORENINGENS SERVICEKONTOR SØKER:

SOSIALØKONOM

I økonomisk-politisk avdeling i Bankforeningens Servicekontor skal det i en konsulentstilling ansettes en medarbeider med sosialøkonomisk embetseksamen eller lignende utdannnelse.

Økonomisk-politisk avdeling arbeider med bank-, kreditt- og makroøkonomiske problemstillinger som grunnlag for drøftelser med myndighetene og kontakt- og kursvirksomhet overfor medlemsbankene, massemedia og politikere.

Den nyansatte skal spesielt arbeide med konjunkturovervåking, utarbeidelse av anslag for den realøkonomiske utvikling og ananlyser av sammenhengene mellom penge- og realsiden i økonomien. Vedkommende vil få en viktig rolle i utarbeidelsen av tertialpublikasjonen Kreditt og Konjunkturer. I dette arbeidet vil bruk av Bankforeningens makroøkonomiske modeller stå sentralt.

Vi kan tilby et godt faglig miljø, gode utviklingsmuligheter og gode lønnsvilkår. Avdelingen har et godt utbygd EDB-apparat.

Søker bør ha gode eksamensresultater og helst noe yrkespraksis fra lignende arbeid. Vi håper på søknader fra både kvinner og menn.

Nærmere forespørsler rettes til avd. direktør Steinar Juel eller avd. direktør Alf Hageler på telefon (02) 41 18 30,

Søknaden sendes innen 25. februar til

BANKFORENINGENS SERVICEKONTOR

Dronning Maudsgt. 15, Postboks 1489 Vika, 0116 OSLO 1

Aktuell kommentar:

Utvidelser i åpningstidene for norske banker: Nytte og kostnader

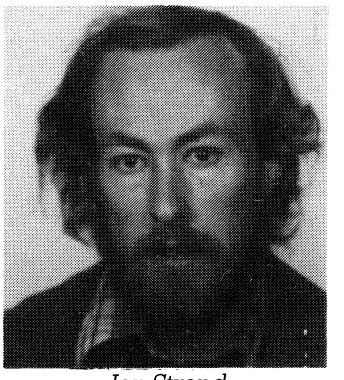

Jon Strand

Siri Valseth

Betalingsvilligheten for utvidelser i bankenes åpningstider i Norge, til henholdsvis kl. 17 og 19 mandag – torsdag, er beregnet gjennom en landsomfattende spørreundersøkelse, og sammenliknet med kostnadene ved slike utvidelser. Utvidelser til kl. 17 synes å være samfunnsøkonomisk lønnsomme i visse områder, blant annet i Oslo-Akershus-området og i Trondheim, men ikke i andre. En utvidelse til kl. 19 synes imidlertid ikke å være lønnsom i noen områder.

AV
JON STRAND
OG
SIRI VALSETH*)

1. Innledning

I de senere år er det skjedd stadige utvidelser i forretningenes åpningstider her til lands. Disse utvidelsene er motivert delvis ut fra et generelt ønske om å skape et «åpnere samfunn» og delvis på bakgrunn av det forhold at stadig færre husstander har en voksen person som er fri til å gjøre innkjøp når en måtte ønske det. I banksektoren har man ikke opplevd tilsvarende åpningstidsendringer. Der er normal åpningstid til kl. 15.30 (kl. 15 i sommerperioden), bortsett fra at de fleste banker har en lang dag pr. uke, normalt til kl. 17 på torsdager. Alle banker er dessuten stengt på lørdager. Disse åpningstidsbestemmelsene er i dag bygget inn i bankenes arbeidstidsavtaler. Spørsmålet om å endre disse avtalene og tillate lengre generelle åpningstider (eventuelt lørdagsåpent) i bankene har imidlertid vært framme i diskusjonen i den senere tid. Kostnadene ved slike endringer vil hovedsaklig være de økte personellkostnader for bankene, mens fordelene vesentlig består i økt bekvemmelighet for publikum, når man kan gå i banken på et friere valgt tidspunkt. I tillegg kan vi få en produktivitetsgevinst ved at folk som i dag er tvunget til å utføre sine bankærender i arbeidstiden, i stedet kan gjøre disse etter arbeidstid for eksempel i forbindelse med andre butikkærender.

Vi har etter oppdrag fra Forbruker- og administrasjonsdepartementet studert virkningene på nytten og kostnadene for samfunnet, av en generell utvidelse av bankenes åpningstider på ukens 4 første dager, til henholdsvis kl. 17 og kl. 19. Vi har forutsatt at bankene fremdeles skal være stengt på lørdager. Nytten for befolkningen er forsøkt beregnet gjennom en landsomfattende spørreundersøkelse, der publikum ble bedt om å utrykke hvor mye de selv maksimalt var villige til å betale (i form av økte gebyrer på banktjenester eller lavere renter på innskudd) for en slik utvidelse. Kostnadene ble anslått gjennom en relativt detaljert kostnadsberegning for en bestemt bank, nemlig Den norske Creditbank, som deretter ble forsøkt ekstrapolert til det øvrige banksystem.

Hvis vi tar utgangspunkt i folks uttrykte betalingsvillighet i form av økte gebyrer (som kan synes å gi de mest «fornuftige» resultatene) synes en utvidelse av åpningstiden til kl. 17 å være klart lønnsom i visse deler av landet, spesielt i Oslo-Akershus, men også i andre større byer, deriblant Trondheim. Konklusjonen er mindre klar når det gjelder tettbygde strøk mer generelt, mens tiltaket nokså sikkert synes ulønnsomt i spredtbygde strøk. Åpningstidsutvidelse til kl. 19 synes gjennomgående å være mindre lønnsom; det er her bare i Akershus at forventet nytte overstiger forventet kostnad ved endringen.

Vi vil i det følgende se nærmere på hvordan disse beregningene er framkommet, samt knytte noen kommentarer til verdien av beregningene.

2. Opplegg og resultater fra spørreundersøkelsen

Undersøkelsen ble gjennomført i juni 1986 ved at Norsk Opinionsinstitutt intervjuet ca. 1 000 personer, valgt ut tilfeldig blant hele den norske befolkning. Disse ble stilt overfor den problemstilling at bankenes åpningstider på hverdager kunne utvides, og at dette i tilfelle ville koste penger for bankene som måtte betales av publikum. Utvalget ble delt i 5 grupper. Gruppe 1 og 2 ble stilt overfor en utvidelse til kl. 19, og de øvrige til kl. 17. Gruppe 1 og 3 ble stilt overfor en rentesenkning på innskudd, og gruppene 2, 4 og 5 overfor økninger i bankenes gebyrer, som meto-

*) Henholdsvis førsteamanuensis, og exam. oecon og 2. avdelingsstudent, Sosialøkonomisk institutt, Universitetet i Oslo.

der for å finansiere tiltaket. Alle de spurte ble stilt overfor et bestemt utgangspunkt (gruppene 1 og 3 1%, 2 og 4 kr. 2,–/transaksjon, og gruppe 5 kr. 1,–/transaksjon), og der intervjueren fulgte en forut spesifisert budprosedyre avhengig av om den intervjuede aksepterte den sist foreslåtte kostnadsøkning eller ikke. Til slutt ble de intervjuede bedt om å uttrykke sin maksimale betalingsvillighet, som ble registrert som sluttsvar fra den enkelte. Budprosedyren er forøvrigt svært lik den som tidligere er brukt i flere norske verdsettingsstudier, av Hylland og Strand (1983), Strand (1985) og Hervik, Risnes og Strand (1986).

Som kjent hefter det ulike typer usikkerhet til disse metodene, blant annet startpunktskjevhet (at det først oppgitte «normalnivå» for kostnadene kan ha betydning for den uttrykte betalingsvillighet), hypotetisk skjevhet (at det er vanskelig for de intervjuede å forestille seg nytteeffektene og eventuelt kostnadene), og såkalt «vehicle bias», der skjevhet følger av selve mekanismen for betaling. I vårt tilfelle viste det seg å oppstå problemer særlig av de to siste typene. Blant annet tydet resultatene på at folk hadde problemer med å fatte implikasjonene av en viss prosentvis renteendring. Dessuten var det mange som uttrykte for lav betalingsvillighet, som følge av at de mente bankene selv burde dekke eventuelle ekstrakostnader. I hovedberegningene (som gjengis her) har vi dermed bare med dem som ble spurt om betalingsvillighet i form av gebyrer, og som ikke uttrykte sterk aversjon mot å måtte bidra til finansiering av tiltaket. Nå kan det likevel godt tenkes at gebyrer som finansieringsform virker negativt på den uttrykte betalingsvillighet, selv for denne gjenværende gruppen, som følge av den omfattende (og overveiende negative) publisitet som var blitt de ulike bankgebyrordninger til del, i perioden forut for undersøkelsen.

Folk ble også stilt en rekke andre spørsmål, blant annet om hvor ofte de ville ønske å benytte lengre åpningstider, samt om en rekke standard bakgrunnsvariable.

Tabell 1 viser gjennomsnittlig årlig betalingsvillighet i form av økte gebyrer, blant den gruppen som ikke uttrykker sterk aversjon mot betaling som sådan. Beregningene forutsetter at hvert individ utfører 110 banktransaksjoner i året (som er gjennomsnittet for den voksne befolkning). Vi ser at betalingsvilligheten på landsbasis er noe høyere for en åpningstidsutvidelse til kl. 19 enn til kl. 17, ca. kr. 100,– mot vel kr. 70,–. Vi ser også at det her i praksis ikke er noen startpunktskjevhet, ved at betalingsvilligheten for åpningstid til kl. 17 er praktisk talt den samme, ved utgangsbudene kr. 1,– og kr. 2,–. Det synes da å være større geografiske ulikheter i betalingsvillighet. For eksempel har spredtbygde strøk, og gruppen av større byer og tettsteder som ikke omfatter de 3 største byområdene, en lavere betalingsvillighet enn gjennomsnittet. Dette gjelder faktisk også Oslo og Bergen. I Akershus er imidlertid betalingsvilligheten så stor at gjennomsnittet for Oslo-Akershusområdet blir godt over landsgjennomsnittet. Ellers ser vi at folk i Trondheim og i tettbygde strøk under 2 000 innbyggere har høyest betalingsvillighet.

Noen av disse resultatene kan synes noe overraskende. Det er imidlertid mulig at bankautomattilbudet i Oslo og Bergen er stort nok til å dekke de viktigste behov etter vanlig åpningstid, mens slike tilbud er mindre utbygd særlig i mindre tettsteder. I så fall tyder resultatene på at en videre utbygging av minibanknettet vil bidra til å senke publikums betalingsvillighet for lengre åpningstider.

Hvis vi ser nærmere på svarene, finner vi at det er en sterk positiv sammenheng mellom betalingsvillighet og inntekt. Vi finner også en ganske sterk partipolitisk sammenheng ved at tilhengere av Høyre og Fremskrittspartiet har omlag dobbelt så høy betalingsvillighet som andre partitilhengere (mye av denne sammenhengen forsvinner imidlertid når vi korrigerer for inntekt og bosted).

Tabell 2 viser hvor ofte publikum ville benytte seg av lengre åpningstider, i de ulike distrikter. I gjennomsnitt sier over 40% at de vil utnytte åpningstidsutvidelsene minst 1 gang pr. uke, mens bare hver fjerde person sier de aldri vil ha nytte av dette. Vi ser at det faktisk er i Oslo og Bergen, der betalingsvilligheten er lavere enn gjennomsnittet, at ønskene om å benytte utvidelsene er størst. Dette kan virke noe merkelig. Det kan imidlertid indikere at man her foretrekker å bruke vanlige banker, framfor automater som idag, men at preferansen ikke er særlig sterk. Et mer normalt resultat er at folk i spredtbygde strøk, som har den laveste betalingsvilligheten, også synes å ha minst ønske om å benytte bankene etter dagens åpningstider.

Tabell 1: *Gjennomsnittlig maksimal årlig betalingsvillighet i kroner, i form av økte gebyrer for åpningstidsforlengelse til kl. 17 og kl. 19, ved startpunkt kr. 1,– og kr. 2,–.*

	Åpning til kl. 17			Åpning til kl. 19
Distrikt	(kr. 1,–)	(kr. 2,–)	Gjennomsnitt	(kr. 2,–)
Hele landet	73	71	72	101
Oslo	20	35	28	81
Akershus	139	194	167	230
Oslo/Akershusomr.	79	114	97	160
Bergen	28	83	56	73
Trondheim	250	61	156	176
By over 2 000	79	62	70	89
Tettb., under 2 000	110	130	120	143
Spredt bygd	37	67	52	103

Tabell 2: *Hvor ofte man vil benytte en åpningstidsutvidelse etter bosted. Prosent.*

Distrikt	Minst én gang/uke	Sjeldnere	Aldri
Oslo	61,3	30,7	8,0
Bergen	71,2	21,2	7,7
Trondheim	42,9	46,9	10,2
By over 2 000	46,2	27,5	26,3
Tettsted under 2 000	45,7	39,5	14,8
Spredt bygd	24,3	37,7	38,0
Gjennomsnitt	42,1	32,9	24,9

Tabell 3: *Kostnader pr. lønnskontokunde pr. år i DnC, ved åpningstidsutvidelser. Kroner.*

	Alternativ				Gjennomsnitt
Åpningstid	1	2	3	4	
Åpning til kl. 17	48	62	75	88	68
Åpning til kl. 19	122	154	167	198	160

3. Kostnader og nytte – kostnadsberegninger

Som nevnt baserer kostnadsberegningene seg på en bestemt bank, nemlig DnC. Forutsetningen for beregningene er at kostnader pr. lønnskontokunde, samt fordelingen av totale kostnader, mellom lønnskontokunder og forretningskunder, i filialnettet er omtrent den samme i DnC som i andre norske banker, samt at en utvidelse av åpningstidene ikke får noen virkninger for kundenes fordeling på banker, antall kunder, eller det årlige antall transaksjoner pr. kunde. Dette kan vel antas å være noenlunde realistisk, hvis alle banker samtidig endrer sine åpningstider like mye. Beregningene er basert på åpningstid til henholdsvis kl. 17 og kl. 19, i ukens 4 første dager. Vi forutsetter da at alle banker allerede i dag er åpne til kl. 17 på torsdager.

Tabell 3 viser den beregnede økning i totale årlige kostnader pr. lønnskontokunde, ved utvidelse i åpningstiden til henholdsvis kl. 17 og kl. 19, under 4 ulike alternativer om hvordan bankenes personell- og kapitalkostnader endrer seg. Vi forutsetter i alle alternativer at personell som engasjeres etter kl. 15.30 (da det forutsettes noe mindre enn hva som i dag er full bemanning) må betales en lønn som ligger 25% høyere enn det normale gjennomsnitt. I alternativ 1 og 2 antar vi at halvparten av økningen i antall timeverk utover dagens åpningstider kan dekkes gjennom reduksjoner i antall timeverk under dagens normale åpningstider. Ideen bak dette er at siden totalt transaksjonsvolum forutsettes ikke å øke, bør åpningstidsutvidelser kunne føre til en viss utjevning av trafikken i bankene over dagen, noe som kan muliggjøre en viss reduksjon i normal bemanning. Ved alternativene 3 og 4 antas dog bemanningsreduksjonen bare å være 25% av timeverksøkningen etter vanlig stengetid i dag. Tilsvarende antakelser er gjort om reduksjoner i nødvendig kapitalutstyr i bankfilialene, ved at eksisterende utstyr kan utnyttes mer effektivt når åpningstidene utvides. Ved utvidelse til kl. 17 forutsettes i alternativ 1 og 3 en 5% nedgang i kapitalutstyrskostnaden på langt sikt, mens ved alternativ 2 og 4 er anslått nedgang 2%. Ved utvidelse til kl. 19 antas reduksjonen i kapitalkostnadene å være sterkere, henholdsvis 15% og 8%, i de tilsvarende alternativer.

Vi ser av tabell 3 at økningen i bankenes kostnader (som forutsettes identiske med samfunnets kostnader) ved utvidelse til kl. 17 , varierer fra kr. 48,– til kr. 88,– pr. lønnskontokunde pr. år, avhengig av hvilket alternativ vi velger. Hvis disse kostnadene kan antas å være representative for alle banker og distrikter, kan disse tallene sammenliknes med betalingsvilligheten i de ulike distrikter i kolonne 1–2 i tabell 1. Vi finner at betalingsvilligheten i Oslo-Akershusområdet (spesielt i Akershus), i Trondheim, og i tettbygde strøk under 2 000 innbyggere, synes å overstige kostnadene selv i det høyeste kostnadsalternativet. For landet som helhet får vi ingen klar konklusjon: Gjennomsnittlig betalingsvillighet synes å ligge omtrent midt imellom laveste og høyeste kostnadsanslag.

Ved kl. 19-alternativet varierer kostnadene fra kr. 122,– til kr. 198,– i de 4 alternativene. Det er her bare i Akershus at betalingsvilligheten synes å overstige kostnadene i høyeste alternativ. Men selv her er nytteøkningen, ved en utvidelse fra kl. 17 til kl. 19, lavere enn kostnadsøkningen ved en slik utvidelse (forventningsmessig er nytteøkningen kr. 63,– mens kostnadsøkningen er kr. 92,–).

Som en generell konklusjon betyr dette at en utvidelse av bankenes åpningstider på hverdager til kl. 17 synes å være samfunnsøkonomisk forsvarlig i visse distrikter, men ikke i alle. En ytterligere utvidelse til kl. 19 synes iallfall med eksisterende preferanser blant befolkningen, ikke å være forsvarlig i noen del av landet.

Det bør understrekes at disse tallene tross alt er svært usikre. I tilegg til den rent statistiske utvalgsusikkerheten (som skyldes at de utvalg som ligger til grunn for beregningene i tabell 1 er små for flere av gruppene), har vi en rekke usikkerhetsfaktorer knyttet til svarene, blant annet dem som ble nevnt i avsnittet ovenfor. Men vi har også usikkerhet knyttet til kostnadsberegningene både for personell- og kapitalkostnadene. Det er dessuten ikke sikkert at DnC er spesielt representativ for alle norske banker. En grunn til dette kan være at siden en større del av DnC's kundebehandling går med til forretningskunder, enn hva tilfellet er for gjennomsnittet av norske banker, kan kostnadene forbundet med lønnskontokunder være overvurdert i DnC, relativt til hva de vil være andre steder. I så fall vil dette bidra til å gjøre åpningstidsutvidelser mer lønnsomme.

Andre kompliserende momenter er at undersøkelsen tar utgangspunkt i dagens teknologi og preferanser. Bankene planlegger og iverksetter stadige utvidelser og kvalitetsforbedringer på minibanknettet. Slike utvidelser skulle normalt gjøre behovene for å gå i banken mindre prekære og dermed muligens betalingsvilligheten for åpningstidsutvidelser mindre. På den annen side har folk idag, på grunn av de restriktive bankåpningstidene, «vent seg til» dette og er muligens idag ikke i stand til å innse fordelene ved mer fleksible åpningstider. Når de endrede åpningstidene først innføres, vil folk muligens legge om sine vaner og etter hvert venne seg til endringene. Dette kan forsterke et ønske om å opprettholde åpningstidsutvidelser som engang er innført. I tilegg er det mulig at folks uttrykte betalingsvillighet ikke fanger opp endel av de kostnader næringslivet påføres ved at de ansatte utfører bankærender i arbeidstiden, et problem som kan bli mindre hvis åpningstidene utvides. Alt i alt er det imidlertid usikkert i hvilken retning disse momentene tilsammen trekker.

LITTERATUR

Hervik, Arild, Risnes, Martin og Strand, Jon (1986): Betalingsvillighet for vern av vassdrag i forbindelse med Samlet Plan. Sosialøkonomen, nr. 1, 2–7.

Hylland, Aanund og Strand, Jon (1983): Verdsetting av reduserte luftforurensinger i Grenlandsområdet. Memorandum fra Sosialøkonomisk institutt, Universitetet i Oslo, nr. 12.

Strand, Jon (1985): Verdsetting av reduserte luftforurensinger fra biler i Norge. Memorandum fra Sosialøkonomisk institutt, nr. 1.

Valseth, Siri (1986): Samfunnsøkonomiske virkninger av utvidede åpningstider i banksektoren i Norge. Forbruker- og administrasjonsdepartementet, Oslo.

Portrett:
Odd Gøthe

Tilbakeblikk på norsk industripolitikk

Intervju ved Nils Axel Braathen

– Emndensaken er den mest ulykkelige industrisak vi har hatt etter krigen.

– Norge skulle ha engasjert seg mer på 70-tallet for å sikre avsetningen av norske olje- og gassprodukter.

– Forvaltningen av den teknologiske forskning bør samles i Industridepartementet.

– Sosialøkonomistudiet bør bli mer næringsorientert.

– Embetsverket blir ikke alltid trukket med i den saksbehandling som det er satt til ivareta.

Dette er blant synspunktene til forhandlingsdirektør Odd Gøthe som nylig har gått av fra sin stilling i Industridepartementet. I dette intervjuet gir han også andre refleksjoner etter en mangeårig karriere som en sentral person i norsk industripolitikk.

Etter å ha avlagt sosialøkonomisk embetseksamen i 1946 ble Gøthe leder av LOs økonomiske kontor. I 1952 ble han utnevnt til statssekretær i Finansdepartementet, og i 1955 fikk han den samme stilling i Industridepartementet. Tre år senere ble han utnevnt til ekspedisjonssjef, og han ledet oppbyggingen av den nyopprettede Utredningsavdelingen i samme departement. I 1975 ble Gøthe utnevnt til forhandlingsdirektør. Siden en deling av Utredningsavdelingen i 1981, har Gøthe ledet Industridepartementets Forsknings- og forhandlingsavdeling.

– Du har sittet sentralt plassert i norsk industripolitikk i hele etterkrigsperioden. Hvordan vil du beskrive industriutviklingen i denne perioden?

Jeg vil si at norsk industri har gjennomgått fem epoker etter krigen. I den første etterkrigstid ble alt det som ble produsert solgt. Det førte til en sterk vekst i en rekke kjellerbedrifter. Vi har vel neppe noen gang hatt så sterk etableringsvekst som i denne perioden. Disse bedriftene var ikke levedyktige på lengre sikt.

Den annen periode er 50-årenes satsing på kraftutbygging og kraftkrevende eksportindustrier. 60-årene er den tredje epoke og kjennetegnes ved EFTA og mer åpne markeder hjemme som ute. Denne periode ga en sterk vekst i hjemmeindustriens eksport. Den fjerde epoke er 70-årene med innflytelse av oljeressursene og et industrielt engasjement ved hjemkjøp av Alcan, DNN, i opprettelse at Statoil og Norsk Olje, Norol. Den epoke i 80-årene som vi nå er inne i, er preget av strukturproblemer og stagnasjonstendenser.

– Hvordan plasserer du Forhandlingsutvalget i denne sammenheng?

– Forhandlingsutvalget ble opprettet i 1955 som et interdepartementalt utvalg. Det er særlig den 3. til 5. epokes utvikling som reflekterer seg i saker som har vært gjennom utvalget. Det har gjennomgående vært mellom 3 og 5 store saker i dette utvalget pr år, - ca. 100 saker alt i alt. Erfaringene fra utvalgets arbeid viser at vi i de første 15 år opererte med et for svakt sekretariat. Kvaliteten på vårt arbeid ble derfor ikke så god som den burde ha blitt. Fra 70-årene skjedde det en sterk utbygging av sekretariatet,som like til det siste har hatt en rekke fremragende medarbeidere. Deltagelse i utvalgets arbeid har vært en god plattform for høye stillinger i den private industri.

– Du nevnte at det går et skille i utvalgets arbeid på 70-tallet. To av de mest omdiskuterte sakene i den senere tid er Tofte- og Emnden-sakene. Har du noen kommentarer i forbindelse med disse?

– Toftesaken ble drevet frem av et konkurranseforhold mellom Norske Skog og den private treforedlingsindustri. Det var i virkeligheten en konkurranse om de norske tømmer-ressursene. Engasjementet på begge sider var så stort at en statlig deltagelse *ikke* var nødvendig for å få Tofte Cellulose realisert. Miljøvernlån kommer i en annen situasjon.

Emndensaken er den mest ulykkelige industrisak vi har hatt etter krigen. Den var ikke båret frem av noe opprinnelig engasjement fra Industridepartementets side. Sydvarangers målsetting var naturligvis å styrke salget av sine produkter. Den voldsomme stigning i gassprisen veltet enhver kalkulasjon. Hvorvidt Industridepartementet på et tidlig stadium hadde kunnet stanse prosjektet ved å nekte en begrenset statsgaranti på 95 mill kroner skal jeg ikke svare på nå.

– Du spilte en sentral rolle ved kjøpet av BP og etableringen av Norol. Saken vakte mye debatt dengang, men idag synes selskapet å drive godt. Hvordan vil du kommentere denne saken idag?

– Kjøp av BP og etableringen av et nasjonalt distribusjonsselskap for olje var Ulveseths kongstanke. Jeg var aktivt med også i den første fase ved etableringen av Norol, og jeg var selskapets første styrefor-

mann. Det var egentlig i strid med reglene om embetsmenns deltagelse i selskapets styrer. Jeg angrer imidlertid ikke på at jeg etter oppfordring tok på meg denne utfordring. Det var i første omgang spørsmål om å samordne tre selskapers virksomhet. Dette at vi fikk en positiv oppslutning om det nye selskap hos de ansatte, samtidig som nye, gode ledere ble funnet, la grunnlaget for noe av den suksess selskapet har oppnådd. Norol hadde selvfølgelig også en fordel ved at det arbeider innenfor et stort sett skjermet marked, og at det hadde en markedsandel på 25 prosent i utgangspunktet.

– Forhandlingsutvalget har vært inne i flere sentrale oljepolitiske saker. Har vi i for sterk grad koblet norsk næringsliv til oljevirksomheten, eller har dette vært en nødvendig tilpasning for å sikre utbygging og avsetning av olje og gass?

– Jeg synes at man må kunne karakterisere norsk industris, bankvesens og norske rederiers engasjement i vår nye oljevirksomhet som en suksess. Det er mulig at det vil vise seg at man kanskje har satset for sterkt. Jeg synes det ville ha vært nedslående om ikke norsk næringsliv hadde engasjert seg i en så enestående ressurs som olje og gass, når den er tilgjengelig like utenfor stuedøren. En svakhet som vi nå ser tydeligere, er at et norsk engasjement i utlandet for å sikre avsetning av norske olje- og gassprodukter burde ha funnet sted i løpet av 70-årene. Her har vi ikke vært forutseende nok.

– Du leder Industridepartementets arbeid med forskningsspørsmål. Er rollefordelingen mellom de berørte institusjoner i dette spørsmålet hensiktsmessig?

– Det ville ha vært overraskende om jeg hadde svart at vi har oppnådd en tilfredsstillende organisering. Man skal aldri være fornøyd. Det har skjedd store strukturendringer i selve NTNF-systemet med fristilling av forskningsinstitutter. Vi bør nå avvente hvorledes dette nye system utvikler seg. Når det gjelder forholdet til andre departementer, så har jeg et primært ønskemål om at den teknologiske forskning forvaltningsmessig samles på ett sted. Den nåværende rollefordeling fører til dubliseringer og en lite koordinert strategi. Den naturlige plass for en slik samling av teknologisk forskning må være i Industridepartementet. Dette er etter min mening nesten et viktigere spørsmål en å skape et nytt næringsdepartement.

– Hva er hovedspørsmålet idag i forbindelse med FoU-aktiviteten, – tilgangen på midler eller bruken av de midler som finnes? Kan du se mekanismer som kunne bidra til at vi får større industrielle resultater av de FoU-midlene som det offentlige setter inn?

– Det har skjedd en gledelig vekst i Fou-aktiviteten, skjønt i første rekke er det den offentlige finansierte FoU-aktiviteten som øker mest. Utgangspunktet for vår FoU-aktivitet bør være å komme opp på en høyere andel av BNP enn de 1,7 prosent hvor vi idag ligger. Hvorledes denne økte aktiviteten skal fordeles mellom offentlig og privat FoU-aktivitet vil være et spørsmål som nøye må vurderes. I utgangspunktet er den private FoU-aktivitet for lav, slik at det synes å ville være nødvendig med virkemidler som stimulerer til at industriens egen FoU-aktivitet øker. Med all respekt for vår institutt-forskning, så er det den industrielle forskning som best kan ivareta kontakten til markedet. Det er nødvendig å tenke på nye virkemidler som ikke søker å dirigere den private forskningen, men som kan være en risikoavlastning. FoU-virksomhet er over hele verden preget av økt risiko og større kostnader ved utviklingsarbeidet. Med vår industristruktur er dette en hindring som jeg tror med god grunn forsvarer en offentlig risikodeling.

– I 1987 budsjettet satses det betydelige midler for å øke den norske romaktiviteten. Hva er hovedbegrunnelsene for dette? Er det noen fare for at romvirksomheten kan utvikle seg til en «gjøkunge» á lá hva enkelte hevder at atomforskningen på 50-tallet gjorde?

– Det er en parallellitet mellom den norske romaktiviteten og atomforskningen i sin tid: Begge har som sin målsetning å utvikle og å delta i en ny teknologi. Så kommer forskjellen: Den norske atomforskning hadde ikke på langt nær den markedsmessige og den brukermessige interesse som romaktiviteten. La oss være klar over følgende forhold: Norge har i europeisk sammenheng det mest utstrakte landområde. Dessuten har vi vel Europas største havområde som bør overvåkes. Dette havområdet er 6 ganger så stort som vårt landområde, og vi har både en rett og plikt til å ha et overvåkende øye over dette området. Den nåværende teknologi kan bare gi stikkprøver for en slik overvåkning. Med satelitt-teknologien og dens raske utvikling har Norge fått anledning til å være med på å skape et verktøy som er av største interesse for en rekke offentlige tjenester, for eksempel kystovervåkning, meteorologi, miljøvern og kartlegging av havets ressurser. En fremtidig olje- og gassvirksomhet i de nordlige havområder vil ha betydlige interesser i en slik teknologi.

Den norske industris interesser er mere spesifike. Vi starter vårt medlemsskap i ESA med et stort handicap fordi norsk industri minst har tapt ti år i konkurransen med europeisk industri. Ved siden av direkte leveranser skal vi ikke glemme at satelitt-teknologien har betydelige teknologiske spinneffekter over på nye områder som fiberoptikk, nye materia-

Odd Gøthe

ler, solcelle-teknikken med videre.

– Norges forhold til EF er blitt aktualisert igjen de seneste årene. Du sto selv sentralt i forhandlingene som i sin tid ble ført. Hvordan ser du på den videre utvikling i denne saken? Tror du at utviklingen av det interne marked i EF vil nødvendiggjøre en annen forbindelse med fellesskapet enn vi har idag?

– Jeg tror tilfeldige blaff i norsk interesse for EF ikke vil føre til et norsk medlemskap i organisasjonen. Det foreligger bilaterale samarbeidsmuligheter som forhåpentligvis vil kunne redusere noen av ulempene ved utviklingen av det interne marked og den sterke forskningsinnsats som EF nå konsentrerer seg om. La det imidlertid være klart at på disse økonomiske, markedsmessige og teknologiske områdene hadde det vært en fordel å være innenfor.

Det som kan bringe en avgjørende endring i Norges forhold til EF er den politiske utvikling. EF ble skapt av de gamle veteraner, som hadde som mål en politisk union. Den neste generasjon føler ennå en forpliktelse til dette idealistiske mål. Den tredje generasjon tror jeg vil ha et annet og mere pragmatisk syn på samarbeidets ide.

Det er ikke riktig av vi som var EF-tilhengere ikke fremhevet den politiske siden av EF. Vi var presset over på defensiven i vårt forsvar om at EF ikke ville utvikle seg til en union, men til et europeisk fellesskap – the European Community som er organisasjonens navn. Etterhvert som denne utvikling mot et fellesskap blir bygget opp, – og jeg tror bestemt den kommer, vil kanskje vår egen 3. generasjon ha et annet syn på Norges medlemskap i EF.

– Du har selv vært i rollen som politiker og som sentralt plassert embetsmann i et departement i en rekke år. EF forholdet mellom politikerne og embetsverket tilfredstillende? Hører politikerne på embetsverket i tilstrekkelig grad, – og omvendt?

– Jeg registrerer med interesse at mitt politiske engasjement, som nå er mer enn 30 år gammelt, ennå ikke er glemt. Jeg var en de første statssekretærer, og det i et så sentralt departement som Finansdepartementet. Det er imidlertid en stor politisk forskjell mellom statssekretærenes status på 50-tallet og vår tids statssekretærer. Vi ble oppfattet nærmest som statsrådens visergutter. Nå er den politiske ledelse i departementene bygget sterkt ut, med to statssekretærer og personlig rådgiver. Det er en utvikling som man må forstå. På den annen side har den også faremomenter med seg:

Med det hurtige skifte av politisk ledelse i de forskjellige departementer, kan denne utviklingen føre til diskontinuitet i embetsverkets saksbehandling, av den enkle grunn at en styrket politisk ledelse engasjerer seg i saksbehandlingen på en annen måte enn tidligere. Embetsmennene blir ikke alltid trukket med i denne saksbehandling som embetsverket er satt til å ivareta. Et embetsverks styrke er nemlig den at det, kanskje noe konservativt, men allikevel, sikrer kontinuiteten i saksbehandlingen.

– Du er skeptisk til utviklingen av sosialøkonomien som fagdisiplin i etterkrigstiden. Hva er dine hovedankepunkter mot faget og mot sosialøkonomene? Hva forklarer den negative utviklingen du mener vi har hatt?

– Det er ikke riktig å si at jeg er skeptisk til sosialøkonomien. Jeg er selv takknemlig for at jeg har hatt dette studiet som bakgrunn. Jeg hadde imidlertid ønsket og håpet at sosialøkonomistudiet ved Universitetet i Oslo ville bli mer næringsorientert. Den teoretiske analyse har mye å gi, men det er også nyttig for sosialøkonomene å ha endel næringskontakt som sin ballast når de går ut i arbeidslivet. Jeg hadde ønsket at sosialøkonomien ved vårt universitet kunne ha utviklet seg til Oslo School of Economics, etter en parallell av hva man etter krigen maktet i Stockholm. Med den høyt plasserte mengde av økonomer etter krigen i såvel privat som offentlig tjeneste, hadde man hatt kilden til et eksternt forelesningspotensiale som kunne gitt en større bredde av praktisk innsikt hos studentene.

~~NSF~~

nå

Sosialøkonomenes Forening

Flere telefonnummer:

02-20 22 64 – 36 26 10 – 36 26 11

Telefax: 02-41 81 01

Det nye petroleumsskatte-systemet*)

I denne artikkelen sammenlignes oljeselskapenes egenandeler av marginale inntekter ved det gamle oljeskattesystemet og det nye, som Stortinget vedtok i desember 1986. Dersom selskapene benytter en samfunnsøkonomisk sett for høy kalkulasjonsrente, bør egenandelen av investeringsutgiftene være lavere enn egenandelen av inntektene. Den andel et selskap får beholde av hver inntektskrone er blitt vesentlig økt ved det nye systemet. Det er imidlertid mulig at skatteomleggingen kan redusere oljeselskapenes egenandel av utgifter til investeringer. Skattereformen er således ikke noen generell styrking av selskapenes incentiv til kostnadsbesparelser. Det nye skattesystemet gjør alle felt mer lønnsomme, men stimulerer ikke spesielt utbygging av nye felt. Det ville kanskje være bedre å konstruere et system som kan ivareta de justeringer dramatiske endringer i oljeprisen foranlediger.

AV
RÖGNVALDUR HANNESSON

1. Innledning

Stortinget vedtok i desember 1986 vidtgående forandringer i petroleumsbeskatningen (Ot.prp. nr. 3, 1986–87). De viktigste forandringene er at produksjonsavgiften avskaffes, avskrivnig av produksjonsutstyr får påbegynnes umiddelbart, utenlandske selskaper skal ikke lenger bære statens leteutgifter, en 15% inntektsrabatt erstatter friinntektsordningen ved beregning av særskatt, og særskatten senkes fra 35 til 30%. Hensikten med forandringene er å gjøre petroleumsvirksomhet mer lønnsom for oljeselskapene, for derved å stimulere både leting og utbygging.

I tillegg til å gjøre petroleumsvirksomheten mer lønnsom, skal det nye skattesystemet gi selskapene et sterkere incentiv til kostnadsbesparelser. Dette er forsøkt ivaretatt ved å erstatte friinntektsordningen med en inntektsrabatt. Det har flere ganger vært påpekt at selskapenes andel av utgifter til investeringer kunne bli særdeles lav efter de gamle skatteregler (se, f. eks., Lund, 1981). Ser man bort fra diskontering, tjente selskapene netto ca. 20 øre på hver krone de investerte. Tar man hensyn til at skattefordelen av en investering som regel først inntreffer efter en viss tid og dertil er spredt over flere år, var ikke selskapenes fordel av økte investeringsutgifter fullt så opplagt. Ved en kalkulasjonsrente på 10–15%, en utbyggingstid på 0–5 år og full egenfinansiering, ble selskapenes andel av en marginal investeringskrone 20–66 øre regnet i nuverdi (jfr. tabell 1), mens de beholdt ca. 15 øre av en marginal inntektsøkning på en krone.

Hovedformålet med denne artikkel er å sammenligne selskapenes egenandeler av marginale inntekter og investeringsutgifter efter de gamle og de nye skatteregler. Særlig er vi opptatt av spørsmålet hvorvidt en forskjell mellom disse egenandelene vil medvirke til underoptimal utbygging av petroleumsfelt, en tendens som under visse forutsetninger oppstår når selskapene benytter en for høy kalkulasjonsrente. Denne problemstilling er tidligere drøftet av Nystad (1984). Vi utvider i den forbindelse Nystads toperiodemodell til å omfatte en produksjonsfase som varer flere perioder og som er kjennetegnet ved en avtagende produksjonsrate over tid, slik tilfellet typisk er ved oljeutvinning. Endelig vil vi kort kommentere andre aspekter ved det nye skattesystemet.

2. En modell for petroleumsproduksjon

La q_o betegne den initiale produksjonsrate fra et oljereservoar. Anta at produksjonsraten avtar eksponensielt over tid med en rate som øker lineært med den initiale produksjonsrate, slik at produksjonsraten på tidspunkt t blir

$q_t = q_o e^{-kq_o t}$, k konstant.

En slik eksponensielt avtagende produksjonsrate kjennetegner et reservoar hvor produksjonsraten er proporsjonal med trykket i reservoaret til enhver tid, og trykket faller i proporsjon til produksjonsraten.

Anta videre at prisen på olje er konstant over tid, samt at driftsomkostningene er proporsjonale med den initiale produksjonsrate. Vi setter prisen på olje lik en, og lar v stå for driftsomkostninger pr. tidsenhet, uttrykt i enheter olje, mens r står for kalkulasjonsrenten. Nuverdien (V) av den fremtidige oljeutvinning er da

$$V = \int_0^T [q_o e^{-(kq_o+r)t} - vq_o e^{-rt}]dt.$$

Sluttidspunktet (T) for oljeutvinningen inntreffer når den løpende produksjonsverdi ikke lenger dekker driftsomkostningene, slik at

$T = -\ln v/kq_o$.

Figur 1 viser hvordan V varierer med den initiale produksjonsrate, for to alternative verdier av kalkulasjonsrenten. De to rette linjene i figuren viser totalkostnaden for investering i reservoaret, forutsatt at utbyggingskostnaden er proporsjonal med den initiale produksjonsrate. Nettonuverdien av utvinningen vil bli maksimal ved

* Jeg vil takke Geir B. Asheim og en ukjent referent for mange nyttige merknader til et tidligere utkast.

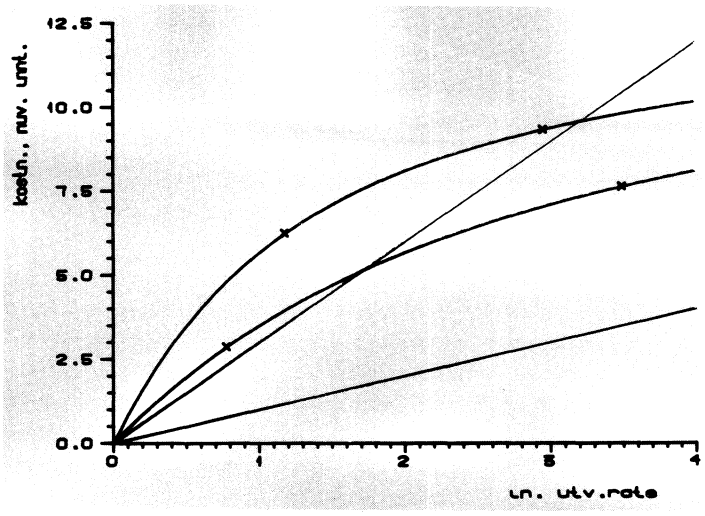

Figur 1: *Kurvene viser nuverdi av fremtidig oljeutvinning til 10 (øvre kurve) hhv. 20% (nedre kurve) kalkulasjonsrente, for den produksjonsmodell som blir benyttet i artikkelen. Linjene viser totalkostnad for utbygging ved en utbyggingskostnad på 1 hhv. 3 pr. enhet initial utvinningsrate (q_o). Markerte punkter viser optimal utbygging (initial utvinningsrate). Produksjonsmodellens parametre er som følger: K = 0,05; v = 0,1.*

en initial produksjonsrate hvor avstanden mellom kostnadslinjen og V-kurven er størst mulig. Vi ser av figuren at en gitt forskjell mellom de kalkulasjonsrenter som benyttes av myndighetene og oljeselskapene ikke fører til en entydig forskjell mellom samfunnsøkonomisk og bedriftsøkonomisk optimal utbygging. Bare dersom utbyggingskostnaden er «høy», vil det forhold at selskapene benytter en for høy kalkulasjonsrente føre til samfunnsøkonomisk underoptimal utbygging (for lav q_o), slik Nystad hevdet i sin artikkel (Nystad, 1984). Dette resultat ble påvist ev Farzin (1984).

Rögnvaldur Hannesson er født og oppvokst på Island. Han er Fil. dr. i nationalekonomi fra Lunds Universitet, og har vært lektor i sosialøkonomi ved Universitetet i Tromsø og Universitetet i Bergen. Siden 1983 er han professor i fiskeriøkonomi ved Norges Handelshøyskole.

3. Kalkulasjonsrente, egenandeler og optimal utbygging

Det er overmåte sannsynlig at utbyggingskostnadene på norsk kontinentalsokkel er så pass høye at utbyggingen blir underoptimal, dersom bedriftene benytter en høyere kalkulasjonsrente enn ønskelig, samfunnsøkonomisk sett. Vi skal i det følgende holde oss til dette tilfelle, men leseren kan ha i tankene at våre konklusjoner om underoptimal utbyggingsgrad vil bli snudd på hodet hvis utbyggingskostnadene er «lave», slik at en høyere kalkulasjonsrente fører til en mer omfattende utbygging. Likeledes ville våre konklusjoner endre fortegn dersom utbyggingskostnadene er «høye» og selskapene benytter en lavere kalkulasjonsrente enn samfunnsøkonomisk ønskelig. Det siste kan ikke utelukkes, men de fleste synes å gå ut fra at selskapene bruker en for høy kalkulasjonsrente, blant annet på grunn av det krav om høyere avkastning beskatning av selskapenes overskudd fører med seg.

Lar vi a hhv. b betegne oljeselskapenes andel efter skatt av en inntektskrone og en investeringskrone, kan vi formulere utbyggingsselskapets profittmaksimeringsproblem som følger:

$$\text{maks } aV(q_o) - bq_o.$$

Førsteordensbetingelsen for maksimum er $V'(q_o) = b/a$. Hvis selskapenes kalkulasjonsrente sammenfaller med samfunnets kalkulasjonsrente, er a=b en nødvendig betingelse for at selskapenes utbyggingsbeslutninger skal bli samfunnsøkonomisk optimale. Er derimot a<b, vil selskapenes utbygging bli underoptimal, og omvendt hvis a>b.

Det forhold at selskapene benytter en annen kalkulasjonsrente enn den samfunnsøkonomisk sett riktige er, isolert sett, en grunn til at deres utbyggingsbeslutninger ikke blir samfunnsøkonomisk optimale. Dette kan imidlertid motarbeides og rettes opp ved å manipulere med egenandelene a og b. Hvis selskapene benytter en for høy kalkulasjonsrente, bør egenandelen av investeringsutgiftene være lavere enn egenandelen av inntektene (a>b). Vi går i det følgende ut fra at selskapene benytter en for høy kalkulasjonsrente og fokuserer på spørsmålet hvorvidt egenandelen av investeringsutgifter er lavere enn egenandelen av inntekter, efter de gamle hhv. de nye skatteregler.

4. Egenandeler av investeringer og inntekter

Ser vi bort fra utbytteutdeling, fondsavsetninger og andre mindre viktige detaljer i skattesystemet, er den andel selskapene beholder av hver inntektskrone som følger:

Det gamle systemet:

$1 - 0{,}08 + (1 - 0{,}08) \times 0{,}858 = 0{,}131$
(laveste royaltyrate);
$1 - 0{,}16 + (1 - 0{,}16) \times 0{,}858 = 0{,}126$
(høyeste royaltyrate).

Det nye systemet:

$1 - 0{,}808 + 0{,}15 \times 0{,}30 = 0{,}24.$

Produksjonsavgiften (royalty) varierte fra 8 til 16% efter de gamle regler og var fradragbar ved skatteligningen. Den ordinære selskapsskatten og særskatten på petroleum var tilsammen 85,8% efter de gamle regler, men 80,8% efter de nye regler. Videre kan 15% av hver inntektskrone trekkes fra skattegrunnlaget for særskatten efter de nye regler, og satsen for særskatten er nu 30%. Vi ser at den andel et selskap får beholde av hver inntektskrone er blitt omtrent fordoblet, forutsatt at selskapet betaler særskatt.

Den andel et utbyggingsselskap betaler av en krone investert kan uttrykkes som

$1 - s_1 - s_2,$

hvor s_1 er nuverdien av spart skatt gjennom avskrivning av investeringen, og s_2 er nuverdien av spart skatt gjennom rentefradrag når investeringen er lånefinansiert. La oss først se på egenandelen ved egenfinansierte investeringer (s_2=0). Nuverdien av spart skatt gjennom avskrivninger (s_1) er avhengig av kalkulasjonsrenten (r) og, efter de gamle skatteregler, den tid som går fra investeringen blir foretatt til driftsmidlet blir tatt i bruk og avskrivningene begynner (h):

Det gamle systemet:

$$s_1 = (1+r)^{-h}\left[\sum_{t=1}^{6}(0{,}858/6)(1+r)^{-t} + \sum_{t=1}^{15}(0{,}35/15)(1+r)^{-t}\right];$$

Det nye systemet:

$$s_1 = \sum_{t=1}^{6}(0{,}808/6)(1+r)^{-t}.$$

Avskrivningstiden er fortsatt 6 år, men avskrivningene får nu påbegynnes umiddelbart. Efter de gamle regler kom en investering ekstraordinært til fradrag ved iligning av særskatt; denne sk. friintekt var fordelt over 15 år.

Tabell 1 viser selskapenes egenandel av en krone investert ($1-s_1$) for noen utvalgte verdier av kalkulasjonsrente og (gjenværende) utbyggingstid. Som kjent (jfr. Lund, 1981) kunne egenandelen bli meget lav og endog negativ efter de gamle skatteregler. Dette er ikke tilfellet ved de nye skatteregler, sålenge investeringen er egenfinansiert (jfr. nedenfor). For rimelige verdier på kalkulasjonsrenten (10–15%) og en utbyggingstid på to til tre år er allikevel egenandelen ikke vidt forskjellig efter de gamle og de nye regler. For en lengre utbyggingstid og kalkulasjonsrente over 10% var egenandelen faktisk høyere efter de gamle regler.

La oss så se på selskapenes egenandel av en investeringskrone når investeringen blir lånefinansiert. Det er vanskelig å trekke noen generelle konklusjoner om dette; det man bør se på er hvordan en investering påvirker et selskaps låneposisjon. Dette kan variere sterkt fra selskap til selskap. Vi skal velge et enkelt men ekstremt eksempel og se på en investering som er fullt ut lånefinansiert. Nuverdien av spart skatt gjennom rentefradrag (s_2) er avhengig av kalkulasjonsrenten (r), lånerenten (u) og lånets avdragsprofil. Vi antar at lånet er avdragsfritt i h år (utbyggingstiden) og betales ned med jevne beløp over n år. Dette gir:

$$s_2 = z\left[\sum_{t=1}^{h} u(1+r)^{-t} + (1+r)^{-h}\sum_{t=1}^{n} u(1-(t-1)/n)(1+r)^{-t}\right],$$

hvor z er skattesatsen, 0,858 efter den gamle ordning og 0,808 efter den nye ordning.

Tabell 1: *Selskapenes egenandel av en krone investert. Full egenfinansiering.*

	Det gamle system			Det nye system
r	h = 0	h = 3	h = 5	
0,	–0,21	–0,21	–0,21	0,19
0,05	0,03	0,16	0,24	0,32
0,10	0,20	0,40	0,50	0,41
0,15	0,32	0,55	0,66	0,49
0,20	0,42	0,66	0,77	0,55

Tabell 2 viser hvorledes selskapenes egenandel ($1-s_1-s_2$) varierer med kalkulasjonsrenten og utbyggingstiden (som forutsettes avdragsfri) efter de gamle og de nye skatteregler. Avdragstiden er satt til fem år, og lånerenten er satt lik kalkulasjonsrenten (hvis lånerenten ble satt høyere enn kalkulasjonsrenten, som kan være rimelig, ville egenandelen blitt enda lavere). Som det fremgår av denne tabellen, vil egenandelen fortsatt kunne bli lav og endog negativ efter omleggingen av skattesystemet, i tilfelle investeringene lånefinansieres i betydelig grad.

Tabell 2: *Selskapenes egenandel av en krone investert. Full lånefinansiering.*

	Det gamle system			Det nye system		
r	h = 0	h = 3	h = 5	h = 0	h = 3	h = 5
0,05	–0,08	–0,05	–0,03	0,21	0,11	0,06
0,10	–0,01	0,03	0,05	0,22	0,07	–0,01
0,15	0,04	0,07	0,09	0,22	0,04	–0,05
0,20	0,07	0,10	0,11	0,23	0,02	–0,06

Forøvrig kan man merke seg at lave og negative egenandeler inntreffer under noe forskjellige omstendigheter i det gamle og det nye skattesystem, slik eksemplet i tabell 2 er konstruert. Efter de nye skatteregler fører høyere kalkulasjonsrente og forlenget utbyggingstid til at selskapenes egenandel av investeringsutgifter reduseres. Grunnen til dette er at skattefordelen ved lånefinansiering skyldes rentefradragene, som jo øker med høyere rente og lengre avdragsfri periode. Efter de gamle regler økte derimot egenandelen med kalkulasjonsrenten og utbyggingstiden. Virkningen av rentefradragene var riktignok den samme som efter de nye regler, men det

faktum at avskrivningene tidligere kunne påbegynnes først efter at driftsmidlet ble tatt i bruk gjorde at deres nuverdi ble redusert ved lengre utbyggingstid og høyere rente. Denne sistnevnte virkning veier tyngre i eksemplet i tabell 2. Dette gjelder imidlertid ikke generelt; ved en lånerente som overstiger kalkulasjonsrenten, kunne egenandelen bli mindre ved høyere kalkulasjonsrente og lengre utbyggingstid også efter de gamle skatteregler. Dette ville f. eks. inntreffe i vårt eksempel, dersom vi antok at lånerenten er dobbelt så høy som kalkulasjonsrenten.

5. Skatteomleggingens incentivvirkninger

Som det fremgår av tabellene 1 og 2 ovenfor, kan omleggingen av skattesystemet faktisk redusere oljeselskapenes egenandel av utgifter til investeringer. Muligheten for at så vil skje er størst for investeringsutgifter som påløper flere år før produksjonsstart, og for det tilfelle selskapene benytter en høy kalkulasjonsrente. I de eksempler vi har gjengitt i tabell 1 og 2 fører skatteomleggingen til reduserte egenandeler for selskapene ved en kalkulasjonsrente på 10% og utbyggingstid på 5 år eller mer, eller en kalkulasjonsrente på 15% og utbyggingstid på 3 år eller mer. Dette er på ingen måte urimelige verdier for utbyggingstid og kalkulasjonsrente. Skatteomleggingen kan således ikke sies å innebære en generell styrking av selskapenes incentiver til kostnadsbesparelser; en slik styrking vil inntreffe i noen tilfeller, men slett ikke i alle.

Så til spørsmålet om skattesystemets evne til å korrigere for underoptimal utbygging. Som påvist foran, krever dette at egenandelen av investeringsutgifter er lavere enn egenandelen av inntekten, i tilfelle selskapene benytter en for høy kalkulasjonsrente. Dette kan inntreffe ved en høy grad av lånefinansiering, både efter de gamle og de nye regler (jfr. tabell 2). Efter de gamle regler kunne det også skje ved full egenfinansiering, ved en lav kalkulasjonsrente og kort utbyggingstid (jfr. tabell 1). Ved en høy grad av egenfinansiering og rimelige verdier på kalkulasjonsrenten (10–15%) er egenandelen av investeringer derimot høyere enn egenandelen av inntekter, både efter de gamle og de nye regler. Det er således vanskelig å se at de nye regler medfører noen vesentlig forbedring på dette punkt, selv om økningen i egenandel av inntektene er et betydelig skritt i riktig retning.

6. Marginalfeltproblemet

Formålet med skattereformen var å gjøre petroleumsutvinning på norsk kontinentalsokkel mer lønnsom, for derigjennom å stimulere til leting og utbygging. Selv om oljeprisfallet reduserte oljeutvinningens lønnsomhet dramatisk, ble ikke utbygging av alle felt dermed ulønnsom; for noen felt var utbygging fortsatt lønnsom selv ved de gamle skatteregler, mens andre ble skjøvet under lønnsomhetsgrensen.

Det ville vært særlig ønskelig dersom det nye skattesystemet i første rekke løste problemet med uteblitt utbygging av felt som er samfunnsøkonomisk lønnsomme men bedriftsøkonomisk ulønnsomme. Dessverre ser det ut til at det nye systemet ikke tar sikte på å løse dette problem spesielt; det nye systemet synes å gjøre alle felt mer lønnsomme overlag, mens felt som er samfunnsøkonomisk lønnsomme men bedriftsøkonomisk ulønnsomme ikke kommer spesielt gunstig ut.

Tabell 3: *Nuverdi av inntekter minus investeringskostnader fra et tenkt oljefelt, samt nuverdi av skatt for (a) selskap i og (b) selskap uten skatteposisjon på sokkelen, til 10% rente.*

	Det gamle system Antatt oljepris		Det nye system Antatt oljepris	
	«Lav»	«Høy»	«Lav»	«Høy»
Nuverdi felt	407,5	6 693,5	407,5	6 693,5
Nuverdi skatt (a).	–76,2	5 429,9	–154,7	4 641,4
Nuverdi skatt (b).	660,1	5 506,3	559,8	5 010,6

Et enkelt talleksempel kan belyse dette. Anta at utbyggingskostnaden for et oljefelt er en milliard kroner pr. år i tre år. Feltutbyggingen forutsettes lånefinansiert til 75%. Lånet taes opp efterhvert som utbyggingen fremskrider og nedbetales i løpet av fem år, tre år efter at feltet taes i produksjon. Produksjonen kommer i gang året efter at utbyggingen er avsluttet. Inntektene fra feltet forventes å bli en halv milliard kroner pr. år ved en «lav» oljepris, og halvannen milliard pr. år ved «høy» oljepris. Vi ser bort fra driftsomkostninger og antar en royaltysats på 12%. Feltet forventes å produsere med en konstant rate i 15 år.

Tabell 3 viser nuverdien av skatten og nettoinntektene før skatt fra feltet. Feltet er lønnsomt, samfunnsøkonomisk sett, både ved «høy» og «lav» oljepris. Den kritiske faktor for utbygging er imidlertid hvorvidt utbyggingsselskapet har annen virksomhet på sokkelen som gir overskudd. Hvis så er tilfellet, kan underskuddet som feltet gir i innledningsfasen trekkes fra skattbar inntekt, slik at feltets lønnsomhet for selskapet faktisk bli noe større enn den samfunnsøkonomiske lønnsomhet ved en «lav» pris. I eksemplet er det benyttet samme kalkulasjonsrente for samfunn og selskap (efter skatt), 10%, og lånerenten er også satt til 10%. For et selskap som ikke har annen virksomhet på sokkelen er skattens nuverdi større enn nettoinntektenes nuverdi ved «lav»oljepris, slik at utbygging ikke blir lønnsom.

Sammenligner vi det gamle og det nye skattesystem, ser vi at konklusjonen blir den samme i begge tilfeller; selskapets skatteposisjon har avgjørende betydning for hvorvidt feltet blir bygget ut eller ei. Det nye systemet reduserer selskapenes skattebyrde overlag, og ikke spesielt i det tilfelle feltet viser seg å være marginalt («lav» pris). Selv om man skal være forsiktig med å trekke generelle konklusjoner ut fra spesielle talleksempler, synes det klart at de nye skatteregler ikke har særlig bedre egenskaper enn de gamle regler, med hensyn til å skape overensstemmelse mellom bedriftsøkonomiske og samfunnsøkonomiske lønnsomhetskriterier.

7. Konklusjon

Det nye petroleumsskattesystemet synes ikke åpenbart velegnet til å løse de problemer det har som formål å løse, nemlig å forsterke selskapenes incentiver til kostnadsbesparelser og å stimulere til utbygging av nye felt. Selskapenes egenandel av hver investeringskrone blir ikke særlig større efter det nye systemet, for rimelige anslag på kalkulasjonsrente og utbyggingstid; ved en høy

grad av lånefinansiering og lang utbyggingstid kan den endog bli mindre. Muligens har man overdrevet friinntektens incentivsvekkende rolle i denne sammenheng; problemet ligger kanskje heller i selskapenes adgang til å trekke fra gjeldsrenter ved skatteligningen. På dette punkt vil det ikke bli noen forandring.

Det nye systemet synes å være et påfallende grovt instrument for å stimulere til økt utbygging. Det øker feltutbyggingens lønnsomhet overlag, men det hjelper ikke spesielt prosjekter som ligger i grenselandet mellom det samfunnsøkonomisk lønnsomme og det bedriftsøkonomisk lønnsomme. Tendensen til underoptimal feltutbygging når selskapene bruker en for høy kalkulasjonsrente vil fortsatt være tilstede, såfremt ikke prosjektene lånefinansieres i en betydelig grad. En annen sak er om dette sistnevnte har noen interesse utover den rent akademiske; ingen har, såvidt vi vet, foretatt en studie av selskapenes utbygging med sikte på å bringe på det rene hvorvidt deres utbygging hittil har vært av et for lite omfang.

Den aktuelle skattereform er den tredje i sitt slag i løpet av omlag et tiår. Alle disse reformer har vært utløst av dramatiske forandringer i oljeprisen, de to første i skjerpende retning p.g.a. sterk prisøkning. Man fristes til å spørre om ikke det ikke ville være bedre å konstruere et system som kan ivareta de justeringer dramatiske forandringer i oljeprisen foranlediger. Dels er det kostbart å måtte omkalfatre skattesystemet hver gang oljeprisen løper løpsk, dels må slike systemforandringer skape en viss grad av usikkerhet blant selskapene, selv om de efterhver må ha dannet seg rasjonelle forventninger om hva som vil skje til følge av en forandring i oljeprisen den ene eller den annen vei.

REFERENSER

Farzin, Y. H. (1984): The Effect of the Discount Rate on Depletion of Exhaustible Resources. *Journal of Political Economy*, Vol. 92, pp. 841–851.

Lund, D. (1981): Petroleumsskatt og kostnadsbevisshet. *Sosialøkonomen*, nr. 6, 35. årg., s. 24–32.

Nystad, A. (1984): Kalkulasjonsrente, petroleumsskatter og utvinningsgrad av olje- og gassreservoarer. *Sosialøkonomen*, nr. 10, 38 årg., s. 23–28.

Ot.prp. nr. 3 (1986–87). Om lov om endring i lov av 13. juni 1975 nr. 35 om skattlegging av undersjøiske petroleumsforekomster m.v.

Averøy kommune

Averøy kommune med ca. 5 600 innbyggere er en ekspansiv kommune sentralt beliggende mellom Molde og Kristiansund. De kommunale tjenester er godt utbygd. Særdeles fine muligheter for friluftsliv.

ADMINISTRASJONSSJEF

for helse- og sosialsektoren er ledig for snarlig tiltredelse. Stillingen er nyopprettet.

Vi krever av Dem

- at De har utdannelse på høyskolenivå, helst med kjennskap til helse- og sosialsektoren.
- interesse for administrativ ledelse, økonomisk styring og planarbeid.
- evne til koordinering, nytenking og konstruktiv problemløsning.

Vi tilbyr Dem

- et selvstendig og utfordrende arbeid med mulighet for personlig utvikling i et trivelig miljø.
- lønn etter ltr. 30. Pensjonsordning.
- enebolig i godt bomiljø.

Skulle dette være noe for Dem, kontakt rådmannen i Averøy, telefon 073-13 111 for nærmere samtale.

Søknad med vedlegg sendes
Rådmanen i Averøy, 6540 Bruhagen
innen 7. mars 1987.

Kreditt-rasjonering også uten renteregulering[1])

Kredittrasjonering og stiv rente kan også forekomme i et kredittmarked uten renteregulering. Årsaken er såkalt «adverse selection» eller «moral hazard» i forbindelse med en renteheving. Det kan da lønne seg for utlånerne å rasjonere utlånene fremfor å la markedet by opp lånerenten. I denne artikkelen gjennomgås en modell som forklarer kredittrasjonering pga. «adverse selection». «Adverse selection» kan også medføre at et fritt fungerende kredittmarked ikke nødvendigvis allokerer kreditten til de prosjekt som gir høyest samfunnsøkonomisk avkastning. Regulering av utlånsrenten i et slikt kredittmarked vil favorisere de kundene bankene betrakter som de beste kundene.

Selv om bankene kan bruke både utlånsrente og sidesikkerhet simultant, kan det lønne seg for bankene å rasjonere lånekundene. Enkelte forfattere mener en makro-økonomisk implikasjon av disse teoriene kan være at pengepolitikken i høy grad påvirker økonomien gjennom tilgang på kreditt og ikke bare via rentenivået. Foreløpig er imidlertid dette siste problemet i liten grad blitt behandlet rent analytisk.

AV
BENT VALE

1. Innledning

Kredittrasjonering kan også forekomme i et marked med fri rentedannelse, dvs. et marked hvor myndighetene ikke regulerer rentenivået. Rasjonering vil her si at renten ikke klarerer markedet, slik at det er en overskuddsetterspørsel til gjeldende rente. Dette er et felt som har vært lite fremme i debatten omkring norsk bank- og kredittpolitikk. Verken renteutvalget (NOU 1980:4) eller den såkalte styringsgruppen (NOU 1983:29) har omtalt dette fenomenet. Man har vel regnet med at i Norge har inntil nylig rentereguleringen vært avgjørende for kredittrasjonering, reguleringen har således «skygget» for andre mulige årsaker til rasjonering.

Kredittmarkedet skiller seg på flere måter fra et vanlig varemarked. Et av de spesielle trekkene ved kredittmarkedet er at selv om en ytelse leveres i dag, leveres derimot gjenytelsen først på et senere tidspunkt. Det gir opphav til usikkerhet for den som yter kreditt. Usikkerhet er således et sentralt felt i teorier for kredittmarkedet. Vanligvis tenker en seg at usikkerheten kan tas igjen i form av høyere rente slik at usikkerheten ikke i seg selv gir opphav til rasjonering. Dette er mer utførlig vist i Jaffee og Modigliani (1969) og hos Clemenz (1984). Problemet med kredittrasjonering kan imidlertid oppstå når høyere rente bidrar til å øke usikkerheten.

I teorien for kredittrasjonering kan det skilles mellom to typer rasjonering:

Type 1: Låntakeren blir avspist med mindre lån enn det han etterspør og kan være verdig til å få ut fra sin livstidsbudsjettbetingelse.

Type 2: Låntakere blir helt nektet å få lån selv om de i og for seg kunne betraktes som kredittverdige ut fra kriteriet nevnt ovenfor.

At banker rasjonerer sine lånsøkere uavhengig av reguleringer fra myndighetenes side, er i og for seg ikke noe nytt fenomen i økonomisk litteratur internasjonalt. Selv om temaet har vært svært lite behandlet i norsk sosialøkonomi, har Johansen (1956) presentert en makroøkonomisk modell hvor han tenker seg at bankene rasjonerer lånsøkerne ut fra rene forretningsmessige kriterier selv om det ikke er noen renteregulering. Imidlertid har det mikroøkonomiske fundamentet for en slik rasjonering først blitt skikkelig utviklet fra slutten av 60-tallet, da særlig i amerikansk litteratur. I all hovedsak har denne litteraturen dreiet seg om rasjonering av type 1. F.eks. Jaffee og Modigliani (1969) og Jaffee og Russell (1976). Teori for rasjonering av den andre typen kom første gang ved Keeton (1979). Det mest kjente av disse bidragene er imidlertid Stiglitz og Weiss (1981). (En del av disse kredittrasjoneringsteoriene gjennomgås i Vale (1985)).

I denne artikkelen skal vi i avsnitt 2 se nærmere på en forenklet utgave av modellen til Stiglitz og Weiss. I avsnitt 3 utvides modellen til også å omfatte flere ulike låntakergrupper. I avsnitt 4 anvender jeg Stiglitz og Weiss' modell på et tilfelle hvor myndighetene setter en effektiv øvre grense på utlånsrenten i banker. Det kan skape grunnlag for «grå» kredittmarkeder utenom bankene. Det viser seg også at en slik renteregulering, ikke uventet, er mest fordelaktig for de låntakerne som oppfattes som gode låntakere av bankene.

I avsnitt 5 gis det en kort omtale av kredittrasjonering som skyldes «moral hazard» eller insentivproblemer.

Til slutt drøftes i avsnitt 6 noen allokeringsmessige konsekvenser av kredittrasjonering pga. «adverse selection». Dessuten gis det en forholdsvis kort, og ikke fullstendig, gjennomgang av hvorledes Stiglitz og Weiss (1981) er blitt fulgt opp i internasjonal økonomisk litteratur.

[1]) En takk til Rolf Golombek, Tor Hersoug, Arne Jon Isachsen, Per Meinich, Hans Henrik Scheel, Jan Serck-Hanssen, Jon Strand og en anonym referee for nyttige kommentarer.

2. Stiglitz og Weiss' modell: Adverse selection

For å forklare begrepet «adverse selection» er det greiest å ta utgangspunkt i et eksempel fra arbeidsmarkedet.

Anta at en bedrift møter synkende pris på de varene den produserer, og at den av den grunn setter ned lønnen istedet for å si opp arbeidere. Bedriften er klar over at arbeiderne har forskjellig produktivitet, men den er ikke i stand til å skille ut de gode fra de dårlige arbeiderne. Følgelig gir bedriften alle arbeiderne samme lønn. Ved et lønnsnedslag er det imidlertid god grunn til å regne med at bedriften mister de gode arbeiderne, og beholder og tiltrekker seg dårlige arbeidere. De beste arbeiderne har jo en så høy alternativverdi på sin arbeidskraft at de ikke lenger finner det lønnsomt å arbeide i denne bedriften.[1]) Resultatet for bedriften blir altså at den får en mer uheldig sammensetning av arbeidstokken, derfor uttrykket «adverse selection. Se f.eks. Weiss (1980).

Den «klassiske» presentasjonen av «adverse selection» finnes i Akerlof (1970) hvor det gis en beskrivelse av bruktbilmarkedet, og problemet er at selger kjenner bilens kvalitet, mens kjøper gjør det ikke. En grei fremstilling og litt videre utvikling av Akerlofs modell finnes hos Wilson (1980).

Tilbake til kredittmarkedet. Vi skal se at det kan lønne seg for bankene å fullstendig avslå en del lånsøkere, selv om disse sier seg villige til å betale en høyere rente enn den gjeldende. Bankene trenger nødvendigvis ikke å regne de lånsøkerne de avslår som spesielt risikofylte.

Årsaken til en slik rasjonering er asymmetrisk informasjon og «adverse selection». Hvis låne-etterspørselen er større enn tilbudet, og bankene dermed hever utlånsrenten, viser det seg at relativt sikre lånsøkere ikke lenger vil etterspørre kreditt. Samtidig vil de mer risikofylte lånsøkere opprettholde sin etterspørsel. Bankene har imidlertid ikke mulighet til å skille gode og dårlige lånsøkere fra hverandre, p.g.a. asymmetrisk informasjon i markedet. Asymmetrien består i at hver enkelt låntaker kjenner sin egen risiko, men banken kjenner den ikke. Slik gir en rentehevning en, for bankene, mer uheldig sammensetning av lånsøkerne. Fordelingen av låne-etterspørrerne kan til slutt bli så uheldig at økning av utlånsrenten reduserer bankenes forventede avkastning på utlånene. Da vil det heller lønne seg for bankene å nekte kunder lån fremfor å la renten bys opp slik at den klarerer markedet. Vi kan følgelig få en stabil utlånsrente selv om det er overskuddsetterspørsel etter kreditt.

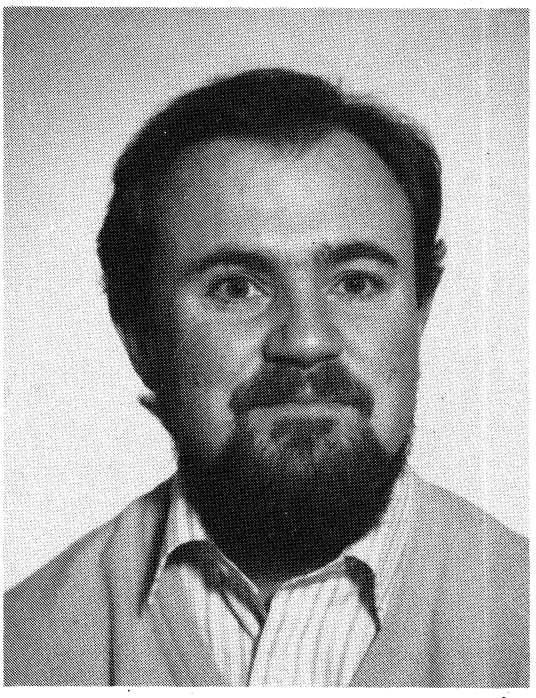

Bent Vale er cand. oecon. fra 1982. Han er nå universitetsstipendiat ved Sosialøkonomisk institutt.

Vi skal nå gi en mer formell fremstilling av sammenhengen mellom rente og risiko i kredittmarkedet. Deretter skal vi se hvordan dette virker i et kredittmarked hvor bankene ikke kan skille høy-risiko og lav-risiko-lån fra hverandre, vi viser at dette kan forårsake kredittrasjonering fra bankenes side.

2.1 *Rente og risiko*

Anta at en bank står overfor en gruppe lånsøkere som hver har sitt potensielle investeringsprosjekt. Den enkelte investering blir kun gjennomført dersom prosjektet oppnår det ønskede lån. Lån og renter betales tilbake i neste periode. For enkelhets skyld regner vi som om hver lånsøker etterspør og eventuelt får det samme lånebeløp. For å rendyrke virkningen av forskjellige risiki ved prosjektene skal vi anta at alle prosjekt har samme forventede avkastning, men at variansen av avkastningen eller spredningen er forskjellig.

For hvert lån tar banken en viss ekstra sikkerhet eller side-sikkerhet, f.eks. sikkerhet i eiendeler låntakeren har utenom det aktuelle investeringsprosjektet. Side-sikkerheten er den samme hos alle låntakere. Bankens formål er å maksimere forventet bruttoavkastning av lånene til denne gruppen låntakere. Innlånsrenten tas for gitt.

Den enkelte låntaker har som formål å maksimere forventet nettoavkastning av investeringsprosjektet og lånet. M.a.o. er begge partene risiko-nøytrale, og det resultat vi her kommer frem til, vil derfor ikke avhenge av ulik holdning til risiko.

Vi definerer flg. variable:

π = bankens bruttoavkastning på et lån, målt i kroner
μ = låntakers nettoavkastning i kroner
X = verdien (målt i kroner) av et investeringsprosjekt, målt ved tilbakebetalingstidspunktet for lånet. X er en stokastisk variabel.
r = utlånsrenten
B = lånebeløp, til hver enkelt låntaker
C = verdien av bankens ekstra sikkerhet (side-sikkerhet) hos en låntaker

For banken gjelder:

$$(1) \qquad \pi = \min[X + C;\ B(1+r)]$$

Hvis låntakers investeringsprosjekt gir så lav avkastning at han ikke kan betale tilbake, $B(1+r) > C+X$, vil banken få hele avkastningen av prosjektet pluss den ekstra sikkerheten, dvs. $C+X$. Ellers vil banken få tilbake det avtalte beløp, $B(1+r)$. Det forutsettes at $C < B(1+r)$, dvs. at banken ikke er gardert mot tap.

1) Med alternativ-verdien på en arbeiders arbeidsinnsats må her forstås verdien av det arbeideren ville kunne produsert hvis han arbeidet for seg selv. Nettopp pga informasjonsproblemet er det slett ikke sikkert han ville fått den samme inntekten hos en annen bedrift.

For låntaker gjelder fig.:

$$(2) \qquad \mu = \max[X - (1+r)B;\ -C].$$

Dersom han ikke klarer tilbakebetalingen, vil han altså tape beløpet C, dvs. den ekstra sikkerheten han har stilt overfor banken.

Legg merke til at bare dersom låntaker ikke kan oppfylle sine forpliktelser, er størrelsen på X interessant for banken. Men i det tilfellet er ikke X interessant for låntaker, hans nettotap blir jo ikke større enn C. Vi skal se at nettopp denne asymmetrien i fordelingen av tap er noe av årsaken til at vi får «adverse selection» i kredittmarkedet.

Vi skal nå først vise at ved økt utlånsrente er det låntakerne med lav risiko som først trekker sin låne-etterspørsel tilbake, noe som reduserer bankens avkastning på lånene. Dette demonstreres ved hjelp av fig. 1 og fig. 2.

Fig. 1 representerer en låntaker med lav risiko (liten spredning på X), mens fig. 2 representerer en låntaker med høy risiko (stor spredning på X). I hver av figurene har vi for enkelhets skyld antatt at avkastningen på prosjektet kun har to mulige utfall, begge to med like stor sannsynlighet.[2]) Begge låntakerne har, som nevnt, samme forventede avkastning E(X) på investeringsprosjektet, de får like stort lån, de har stilt samme ekstra sikkerhet overfor banken, og de står overfor samme utlånsrente; den eneste forskjellen ligger altså i spredningen av X. En låntaker vil etterspørre lån hvis og bare hvis forventet nettoavkastning på investering og lån, $E(\mu)$, er positiv.

La oss først se på låntakeren med et prosjekt med lav risiko i fig 1: I utgangspunktet er utlånsrenten r_0. Den heltrukne kurven abc er μ som en funksjon av X. I knekkpunktet b er X akkurat så stor at X sammen med den ekstra sikkerheten er stor nok til å dekke tilbakebetaling av lånet med renter. X har to mulige utfall X_1 og X_2. På μ-aksen kan vi da lese av de tilsvarende μ-verdier, μ_1 og μ_2 eller låntakers nettoavkastning ved de forskjellige utfallene av investeringsprosjektet. Dermed kan vi også finne forventningen av μ på ordinataksen. Den er $E_0(\mu)$.

Fig. 1: *Lav risiko låntaker.*

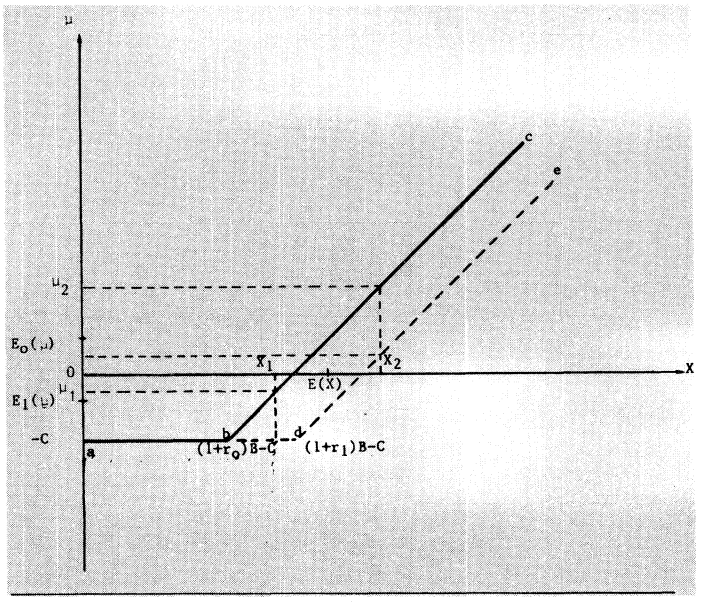

2) Vi kunne godt hatt en kontinuerlig fordeling av X, det ville ikke endret på resultatene. Stiglitz og Weiss opererer med en kontinuerlig fordeling.

Fig. 2: *Høy risiko låntaker.*

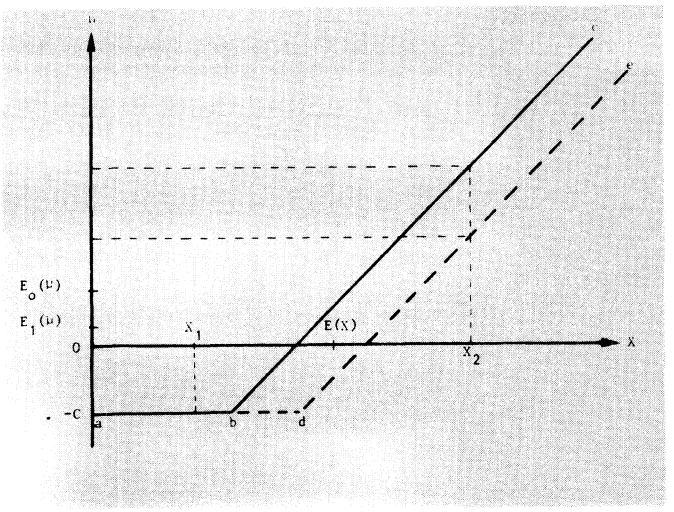

La nå renten øke fra r_0 til r_1. Da er det kurven ade som representerer sammenhengen mellom X og μ. X (som ikke er påvirket av r) har akkurat samme fordeling som før, men med den høyere renten, gir denne fordelingen en negativ forventning av μ, $E_1(\mu)$. Men da vil ikke lenger denne låntakeren etterspørre lån.

Vi går over til fig. 2 og låntakeren med høy risiko (de to mulige utfallene av X har her mye større spredning omkring forventningen). Akkurat på samme måte som i fig. 1 finner vi forventningen av μ ved utlånsrente r_0, $E_0(\mu)$. Låntakeren møter nå samme renteøkning som låntakeren i fig. 1, og i likhet med det forrige tilfelle vil økt r redusere $E(\mu)$. Men for høy risiko låntakeren vil fortsatt $E_1(\mu) > 0$, og han vil til tross for renteøkningen opprettholde sin låne-etterspørsel.

Vi ser dermed at låne-etterspørselen fra en låntaker med lav risiko er mer følsom overfor en renteøkning enn låne-etterspørselen fra en høy-risiko låntaker. Av dette følger igjen:

(3) En renteøkning fører til at sammensetningen av låntakerne endrer seg slik at det blir en høyere andel av mer risikofylte låntakere.

Husk nå at banken pr. forutsetning ikke kan klare å skille lav-risiko låntakere fra høy-risiko låntakere, den kan bare registrere at (3) gjelder. Denne forutsetningen blir imidlertid modifisert i avsnitt 3.

Den intuitive forklaringen på at låne-etterspørselen for et høy-risiko prosjekt er mindre renteføl som, er som følger:

Dersom låntakers investeringsprosjekt går galt, kan han ikke tape mer enn side-sikkerheten, C, uansett om prosjektet har stor eller liten risiko. Hvis et høy-risiko prosjekt går godt, gir det meget høy nettoavkastning for låntaker. Går et lav-risiko prosjekt godt, gir det imidlertid ikke så høy nettoavkastning. Alt i alt vil derfor et høy-risiko prosjekt gi låntaker større forventet nettoavkastning. Høy-risiko prosjektet har dermed mer å «gå på» ved en økning i bankens utlånsrente.

Vi skal nå vise at økt usikkerhet omkring X, dvs. økt spredning på X, reduserer bankens forventede bruttoavkastning på et lån.

Figur 3 viser bankens avkastning på et lån som funksjon av investeringsprosjektets avkastning. Vi ser her på to låntakere A og B med hvert sitt investeringsprosjekt som hver har to mulige utfall. De to er her helt identiske

Fig. 3: *Bankens brutto avkastning på et lån.*

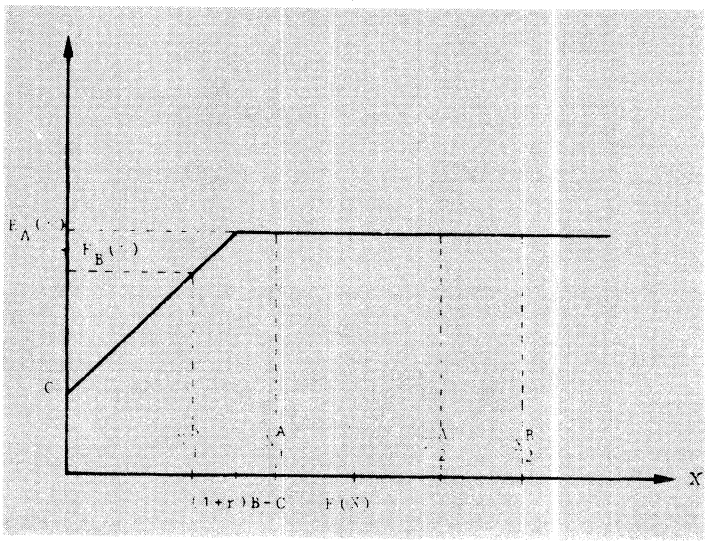

Fig. 4: *Den optimale utlånsrente*

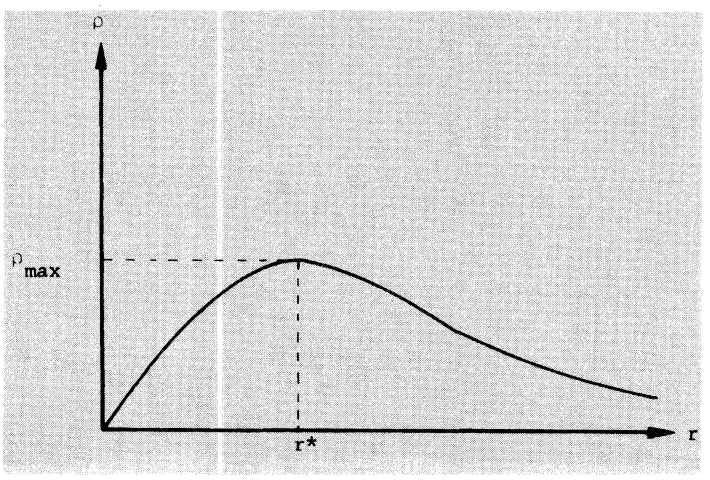

bortsett fra at A's prosjekt har mindre spredning enn B's prosjekt, som det fremgår av figuren.

Forventet avkastning for banken på å låne til A er $E_A(\pi)$. Av figuren ser en at $E_B(\pi) < E_A(\pi)$. (Slik det her er fremstilt er A en helt sikker låntaker for banken, mens det kun hersker usikkerhet omkring tilbakebetalingen fra B. Det er lett å se at om vi hadde hatt en tredje låntaker D med enda større spredning enn B, ville vi ha fått $E_D(\pi) < E_B(\pi)$.)

Vi har allerede vist at en økning i utlånsrenten fører til at banken vil stå overfor låntakere med en gjennomgående høyere risiko (større spredning på X). Men det vil jo bidra til å trekke den gjennomsnittlige $E(\pi)$ nedover. På den annen side vil jo selve renteøkningen bidra til å øke $E(\pi)$. Vi kaller den første effekten «adverse selection»-effekten og den andre effekten den direkte renteeffekten. La oss så innføre variablen ρ som er den gjennomsnittlige forventede avkastningsraten på alle bankens utlån. I vårt tilfelle er det opplagt at ρ vil variere helt i takt med den gjennomsnittlige $E(\pi)$ siden størrelsen av de enkelte lånene er forutsatt like og konstante. Husk at π jo er målt i kroner. Vi kan da sette;

$$(4) \qquad \rho = \rho(r)$$

Denne funksjonen beskriver bankens oppfatning av situasjonen. Hvordan vil fortegnet på ρ' være? For relativt lave renter er det grunn til å anta at «adverse selection»-effekten er liten og at den direkte renteeffekten vil dominere, altså $\rho' > 0$. Etterhvert som renten stiger må man regne med at lav-risiko låntakerne begynner å falle ut ved renteøkninger. Da er det også meget mulig at «adverse selection»-effekten vil dominere over den direkte rente-effekten $\rho' < 0$. Fortsetter renten å øke, vil til slutt bare låntakere med prosjekter med ekstremt høy risiko være igjen blant etterspørrerne, og ρ være svært liten. Vi kan m.a.o. regne med en sammenheng mellom ρ og r som i fig. 4. Av figuren fremgår det at vi får en utlånsrente som maksimerer ρ ved r^*.[3])

3) Det kan godt tenkes at kurven i fig. 4 får flere pukler. Et slikt tilfelle er behandlet nærmere hos Stiglitz og Weiss (1981), hvor det vises at vi da kan få tilpassning ved to forskjelliige rentesatser og kredittrasjonering ved den laveste renten.

Som en oppsummering av dette avsnittet kan vi si at «adverse selection» her har flg. to årsaker:

1) Banken er ikke istand til å skille gode låntakere fra dårlige låntakere (asymmetrisk informasjon).
2) Dersom et investeringsprosjekt er vellykket, får banken tilbake bare lånet pluss renter, og ingen ekstrafortjeneste. Den går i sin helhet til låntaker. Ved et mislykket prosjekt taper låntaker kun den ekstra sikkerhet, C, han har stilt, mens bankens tap vil avhenge av hvor dårlig prosjektet gikk. Dette gir en asymmetrisk avlønningsstruktur.

2.2. *Lånemarked med «adverse selection».*

Flg. forutsetninger antas nå å gjelde i tillegg:

- Frikonkurranse mellom flere banker og null forventet ren profitt.
- Alle bankene står overfor den samme gruppen av låntakere. Dvs. låntakernes prosjekter har samme forventede avkastning, og de kan stille like stor sidesikkerhet.
- Alle bankene bedømmer situasjonen likt, dvs. at bankene har den samme $\rho(r)$ funksjon. (Bankene abonnerer på samme kredittinformasjon).
- Bankene kan ikke skille låntakerne fra hverandre, rentediskriminering mellom låntakere har dermed ingen hensikt.
- Bankene står overfor et perfekt lånemarked på innlånssiden, slik at de kan få lånt det de ønsker til den gjeldende rente på innskuddsmarkedet. De opererer videre med samme margin for administrasjonsomkostninger.

Ut fra det vi viste i forrige avsnitt og forutsetningene ovenfor, vil bankenes utlånstilbud bestemmes av ρ og ikke direkte av renten r. For enhver verdi av utlånsrenten r beregner den enkelte bank den gjennomsnittlige forventede avkastningen ρ. Den enkelte bank står overfor en gitt innlåns- eller innskuddsrente. P.g.a. frikonkurranse og null renprofitt i bankene vil ρ alltid være lik innlånsrenten pluss en margin for administrasjonsomkostninger. Høyere ρ vil derfor presse innlånsrenten oppover. Større innlånsrente forutsettes også å gi større innskudd som plasseres i form av flere utlån. Bankenes aggregerte tilbud av lån blir således en monotont stigende funksjon av ρ, $L_S(\rho)$. Kredittmarkedet kan derfor fremstilles som i fig. 5:

Fig. 5: *Et kredittmarked med «adverse selection»*

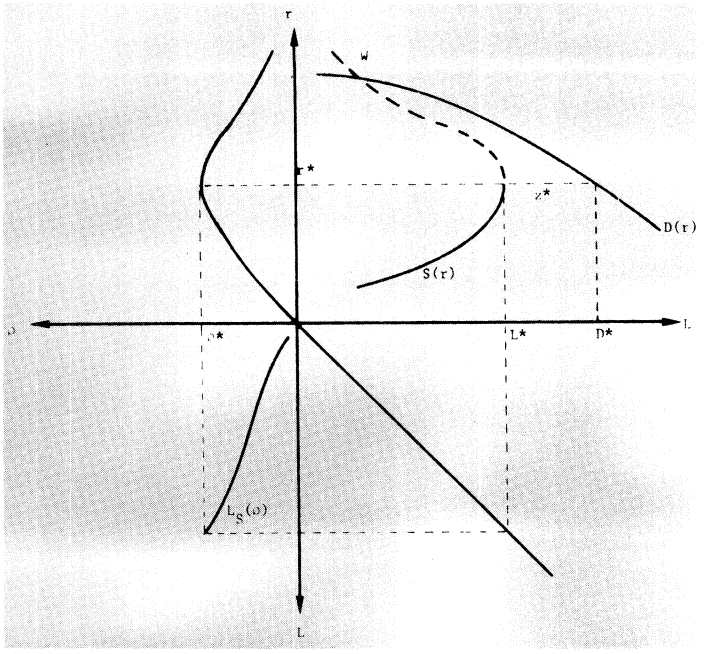

Fig. 6: *Kredittmarked uten rasjonering*

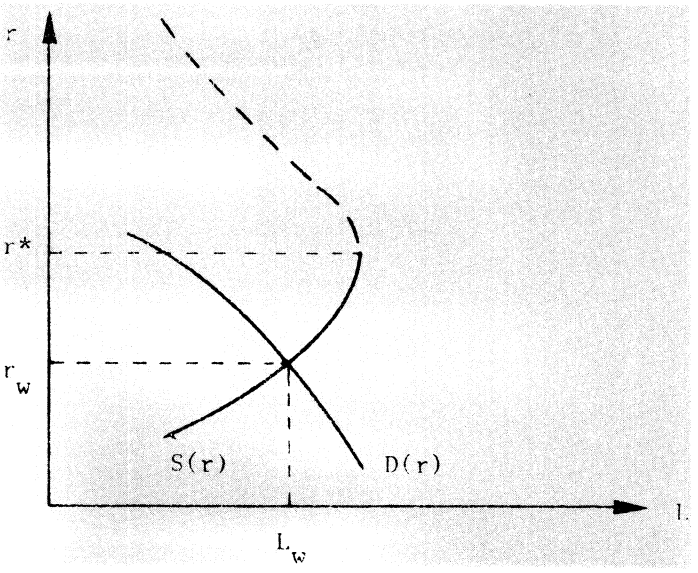

I nordvestre diagram har vi fremstilt ρ(r)-funksjonen fra fig. 4. Den gjelder for hver enkelt bank. I sydvestre diagram har vi bankenes aggregerte tilbud av lån som en funksjon av ρ. Via 45°-linjen i sydøstre diagram kan vi så utlede bankenes kreditt-tilbud som en funksjon av r i nordøstre diagram, S(r). Her har vi også etterspørselsfunksjonen for kreditt, D(r). (Forutsetningene i avsn. 2.1 gjør at denne må være fallende eller enkelte steder loddrett).

For å forklare markedslikevekten i denne figuren, la oss først tenke oss en situasjon hvor $r < r^*$. Det er da overskuddsetterspørsel etter lån, og de lånsøkerne som ikke får lån, vil by opp utlånsrenten. Dermed stiger også avkastningen ρ, og flere lånsøkere får lån. Denne oppbyingen vil foregå helt til $r=r^*$. Slik som kurvene er tegnet i fig. 5, vil det da fortsatt være en overskuddsetterspørsel etter lån lik z^*. Ingen bank vil nå imidlertid være interessert i å gi noe lån til en rente høyere enn r^*. Alle bankene vil regne med at deres forventede avkastning ρ i såfall vil falle. For den enkelte bank vil det bety negativ profitt marginalt siden den oppfatter innlånsrenten + marginen for administrasjonsomkostniger som gitt. Dermed forblir $r=r^*$ og det aggregerte lånrtilbudet $L=L^*$, selv om en del av lånsøkerne da rasjoneres. Punktet (L^*, r^*) er en likevektspunkt i den forstand at ingen enkelt-bank kan gjøre det bedre eller like bra ved å tilby en annnen utlånsrente enn r^*.

Siden vi har forutsatt at hvert investeringsprosjekt er avhengig av å få en bestemt mengde kreditt, vil de prosjektene som blir nektet lån, heller ikke bli gjennomført, til tross for at de kan være helt identiske med flere av de prosjektene som får lån.

På den stiplede delen av bankenes tilbudskurve vil markedsløsningen aldri ligge, med mindre bankene ble pålagt en minste utlånsrente større enn r^*. Dette er en lite aktuell situasjon og bare ment for å vise hvordan en kan tenke seg den øverste delen av denne tilbudskurven fremkommet. Likevektspunktet i Walras-forstand, dvs. tilbud = etterspørsel i W vil derfor være av liten betydning i denne modellen, ettersom det kun vil nås dersom bankene pålegges å tilpasse seg der.

I figur 6 går derimot etterspørselskurven, D(r), slik at Walras-likevekten ligger på tilbudskurvens stigende del. I denne situasjonen vil alle bankene ønske å sette renten ned fra r^* til r_w. Enhver bank som ble liggende på r^* ville miste alle lånekundene. Imidlertid ønsker ingen bank å gi lån til en lavere rente enn r_w, pr. frikonkurranseforutsetning ville jo det gi negativ forventet renprofitt. Altså vil (r_w, L_w) være et likevektspunkt og ingen låneetterspørrere rasjoneres.

Kredittrasjonering vil altså ikke forekomme når etterspørselskurven for kreditt skjærer bankenes tilbudskurve ved en lavere rente enn den som gir bankene maksimal forventet bruttoavkastning. Ligger skjæringspunktet ved en høyere rente, vil vi få en annen likevektsløsning, karakterisert ved at en del lånsøkere blir rasjonert.

Ut fra fig. 6 ser en lett at en eksogen tilstramming i kreditt-tilbudet (tilbudskurven skifter innover) kan medføre at en situasjon som før tilstrammingen var karakterisert ved Walras-likevekt, etter tilstrammingen kan innebære rasjonering av kreditten.

3. Bankene kan skille lånesøkerne i ulike klasser

Vi lemper nå på forutsetningen om at bankene overhodet ikke kan skille låntakerne fra hverandre. For øvrig opprettholder vi de forutsetningene som er presentert i avsnitt 2.1 og 2.2.

Bankene kan nå plassere låntakerne i n forskjellige klasser f.eks. utfra usikkerheten knyttet til investeringsprosjektene. Hver klasse k har sin $\rho_k(r_k)$-funksjon. De låneetterspørrere som er i samme klasse kan imidlertid bankene ikke skjelne fra hverandre, og bankene regner med at det innen hver klasse vil forekomme «adverse selection» akkurat på samme måte som vi så på i avsnitt 2.1. Følgelig har hver klasse k sin optimale rente, r_k^* og tilhørende ρ_k^*

Anta for klasse i og j at $\rho_i(\ r_i^*\ ) > \rho_j\ (r_j^*)$. Da vil gruppe j ikke få noe lån, dersom gruppe i rasjoneres. Hvis ikke det var tilfelle, dvs. gruppe i var rasjonert og gruppe j mottok lån, kunne jo bankene tjene på å overføre de lån gruppe j mottok til gruppe i, helt til gruppe i ikke ønsket flere lån.

Her regner vi med at bankene står overfor en gitt innlånsrente + margin for driftsomkostninger som vi

kaller ρ^*. Dvs. at analysen i dette avsnittet er noe mer partiell enn analysen i avsnitt 2.2. For enkelhets skyld vil vi heretter kalle ρ^+innlånsrenten. Under våre forutsetninger vil flg. gjelde:

$$(5) \qquad \rho_1(r_1) = \ldots = \rho_n(r_n) = \rho^*$$

Det innses ved flg. resonnement: Hvis i stedet

$$\rho_j(r_j) > \rho_i(r_i), \qquad i=1,\ldots,j-1,\ldots,n$$

ville alle banker prøve å låne ut mest mulig til gruppe j. Hver bank ville prøve å trekke til seg flest fra gruppe j ved å tilby lavere rente enn de andre bankene, helt til r_j er kommet så lavt at $\rho_j(r_j) = \rho_i(r_i)$. Altså må $\rho_i(r_i)$ være lik for alle i. P.g.a. frikonkurranseforutsetningen vil også $\rho_i(r_i) = \rho^*$, slik at det akkurat er null renprofitt for bankene. Dermed har vi vist at (5) gjelder.

I fig. 7 har vi vist et eksempel på et slikt kredittmarked hvor låntakerne er skilt i 3 forskjellige klasser.

Når innlånsrenten bankene står overfor er ρ^*, vil ingen av lånsøkerne i gruppe 1 oppnå lån. Det sees lett av figuren at selv med en utlånsrente overfor denne gruppen på r_1^* vil det medføre netto forventet tap for enhver bank å låne ut til denne gruppen, $\rho(r_1^*)$ er jo mindre enn ρ^*.

Gruppe 2 vil derimot få lån til rente r_2^*. Det er imidlertid meget mulig at ikke alle lånsøkere innen gruppe 2 som vil låne til renten r_2^*, vil få lån, gruppen kan m.a.o. bli utsatt for kredittrasjonering. (Jfr. forrige avsn.)

For gruppe 3 vil det ikke bli noen kredittrasjonering. Utlånsrenten for gruppen vil være $\hat{r}_3$, og alle innen gruppen som ønsker lån til denne renten vil få lån. Det kan vises ved å anta det motsatte, dvs. at en del låntakere innen gruppe 3 var blitt rasjonert ved renten $\hat{r}_3$. Da kunne de imidlertid bydd opp utlånsrenten, og det ville da ha lønt seg for bankene å gi dem lån til en høyere rente. Av figuren fremgår det at bankene da faktisk ville fått renprofitt på lån til gruppe 3. Men frikonkurranseforutsetningen gjør jo at alle banker ville konkurrert om å få gitt disse lånene, ved å by renten nedover, og det ville jo pr. forutsetning ha pågått helt til bankenes renprofitt var lik 0, ved renten $\hat{r}_3$. Siden bankene altså potensielt ville ha konkurrert om å gi lån til gruppe 3, blir det for den gruppen heller ikke noen kredittrasjonering.

Fig. 7: *Tilfelle med flere lånsøker-klasser*

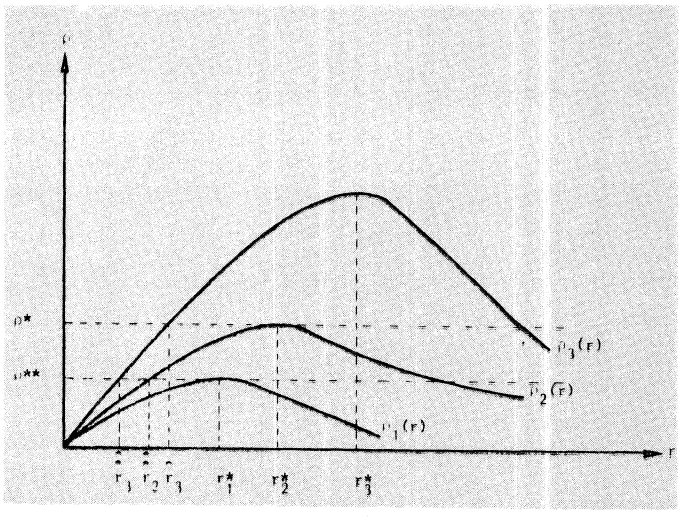

La nå innlånsrenten synke til ρ^{**}. Da vil lånsøkere i gruppe 1 få lån til r_1^*, men det kan ikke utelukkes at det vil være en viss rasjonering av gruppen. Hverken gruppe 2 eller gruppe 3 vil bli utsatt for kredittrasjonering. Ved de respektive utlånsrenter $\hat{r}_2$ og $\hat{r}_3$ vil alle lånsøkere innen de to grupper som ønsker lån, få lån. Forklaringen er akkurat den samme som den vi benyttet for gruppe 3 i det forrige tilfellet. Legg merke til at dess lavere $\rho i(r_i^*)$ er for en gruppe lånsøkere, dess lavere må innlånsrenten være for at gruppen skal inngå rasjonering.

4. Kredittrasjonering og «grå» kredittmarkeder

Vi benytter Stiglitz/Weiss-modellen fra forrige avsnitt. Først skal vi se hvorvidt «grå» kredittmarkeder, dvs. lånemarkeder utenom bankene, vil eksistere dersom den typen kredittrasjonering vi så på i forrige kapittel, forekommer under en markedsbestemt utlånsrente. Deretter skal vi undersøke hvorvidt det i Stiglitz/Weiss-modellen er grunnlag for gråmarked når myndighetene setter et tak på bankenes utlånsrente.

Hele tiden forutsettes det at långivere i gråmarkedet har akkurat den samme informasjon om låntakerne som bankene har, dvs. de har akkurat de samme $\rho_i(r_i)$-funksjoner.[4])

Vi skal anta at det kun eksisterer én innlånsrente i bankene eventuelt sikker avkastning på alternativ plassering av de innskutte midler.

4.1 *«Gråmarked» uten renteregulering av bankene?*

Skal et gråmarked eksistere, må det forutsettes at innskyterne på dette markedet får høyere forventet avkastning enn ved å sette beløpet i bank. Hvis den forventede avkastning ved de to plasseringene var den samme, ville innskyterne normalt foretrukket bank fremfor gråmarked. Det kan begrunnes med at et bankinnskudd er mer likvid enn et beløp plassert i gråmarkedet. Dessuten vil innskyterne regne med at ved å ha bankinnskudd etableres et visst kundeforhold til banken. Holder man god orden på sin egen bankkonto, øker sannsynligheten for å bli plassert i en gunstig låneklasse.

I forrige avsnitt viste vi i tilknytning til fig. 7 at gruppe 3 ikke vil bli rasjonert av bankene når innskuddsrenten er ρ^*. M.a.o. er lån på gråmarkedet uaktuelt for denne gruppen. Gruppe 1 vil ikke få lån i bankene, og heller ikke i gråmarkedet, siden lån til denne gruppen ikke en gang kan gi en forventet avkastning som tilsvarer innskuddsrenten i bankene. Gruppe 2 vil kunne bli rasjonert i bankene i den forstand at ikke alle lånsøkere innen denne gruppen vil få lån. For disse kunne et eventuelt gråmarked være aktuelt. Ingen utlåner til gruppe 2 vil imidlertid regne med å kunne oppnå en høyere avkastning enn ρ^*, eller det han alternativt kunne fått ved å sette pengene i bank. Men det betyr at det pr. forutsetning ikke vil eksistere noe gråmarked for lån til gruppe 2.

I denne modellen vil altså rasjonering fra bankenes side ikke gi opphav til gråmarkeder under markedsbestemt utlånsrente.

4) I Vale (1986) studeres tilfeller hvor långivere i gråmarkedet har mindre informasjon om låntakerne enn hva bankene har.

Fig. 8: *Flere lånsøkerklasser, renteregulering*

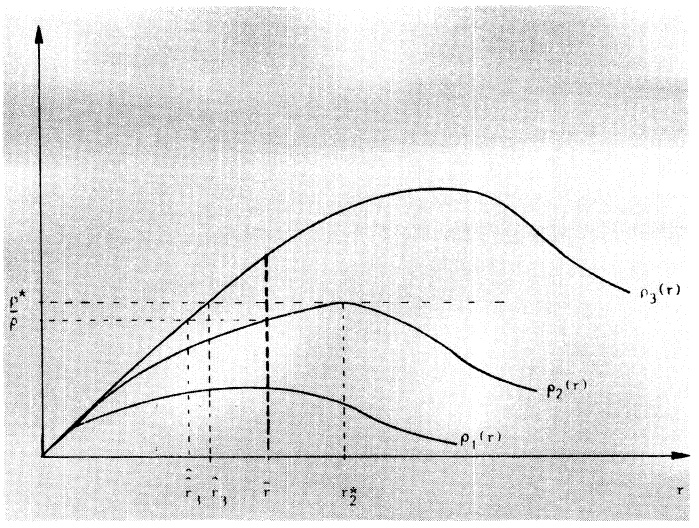

4.2 *«Gråmarked» når bankenes utlånsrente reguleres*

La oss nå først ta utgangspunkt i situasjonen uten renteregulering og så studere hva som skjer når myndighetene setter et tak, $\bar{r}$, på bankenes utlånsrente slik at $r_i \leq \bar{r}$ må være oppfylt for alle i.

Vi starter med situasjonen vist i fig. 7 og forutsetter at gruppe 2 der ble rasjonert. Det kan studeres tre tilfelle:

i) $\hat{r}_3 < \bar{r} < r_2^*$

ii) $\bar{r} = \hat{r}_3$

iii) $\bar{r} < \hat{r}_3$

Vi skal nøye oss med å se på tilfelle i). Denne situasjonen presenteres i fig. 8.

ρ^*, $\hat{r}_3$ og r_2^* representerer situasjonen før renteregule-ringen.

Vi tar først for oss gruppe 2. Etter renteregulering kan ikke bankene oppnå større forventet avkastning på lån til denne gruppen enn $\bar{\rho}$. Siden bare noen lånsøkere innen gruppe 2 fikk lån før renteregulering, vil det helt sikkert være rasjonering av denne gruppen også etter renteregulering.

La oss så gå til gruppe 3. Siden avkastningen på utlån til gruppe 2 er gått ned, ønsker bankene å flytte over lån fra gruppe 2 til gruppe 3. For at det skal skje, må lånerenten for gruppe 3 gå ned. Husk at det er Walras-likevekt i lånemarkedet for gruppe 3 og tilbudskurven for denne gruppen flyttes utover. (Kfr. fig. 6). Ny likevekstrente for gruppe 3 vil være $\hat{r}_3$ slik at avkastningen på lån til begge gruppene er lik $\bar{\rho}$ (kfr. (5)[5]). Siden bankenes innskuddsrente er blitt presset ned som følge av regu-leringen, mottar de mindre innskudd, og vil følgelig alt i alt låne ut mindre. Fordelingen av utlånene har imidlertid gått i favør av gruppe 3. Utlånene til gruppe 3 må faktisk ha økt absolutt, siden r_3 er gått ned og det er Walras-likevekt i lånemarkedet for denne gruppen. (Etterspør-selskurven er jo ikke forandret). Det betyr igjen at utlånene for gruppe 2 helt sikkert har gått ned. Rasjoneringen for gruppe 2 er blitt hardere.

Sett at den regulerte renten, $\bar{r}$, settes litt nedover. Da vil utlånsrenten til gruppe 3 gå ytterligere ned og det vil bli gitt flere lån til denne gruppen. Renten på lån til gruppe 2 vil også gå ned, men flere lånsøkere innen denne gruppen vil nektes lån. Som vi skal se nedenfor, kan disse riktignok få lån på gråmarkedet, men til en høyere rente enn de måtte betale før $\bar{r}$ ble redusert. Reduksjon av en regulert utlånsrente er altså klart til fordel for bankenes «beste» kunder, mens virkningene for de andre låntakerne (gruppe 2) går begge veier.

Hvordan blir det så med gråmarked etter renteregu-leringen? Gruppe 3 vil ikke være rasjonert selv etter renteregu-leringen. $\bar{r}$ er jo ikke noen effektiv skranke for disse lånsøkerne. For denne gruppen er derfor gråmarkedslån uinteressante. Siden gruppe 2 derimot rasjoneres i bankene, vil gråmarkedslån være aktuelt for dem. Dessuten vil også innlånere på gråmarkedet regne med å kunne oppnå en forventet avkastning ρ^* på lån til denne gruppen. Det er høyere enn hva bankene kan gi på innskudd. Altså vil renteregu-leringen føre til at det oppstår et gråmarked for lån til gruppe 2 med utlånsrente r_2^*. Det kan imidlertid godt hende at vi også får rasjonering i gråmarkedet pga. «adverse selection». Vi ser lett at gruppe 1 verken vil få lån i banker eller på gråmarked.

Analysen av tilfellene ii) og iii) kan gjøres på tilsvarende måte som ovenfor.

Konklusjonen vi kan trekke så langt, er: Når utlånsrentene bestemmes i markedet, er det ikke noe spesielt grunnlag for grå kredittmarkeder, selv om lånsøkere rasjoneres av bankene. Setter derimot myndighetene et effektivt tak på utlånsrenten, vil det oppstå grå kredittmarkeder for en del av de kundene som ikke får banklån. Dette skjer fordi en slik regulering senker bankenes avkastningsrate, og følgelig tvinger bankene til å sette ned innskuddsrenten.

5. Kredittrasjonering og «moral hazard»

Økt utlånsrente vil ikke bare påvirke sammensetningen av lånsøkerne ved at lånsøkerne med lave risikoprosjekter trekker seg ut av lånemarkedet. I den grad lånsøkerne kan velge mellom investeringsprosjekter med forskjellig risiko, vil økt rente gi dem insentiv til å velge prosjekter med høyere risiko, uten at bankene kan kontrollere hvilket prosjekt hver enkelt låntaker velger. Dette er «moral hazard» -problemet i kredittmarkedet. Det er helt analogt til «moral hazard» -problemet i forsikringsmarkeder.(Se f.eks. Varian (1978) s. 239 eller Stiglitz (1983)). En lånekontrakt vil nemlig ha et element av forsikring i seg ved sidesikkerhet). Går prosjektet det lånes til dårlig, tar långiver en del av tapet. Dermed vil en renteøkning i mindre grad redusere låntakers lønnsomhet ved et høyrisikoprosjekt enn ved et lav-risikoprosjekt. (Kfr. drøftingene i tilknytning til fig. 1 og 2). Følgelig kan høyere rente medføre at låntakere som ellers hadde valgt sikre prosjekter istedet går i gang med mer usikre prosjekter, noe som reduserer bankenes avkastning. I stedet for å øke utlånsrenten kan det da lønne seg for bankene å rasjonere kreditten. Se Keeton (1979), Stiglitz og Weiss (1981), Stiglitz og Weiss (1983).

I en del tilfelle, kanskje særlig i forbindelse med internasjonale lån til u-land, kan det være optimalt for

5) Dette forutsetter at gruppe 2 ikke «tømmes» for låntakere før lånerenten for gruppe 3 er kommet ned til $\hat{r}_3$.

låntaker simpelthen å nekte å betale tilbake lån. Dess høyere lånerenten er, dess sterkere er insentivet til å misligholde lånet, så sant ikke «straffen» for misligholdelse øker i takt med eller sterkere enn renten. Eaton og Gersovitz (1981) presenterer en slik kredittmodell for u-land, og viser at dette insentiv-problemet impliserer at et u-land vil utsettes for kredittrasjonering av type 1 (kfr. avsnitt 1). I Vale (1985) gjennomgås en lignende og enklere modell.

6. Noen avsluttende merknader

La oss gå tilbake til fig. 3. I tilknytning til denne figuren viste vi at når 2 investeringsprosjekter har samme forventede avkastning, vil det prosjektet som har størst varians i avkastningen gi minst forventet avkastning for banken ved utlån. Innenfor rammen av fig. 3 ville det ikke være vanskelig å konstruere eksempler på ulike investeringsprosjekter der prosjektet med størst forventet avkastning gir banken lavest forventet avkastning ved utlån. Dvs. $E_1(\pi) < E_2(\pi)$ selv om $E_1(x) > E_2(x)$. En nødvendig forutsetning er at $var_1(x)$ er vesentlig større enn $var_2(x)$.

Vi går så over til drøftelsene i tilknytning til fig. 7. Anta at $\rho_1(r)$ ligger under $\rho_2(r)$ og $\rho_3(r)$ fordi gruppe 1 ønsker å investere i mer risikofylte prosjekter i den forstand at de har større spredning i avkastningen enn hva som er tilfelle for gruppe 2 og 3. Da kan jo, som nevnt ovenfor, utlån til gruppe 1 gjennomgående gi bankene lavere avkastning (og lavere avkastningsrate) enn utlån til gruppene 2 og 3, selv om investeringsprosjektene til gruppe 1 skulle ha en høyere forventet avkastning enn investeringene til gruppe 2 og 3. M.a.o. er det under kredittrasjonering pga. «adverse selection» ikke gitt at vi får allokering av kreditten til de investeringsprosjekter som har høyest forventet avkastning. Noen prosjekter med høy forventet avkastning kan nettopp bli rasjonert, fordi det er stor usikkerhet knyttet til dem.

I avsnitt 2.1 så vi at «adverse selection» forekommer når det hersker usikkerhet omkring utfallet av et investeringsprosjekt, og banken ikke kan gardere seg mot tap ved ekstra sikkerhet ($C < B(1+r)$). Større bedrifter som ønsker å få lån til et investeringsprosjekt vil imidlertid som regel ikke ha noe problem med å stille så mye ekstra sikkerhet (så stor C) at banken er gardert mot tap. Derfor vil bankene ikke finne det lønnsomt å rasjonere denne typen bedrifter, med mindre de regner med at større bedrifter har en større tendens til å sette i gang mer risikofylte prosjekter.

Dette bringer oss naturlig over på spørsmålet om bruk av sidesikkerheten, C, i stedet for utlånsrenten alltid vil klarere kredittmarkedet. Wette (1983) viser at i den modellen vi har gjennomgått i avsnitt 2, vil økt C, for gitt utlånsrente, også kunne forårsake en tilsvarende «adverse selection»-effekt. Økt C reduserer låntakernes forventede nettoavkastning. På samme måte som ved en renteøkning vil det være låntakere med høy risiko ved investeringsprosjektene som har mest «å gå på» ved en slik økning i C. Derfor oppstår «adverse selection»-problemet også i dette tilfellet.

Senere har det i en del artikler blitt hevdet at dersom bankene setter både utlånsrenten og sidesikkerheten *simultant*, vil det ikke oppstå likevekter karakterisert ved kredittrasjonering. Således presenterer Bester (1985) en modell hvor bankene – ved å tilby flere lånekontrakter med forskjellige kombinasjoner av utlånsrente og krav til sidesikkerhet – kan få skilt høy-risiko lånsøkerne fra lav-risiko lånsøkerne ved såkalt *self-selection*. Det betyr at i tilfelle med to typer lånsøkere og to typer lånekontrakter vil høy-risiko lånsøkerne velge den ene kontrakten og lav-risiko lånsøkerne den andre. (Kfr. valg av egenandeler innen forsikring). På den måten vil de gjennom sin markedsadferd selv avsløre hvilken risikogruppe de tilhører, selv om bankene på forhånd ikke er i stand til å skille dem fra hverandre. Bester viser at når bankene foretar en slik «self-selection» vil det ikke oppstå rasjonering av kreditten.

Stiglitz og Weiss (1985) viser imidlertid at selv om bankene har *muligheter* for å få til «self-selection» er det ikke utenkelig at det vil forekomme kreditt-rasjonering i likevekt. Modellen hos Stiglitz og Weiss (1985) er mer omfattende enn Besters modell. Mens sistnevnte kun ser på et seleksjonsproblem, inneholder Stiglitz og Weiss' modell også et insentiv-problem. Lånsøkerne kan velge investeringsprosjekt med forskjellig grad av risiko. Låntakerne har risikoaversjon, og for hver type lånsøker er det en øvre grense for hvor mye sidesikkerhet han kan stille. Rike lånsøkere kan stille større sidesikkerhet enn fattige lånsøkere. Siden det er avtakende absolutt risikoaversjon, blant lånsøkerne, kan de med størst risikoaversjon stille minst sidesikkerhet. Sett nå at bankene tilbyr en lånekontrakt som innebærer at de for bankene beste lånsøkerne (de med høyest risikoaversjon) må stille maksimal sidesikkerhet. Anta videre at det ved denne lånekontrakten er overskuddsetterspørsel etter lån. Da vil det ikke lønne seg for bankene å heve kravet til sidesikkerheten, siden de beste lånsøkerne dermed vil falle ut. Også en økning av utlånsrenten kan virke uheldig for bankene ettersom det kan medføre at lånsøkerne setter i gang med mer risikable investeringsprosjekter. Dermed vil resultatet også her kunne bli kredittrasjonering.

Litteraturen om disse formene for kredittrasjonering holder seg i hovedsak innenfor mikro-økonomisk teori. Det har hittil vært skrevet lite om de *makro-økonomiske* implikasjonene av slik rasjonering. Imidlertid antyder Blinder og Stiglitz (1983) at pengepolitikkens realøkonomiske virkninger, pga. kredittrasjonering, kommer via de private aktørers tilgang på kreditt, og i mindre grad via endringer i rentenivået. Blinder (1983) gir en mulig analytisk presisering av en slik teori i en makro-modell hvor bedriftenes etterspørsel etter produksjonsfaktorer kan bli effektivt begrenset av tilgangen på kreditt som arbeidskapital. På den måten tenker Blinder seg at stram kreditt begrenser produksjonen direkte fra tilbudssiden, ikke nødvendigvis bare via etterspørselssiden.

Empirisk testing av disse kredittrasjoneringsteoriene har nesten ikke forekommet. Et unntak er Eaton og Gersovitz (1981) som i en økonometrisk studie av u-lands lånesituasjon finner at i mange tilfelle er lånestørrelsen effektivt begrenset av tilbudet og ikke bestemt fra etterspørselssiden.

Selv om de mikroøkonomiske teoriene for kredittrasjonering kan virke svært stiliserte og tilsynelatende behandler spesielle problemstillinger innenfor kredittmarkedet, kan de bidra til å gi oss en forståelse av imperfeksjoner i kredittmarkedet; og det er viktig. De vanlige forutsetningene i økonomisk teori om perfekte kredittmarkeder er jo ofte ikke særlig realistiske. I praksis er det få aktører i økonomien som til den gjeldende rente kan få lånt så mye de ønsker innenfor sin livstidsbudsjettbetingelse. Modellen i avsnitt 3 kan f.eks. gi en forklaring

på hvorfor banker nekter «dårlige» lånsøkere lån fremfor å forsøke å kompensere den høye risikoen med en ekstra høy lånerente. Ved en eventuell kraftig tilstramming av kredittpolitikken i Norge er det således ikke usannsynlig at vi vil oppleve større innslag av kvantitative restriksjoner i kredittmarkedet overfor de mer risikofylte lånsøkergrupper, selv om utlånsrenten ikke reguleres.

LITTERATURLISTE

Akerlof, G.: The market for 'Lemons': Qualitative Uncertainty and the Market Mechanism, *Quarterly Journal of Economics* 84, 1970.

Bester, H.: Screening vs. Rationing in Credit Markets with Imperfect Information, *American Economic Review* 75, 1985.

Blinder, A.: Credit, Working Capital, and Effective Supply Failures, *Seminar Paper, Institute for International Economic Studies, University of Stockholm*, No. 265, 1983.

Blinder, A. and Stiglitz, J.E.: Money, Credit Constraints, and Economic Activity, *American Economic Review* 73, 1983.

Clemenz, G.: Credit Rationing in the Absence of Direct Observability of Efforts and Abilities of Borrowers, *Working Paper, Department of Economics, University of Vienna*, No. 8405, 1984.

Eaton, J. and Gersovitz, M.: Debt with Potential Repudiation; Theoretical and Empirical Analysis, *Review of Economic Studies* XLVIII, 1981.

Jaffee, D. M. and Modigliani, F.: A Theory and Test of Credit Rationing, *American Economic Review* 59, 1969.

Jaffee, D.M. and Russell, T.: Imperfect Information, Uncertainty and Credit Rationing, *Quarterly Journal of Economics* XC, 1976.

Johansen, L.: Bankenes rolle i en makroøkonomisk modell, *Statsøkonomisk Tidsskrift* nr. 4, 1956.

Keeton, W.R.: *Equilibrium Credit Rationing*, Garland Publishing Inc., New York & London 1979.

NOU 1980;4: *Rentepolitikk*, Finans- og tolldepartementet.

NOU 1983;29: *Om mål og virkemidler i penge- og kredittpolitikken*, Finans- og tolldepartementet.

Stiglitz, J.E.: Risk, Incentives and Insurance: The Pure Theory of Moral Hazard, *The Geneva Papers on Risk and Insurance*, 8, 1983.

Stiglitz, J.E. and Weiss, A.: Credit Rationing in Markets with Imperfect Information, *American Economic Review* 71, 1981.

Stiglitz, J.E. and Weiss, A.: Incentive Effects of Terminations: Applications to the Credit and Labor Markets, *American Economic Review* 73, 1983.

Stiglitz, J.E. and Weiss, A: Credit Rationing with Collateral, *Bell Communications Research Inc. Economics Discussion Paper* No. 12, December 1985.

Vale, B.: Kreditt-rasjonering også uten renteregulering, *Memorandum fra Sosialøkonomisk institutt, Universitetet i Oslo*, nr. 18, 1985.

Vale, B.: Effects of Bank Reserve Requirements with «grey» Credit Markets under Asymmetric Information, *Memorandum from Department of Economics, University of Oslo*, no. 15, 1986.

Varian, H.: *Microeconomics Analysis*, W. W. Norton, New York 1978.

Weiss, A.: Job Queues an Layoffs in Labor Markets with Flexible Wages, *Journal of Political Economy* 88, 1980.

Wette, H.C.: Collateral in Credit Rationing in Markets with Imperfect Information: Note, *American Economic Review* 73, 1983.

Wilson, C.: The nature of equilibrium in markets with adverse selection, *The Bell Journal of Economics* 11, 1980.

AUST-AGDER FYLKESKOMMUNE

SPESIALKONSULENT – ØKONOMI

Ved fylkesrådmannens kontor er det ledig stilling som spesialkonsulent.

Stillingen er tillagt kontorets økonomiseksjon. Arbeidsoppgavene vil bl.a omfatte budsjettering, økonomiske analyser, styrings- og kontrolloppgaver og resultatvurderinger.

Aust-Agder fylkeskommune er fylkets største virksomhet med et budsjett på 1 055 mill. kroner og ca. 3 000 ansatte. Fylkeskommunen står overfor betydelige utviklingsoppgaver, og den som ansettes kan regne med interessante utfordringer.

For stillingen kreves høyere økonomisk utdanning, fortrinnsvis sosialøkonom, event. siviløkonom, samt administrativ erfaring. Det er ønskelig med kjennskap til bruk av EDB i økonomistyring. Det legges vekt på personlige egenskaper og evne til samarbeid.

Stillingen er plassert i lønnstrinn 30–32 (kr. 215 940 – 234 460 pr. år) etter kvalifikasjoner. Tilsettingen skjer på de vilkår som til enhver tid fremgår av gjeldende lover, reglement og tariffavtaler.

Nærmere opplysninger kan fås ved henvendelse til fylkesrådmannen Øyvind Gustavsen eller økonomisjef Theis Theisen, tlf. 041-25 860.

Søknad sendes innen 27. februar 1987 til
Fylkesrådmannen i Aust-Agder,
Fylkeshuset,
4800 Arendal.

Om å skape arbeidsplasser – teori og praksis*

Moderne sosialøkonomi gir flere, tildels motstridende, svar på årsakene til arbeidsløshet, og foreskriver dermed ulike typer økonomisk-politiske tiltak for å møte problemene. Med teoriens sjargong kan det skilles mellom klassisk, keynesiansk, strukturell og «naturlig» arbeidsløshet. Forfatteren påpeker at det nå er på tide å sette større krefter inn på empiriske undersøkelser for å fastslå typene av eksisterende ledighet.

I praksis har tiltak mot arbeidsløshet tatt form av konkrete utbyggingsplaner, som spesifiserer behov for arbeidsplasser samt de næringer der sysselsettingsveksten skal komme. Resultatene har oftest blitt svært forskjellig fra det planene gikk ut på. Forfatteren gjennomgår to eksempler på dette, «En norsk 3-årsplan» fra DNA i 1933 samt Langtidsprogrammene etter krigen. Konklusjonen som trekkes er at sysselsettingsveksten oftest har kommet der den ikke var ventet, m.a.o. at «tiltakspolitikken» har vært fåfengt. Tvertimot bør det gjøres bruk av et eller flere av de generelle virkemidler som teorien anviser. Forfatteren hevder at ny-klassiske og monetaristiske ideer har vist seg ikke å fungere mot arbeidsløshetsproblemene i Vest-Europa, og antyder at Keynes kanskje fremdeles har noe å si oss.

«The subject of economics, especially macroeconomics, is currently in a state of disarray and controversy to a degree that the profession has not witnessed for a long time.» (Martin Weizman, i forordet til sin bok «The Share Economy», 1984.)

AV
ODD AUKRUST

I. Faglig uenighet om årsaker og botemidler

Teoretisk sosialøkonomi, slik den doseres ved universiteter og høyskoler i dag, gir et forstemmende inntrykk av dyptgripende faglig uenighet. Særlig gjelder dette makroteorien. Her er forholdet det at den økonomiske vitenskap simpelthen ikke har noe alment godtatt svar å gi på det aller viktigste spørsmål som politikerne i dag har å stille til økonomene: Hva skal vi gjøre for å overvinne massearbeidsløsheten i verden?

Jeg gjør ikke krav på å ha oversikt over den teoretiske litteratur fra de siste 15–20 år. Men jeg har merket meg at det fra teoretisk hold blir gitt minst fire forskjellige råd om hvordan arbeidsløsheten skal bekjempes. Grunnen er at det innenfor makroøkonomisk teori eksisterer ulike tankeretninger eller «skoler» som har ulike oppfatninger av arbeidsløshetens årsaker og som følgelig kommer med motstridende forslag til botemidler:

a. *Nyklassikerne* (som vel er den dominerende tankeretning ved universitetene i dag, særlig i Nord-Amerika) arbeider i en modellverden hvor arbeidsløshet simpelthen ikke kan bestå som varig fenomen. I nyklassikernes modeller vil markedskrefter (etterspørsel og tilbud) før eller senere etablere et reallønnsnivå som er slik at det til disse lønninger vil være arbeid å finne for alle som ønsker det. Dersom arbeidsløshet likevel skulle forekomme, kan det bare skyldes at markedskreftene ikke får virke som de skal; årsaken må være stivheter i arbeidsmarkedet som gjør at reallønnsnivået blir liggende over det nivå hvor markedet klareres. Det vil si: Arbeidsløsheten skyldes at arbeidskraften er for dyr («klassisk arbeidsløshet»), og anbefalingen til politikerne blir: «Senk reallønnen».
b. *Ny-Keynesianerne* holder fast ved det som var grunnidéen hos J. M. Keynes i 1930-årene, nemlig at en økonomi – overlatt til seg selv – ikke automatisk vil tendere mot en likevektsituasjon med full sysselsetting. Det er fullt tenkelig at totaletterspørselen etter varer og tjenester stabiliserer seg på et nivå som er for lavt til å sikre avsetning for alt som samfunnet kan produsere når alle hjul går for fullt. Resultatet må da uvegerlig bli avsetningsproblemer, unyttet kapasitet og arbeidsløshet. Dette var situasjonen i 1930-årene, og dette er situasjonen i dag. Arbeidsløsheten skyldes etter ny-Keynesianernes oppfatning at etterspørselen er for lav, og botemidlet blir etterspørselsstimulering.
c. En tredje skole ser dagens arbeidsløshet hovedsakelig som *strukturarbeidsløshet*, dvs. som et utslag av mistilpasning på arbeidsmarkedet. Synet er at strukturen i nærings- og arbeidslivet stadig er i forandring. Vi kan derfor ha mangel på arbeidskraft i visse delmarkeder og samtidig overskudd på arbeidskraft – dvs. arbeidsløshet – i andre, selv om arbeidsmarkedet totalt sett er i balanse. Mot slik «strukturarbeidsløshet» hjelper hverken lavere lønnsnivå eller stimulering av det alminnelige etterspørselsnivå. Det eneste som kan hjelpe, er å få arbeidsmarkedet til å funksjonere bedre. Botemidlet blir «tilbudssidetiltak»: Omskolering og andre arbeidsmarkedstiltak for å gjøre arbeidskraften mer bevegelig, fleksible reallønninger for å trekke arbeidskraften dit den trenges.
d. *Monetaristene* oppfatter, som nyklassikerne, sysselsettingen – og dermed arbeidsløsheten – som i hovedsak bestemt av de realøkonomiske krefter i økonomien. I ethvert samfunn eksisterer det ifølge monetaristene

* Forelesning ved utnevning til æresdoktor ved Norges Handelshøyskole, september 1986.

et «naturlig arbeidsløshetsnivå», definert som den friksjons- og strukturarbeidsløshet som systemet genererer ved en stabil inflasjonstakt. Det lar seg gjøre ved etterspørselsstimulerende tiltak å holde den faktiske arbeidsløshet under den naturlige, slik ny-Keynesianerne hevder. Men bare for en kortere tid, og resultatet vil uvegerlig bli akselererende inflasjon. Etter monetaristenes syn blir derfor holdningen til arbeidsløshetsproblemet denne: Prøv med tilbudssidetiltak for å bringe det «naturlige arbeidsløshetsnivå» ned, men hold ellers fingrene av fatet!

Dette korte riss av tilstanden innenfor makroøkonomisk teori kan friste til mange kommentarer.

a. En observasjon er at det er til liten hjelp for politikerne å få vite at dersom arbeidsløsheten er «klassisk», må de få reallønnsnivået ned (f.eks. ved å føre en stram økonomisk politikk); er arbeidsløsheten «Keynesiansk», må de øke etterspørselen ved å føre en ekspansiv økonomisk politikk; og er arbeidsløsheten «naturlig», bør de helst ikke foreta seg noe i det hele tatt.
b. Videre: Dersom teoretiske modeller virkelig gir som resultat at valg av botemiddel må avhenge av hva slags arbeidsløshet vi har å gjøre med, er det ikke da snart på tide at universitetsøkonomene (eller i hvert fall noen av dem) forlater sine teoristudier til fordel for *empiriske* undersøkelser med det mål å fastslå om den arbeidsløshet verden står overfor er av det ene eller det annet slag?

II. Teori og praksis

Jeg skal ikke forfølge dette synspunktet videre. Heller ikke skal jeg forsøke å skifte sol og vind mellom de ulike teoretiske skoler, selv om jeg nok har min personlige mening om hvilke teorier som beskriver virkelighetens verden best. I stedet skal jeg feste oppmerksomheten ved en påfallende forskjell ved den måten som arbeidsløshetsproblemet angripes på i økonomisk teori og i politisk praksis.

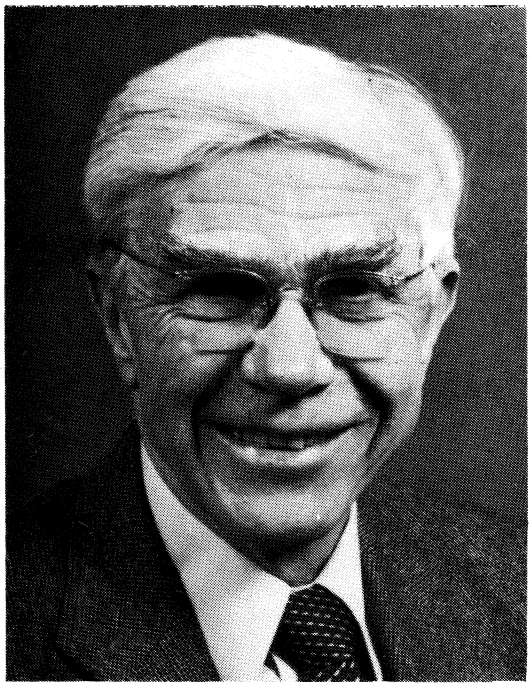

Odd Aukrust er cand. oecon. fra 1941 og dr. phil. fra 1956. Siden 1946 har han med korte avbrudd arbeidet i Statistisk Sentralbyrå inntil han i 1984 gikk av med pensjon fra sin stilling som forskningsdirektør. Han er nå professor II ved Siviløkonomutdanningen i Bodø.

Legg merke til at *de økonomiske teorier,* ulike som de er, har til felles at de alltid anbefaler *generelle* virkemidler:

- senke reallønnen («inntektspolitikk»),
- «tilbudssidepolitikk» for å få markedsøkonomien til å virke,
- etterspørselsstimulering.

Tankegangen er alltid: «Før en riktig politikk, så vil *markedet* ordne med arbeidsplasser for alle – og «riktige» arbeidsplasser.»

Når *politikerne* møter arbeidsløshetsproblemet, er de opptatt av «å sette noe i gang».

a. I lokalpolitikken møter vi lokale tiltaksnemnder og Distriktenes utbyggingsfond som forsøker å «skape nye arbeidsplasser» ved å støtte etablering av nye bedrifter. I praksis har det lett for å bli «mer av slike bedrifter som vi har mange av fra før», uten hensyn til markeder og lønnsomhet: Flere jordbruk, flere fiskeforedlingsanlegg, flere hoteller – ofte slik at et nytt hotell i Gudbrandsdalen river grunnlaget vekk fra et annet hotell i Valdres.
b. I rikspolitikken, gjerne foran et forestående valg, møter vi landsomfattende utbyggingsplaner. Slike planer starter oftest med et forsøk på å anslå «behovet for nye arbeidsplasser» i en kommende periode. Så fortsetter de med programmer for hvilke næringer som skal skaffe disse arbeidsplassene. Men fantasien er begrenset. Resultatet har lett for å bli, som vi skal se, en overvurdering av sysselsettingsmulighetene innenfor de tradisjonelle vareproduserende næringer og en tilsvarende undervurdering av mulighetene innenfor de tjenesteytende. Jeg skal gi to eksempler.

III. Eksempel 1: «En norsk 3-årsplan. DNA 1933 (Colbjørnsen og Sømme)

Mitt første eksempel er hentet omtrent fra den tiden da Norges Handelshøyskole ble startet. Det gjelder Colbjørnsen og Sømme's «En norsk 3-årsplan» fra 1933, en plan som riktignok stod for forfatternes regning, men som ble utgitt på Det norske arbeiderpartis forlag. Planen skulle gjelde for 3-årsperioden 1935–1937 og kom til å spille en betydelig rolle både i valgkampen i 1933 og i Arbeiderpartiets tenkning i årene etterpå.

Som alle fornuftige planer av dette slag tok også denne utgangspunkt i et anslag over behovet for nye arbeidsplasser i 3-årsperioden. Dette behov ble satt til 150 000 (beregnet som summen av en eksisterende arbeidsløshet på 135 000 personer i årsgjennomsnitt og en beregnet tilvekst på 15 000 arbeidssøkende personer i løpet av 3-årsperioden (s 9–11).[1])

De 150 000 nye arbeidsplasser skulle skaffes til veie på følgende måte:

1) Offentlige sysselsettingstiltak	80 000
2) «Multiplikatoreffekter»	40 000
3) Redusert arbeidstid	30 000
	150 000

[1]) Anslaget ble gitt under inntrykket av 1930-årenes meget lave fødselstall. Det kan tjene som en påminnelse om befolkningsprognosers skrøpelighet å lese: «Hvis ikke mer harmoniske samfunnsforhold på ny vil få fødselstallet til å stige, vil folketallet i Norge nå sitt maksimum med vel 3 millioner innbyggere omkring 1950–55. Deretter vil folketallet synke nokså raskt.» (S. 10)

Legg merke til hvor moderne strategien virker. Forslag om å redusere arbeidstiden for å skaffe arbeid til flere, er velkjent fra de senere års europeiske debatt. Det mest bemerkelsesverdige er likevel at forfatterne gjør bruk av et resonnement som nettopp i 1930-årene var i ferd med å bli kjent som «multiplikatorteori»:

«Når vi skaffer direkte arbeide til én mann, regner mange at én mann til får arbeide – først og fremst gjennom den økede kjøpekraft som skapes og forplanter seg med avtagende styrke gjennom mange ledd i omsetnings- og produksjonsprosessen. For å være helt på den sikre side, vil vi bare regne med at 3 mann satt i direkte arbeide skaffer arbeide til 2 nye mann. Dette gjelder industrireisingen og anleggsdriften. For jordbruket er det mindre. Som gjennomsnitt har vi derfor regnet at 2 mann skaffer arbeide til 1 ny ad indirekte vei.» (S. 11)

Før forfatterne går i gang med å omsette sin strategi til en konkret handlingsplan, gjør de rede for visse *forutsetninger* som de mener planen må akseptere som utgangspunkt. Tre av dem er verdt å referere:

a. Økt eksport av produkter fra fiskeri, eksportindustri, skipsfart og hvalfangst vil være umulig på grunn av dårlige tider ute. Den økte produksjon som planen forutsetter, må derfor baseres på *norske ressurser* for det *norske markedet,* eventuelt ved å fortrenge import (s. 21). (Det antydes dog at økt produksjon av elektrisk kraft for eksport er et spørsmål som «må vies den største oppmerksomhet» (s. 80).)
b. I hjemmenæringene vil avsetning ikke være noe problem. Det heter beroligende «. . . hjemmemarkedet (kan) ta imot praktisk talt næsten ubegrensede mengder av de fleste varer for mange år fremover» (s. 11). Dette følger av at produksjon skaper inntekt (forfatterne er tydeligvis ikke ukjente med Say's lov!).
c. Offentlig finansiering av programmet vil være mulig og fullt forsvarlig. Vi aner Colbjørnsens nære kontakt med Ragnar Frisch når vi leser:

   «Den hvis hele tankegang beveger seg i den gamle profitt- og pengeøkonomi vil til å begynne med kanskje ha vanskelig for å forstå dette, bl.a. på grunn av de læresetninger om finanser, budgetter og penge- og kredittvesen, som ennu doseres som «videnskap» av de fleste gammeldagse socialøkonomer. I den senere tid er det dog inntrådt et omslag blandt universitetsøkonomene, som nu også ut fra statsfinansielle synspunkter kan bevise at *nasjonen som helhet har råd til å arbeide.*» (S. 99)

Planen forutsatte altså 80 000 nye arbeidsplasser skaffet til veie ved offentlige tiltak. Hvor skulle de nye arbeidsplasser skapes?

a. Jordbruket (35 000)

Jordbruket måtte klare det meste. Planen forutsatte en sterk opptrapping av nydyrkings- og bureisingsaktiviteten. Ved utvidelser av eldre bruk og reising av nye skulle tallet på eneyrkebruk økes fra 146 000 til 160 000.

«Vi må lage omkring 2 400 nye bruk hvert år og dyrke opp på gamle og nye bruk i alt omkring 320 000 dekar» (s. 39).

Dette representerer en 4-dobling i forhold til tidligere år og ville kreve en årlig merinnsats på 35 000 årsverk (dette var før vi fikk bulldozeren og traktoren).

Ville det være marked for den svære produksjonsøking som måtte bli resultatet? Forfatterne svarer beroligende at det skal nok gå:

«Produksjonen stiger naturligvis sterkt når jordbruksarealet utvides med 5 pct. om året istedenfor med 1 pct. som nu. Men ved regulert omsetning behøver denne veldige produksjonsøkning ikke å skape noget avsetningsproblem. Vi kan få solgt hele økningen i planteproduksjonen på hjemmemarkedet ved å innskrenke unødvendig import» (s. 46–47).

Produksjonsmålsettingen i dagens jordbrukspolitikk har tydeligvis lange aner!

b. «Samfunnsmessig industrireising» (25 000)

Planen inneholdt et detaljert program for statlig industrireising. I industrikapitlet heter det innledningsvis:

«Efter planens hovedlinje og grunntanke må det aller vesentligste av den økede industriproduksjon, på samme måte som den utvidede jordbruksproduksjon, foregå for avsetning på det innenlandske marked» (s. 58).

De dårlige tider ville jo etter forutsetningene hindre økt eksport, men på hjemmemarkedet så planen ingen problemer. Det heter kort og enkelt:

«Industriens avsetningsvilkår (på det utvidede hjemmemarked) vil ikke volde større vanskeligheter» (s. 60).

I industriprogrammet inngikk en 4-dobling av skipsbyggingsindustrien, delvis i statens regi, og dessuten reising av bl.a.:

«Norges jern- og stålverker»
«Norges landbruksmaskinfabrikk»
«Norges metallverk» (foredlingsverk for metaller)
«Norges landbruksmaskinfabrikk»
«Norges tekstilverker» (bl.a. kunstsilkefabrikk)

Ellers lanseres det tanker om et interskandinavisk samarbeid om fremstilling av automobiler, traktorer og fly; og om et samarbeid med Norges Bank om innenlandsk produksjon av gull på Finnmarksvidda. (Er det behovet for seddeldekningsgull som har inspirert forslaget?)

c. Utbygging av «Landets nasjonale utstyr» (20 000)

Under dette samlebegrepet lanserte planen en rekke prosjekter hvorav de største og viktigste virker velkjente også i dag:

Fullføring og elektrifisering av Sørlands- og Nordlandsbanen
Riksvei gjennom Nord-Norge
Telefonutbygging

Planen nevner videre en rekke aktuelle utbyggingsoppgaver i stat og kommuner. Som eksempler på kommunale oppgaver nevnes «. . . badeanstalter, biblioteker, sportsplasser, sykehus o.s.v.» (s. 88) (merk rekkefølgen!).

For å gjennomføre programmet ville det bli nødvendig å øke statsbudsjettets utgiftsside med ca. 30 prosent, fra

370 mill. kr. til 480 mill. kr. Økningen ble forutsatt dekket slik:

Renteskatt	30 mill. kr.
Økt arveavgift	20 mill. kr.
Nye arveavgifter	10 mill. kr.
«Automatikk» og besparelser	50 mill. kr.
I alt	110 mill. kr.

Forfatterne har beroligende ord å si om planens konsekvenser for inflasjon, konkurranseevne og valutaproblemer.

a. Om valutaproblemer

Råvarene til den nye produksjon skal være norske og vil ikke kreve import. Importbehovet ved investeringene vil være beskjedent. Veibygging og bureising krever lite import, og behovet ved industrireising er heller ikke skremmende. Det heter om dette:

«Det må naturligvis kjøpes spesialmaskiner og patenter, en del utenlandske konsulenter og spesialister skal lønnes osv. Men vi tror likevel vi er på den sikre side når vi setter importbehovet til omkring 20 pct. av det den samfunnsmessige industrireising kommer til å koste» (s. 66).

Mange vil nok i dag finne at en importkvote for investeringene på 0,2 virker noe lav. Verre er det at forfatterne regner med en importkvote for det private konsum på null; såvidt jeg kan skjønne, overser de helt den importøkning som ville bli følgen av flere folk i arbeid og et høyere inntektsnivå.

b. Om inflasjon og konkurranseevne

Flere steder i 3-årsplanen peker forfatterne på at programmet kan føre til prisstigning:

«En meget svak stigning er dog ikke utelukket i forbindelse med gjennomførelsen av utvidelsesprogrammet i treårsperioden» (s. 23).

«Den mindre stigning i vareprisene som muligvis kan inntreffe, vil i virkeligheten ikke være noget annet enn den langsomme prisstigning som i alminnelighet ledsager et økonomisk opsving» (s. 102).

Noen egentlig inflasjonsfare representerte således planen ikke.

c. Om konkurranseevnen

Om konkurranseevnen ikke var truet fra prissiden, mente forfatterne at den nok kunne bli truet fra en annen kant. De gjennomfører et resonnement som gir assosiasjoner til «den skandinaviske inflasjonsmodellen»: Økt levestandard medfører økte fortjenester i de skjermede næringer og økte lønninger som gir svekket konkurranseevne i de konkurranseutsatte næringer. Det kan kreve mottiltak:

«Dette må vi møte ved å foreta en viss *inntektsutjevning* mellom særlig rammede eksportindustrier og gunstig stillede hjemmeindustrier» (s. 75).

IV. Eksempel 2: Langtidsprogrammene 1948–1981

Det første langtidsprogram etter krigen (1949–1952) ble laget på et tidspunkt da Norge ikke var truet av arbeidsløshet. Oppgaven i de første etterkrigsår var tvert om å skaffe arbeidskraft nok til de mange oppgaver som ventet. Problemstillingen i programmet ble dermed å anslå merbehovet for arbeidskraft og å sammenholde behovet med den ventede økning i arbeidsstyrken (anslått til knapt 10 000 personer). Vi kan stille sammen programmets tall for antatt merbehov for arbeidskraft (målt i personer) og den faktiske utvikling i programperioden (målt i årsverk) på følgende måte (tabell 1):

Tabell 1. *Sysselsettingsutvikling 1948–1952.*

	Antatt merbehov	Faktisk utvikling
Jordbruk, skogbruk, fiske	20 000	– 47 000
Bergverk, industri	19 000	20 000
Bygge- og anleggsvirksomhet	16 500	8 000
Samferdsel	14 500	15 000
Annet	0	+ 42 000
	70 000	38 000

Tallene tjener planleggerne til liten ære. Vi merker oss:

(i) Programmet forutså ikke den sterke økning i sysselsettingen som ble resultatet av økt yrkeshyppighet, særlig blant kvinner.
(ii) Programmet bommet kraftig på utviklingen innenfor vareproduksjon (primærnæringer, bygg og anlegg) og sjøfart.
(iii) Programmet overså fullstendig den sysselsettingseksplosjon som var på gang innenfor de tjenesteytende næringer.

Langtidsprogrammene for senere år (1954–1981) ble mer realistiske etter hvert. Men det var stadig en tendens til at den totale tilgang på arbeidskraft (økt yrkesdeltakelse) ble undervurdert, samtidig som arbeidskraftbehovet i de vareproduserende næringer ble overvurdert og sysselsettingsmulighetene i de tjenesteytende næringer konsekvens undervurdert. Det er vanskelig å dokumentere disse inntrykk med tall, fordi sysselsettingsanslagene i de enkelte langtidsprogrammer ikke alltid har vært like detaljerte og presise: Bare for tre næringer har vi rimelig mulighet for å stille langtidsprogrammenes anslag for sysselsettingsveksten i sum for årene 1949–1981 opp mot den faktiske utvikling i samme periode. Det gir følgende bilde (tabell 2):

Tabell 2. *Sysselsettingsvekst 1948–1981 (årsverk)*

	Planlagt	Faktisk
Industri og bergverk	ca. 105 000	31 000
Bygge- og anleggsvirksomhet	» 60 000	33 000
Sjøfart	» 35 000	2 000

For primærnæringene kan ikke tilsvarende sammenlikninger gjøres med særlig nøyaktighet, fordi langtidsprogrammene ikke alltid inneholdt tallfestede anslag (kanskje av politisk-taktiske grunner?). Litt grovt kan vi

likevel si at langtidsprogrammene neppe forutså mer enn omkring halvparten av den samlede sysselsettingsnedgang (på 318 000 årsverk) i primærnæringene mellom 1948 og 1981.

Etter hvert som tiden gikk, fikk langtidsprogrammene mer og mer øynene op for at det var i de tjenesteytende næringer at de nye sysselsettingsmuligheter lå. Det gjorde programmene gradvis mer realistiske. Det er likevel ingen tvil om at utviklingen mot «tjenestesamfunnet» har gått langt raskere enn politikerne noen gang har maktet å forutse. Et eksempel: Langtidsprogrammet for 1970–73 gjorde et forsøk på å trekke opp sysselsettingsmulighetene fram mot år 1990. Her ble *tendensen* bedømt riktig, men farten i utviklingen fram mot tjenestesamfunnet ble undervurdert nok en gang: Ifølge planen ville sysselsettingen i vareproduksjon som andel av samlet sysselsetting gå ned fra 46 prosent i 1970 til 36,6 prosent i 1990. Vi kan i ettertid fastslå at tallet 36,6 prosent ble passert allerede i 1983.

V. Den faktiske utvikling

Etter dette tilbakeblikket på politikernes utbyggingsprogrammer og sysselsettingsplaner kan det være rimelig å runde av med noen ord om hvordan sysselsettingen faktisk har utviklet seg gjennom de siste 50 år. Tabell 3 viser de langsiktige utviklingslinjer.

Tabell 3. *Syssesettingsutvikling 1930–1980. 1000 årsverk*

	1930	1950	1960	1970	1980	Endring 1950–1980
Vareproduksjon	732	918	735	716	674	-244
Tjenesteyting	465	546	666	831	1 041	+495

Vi merker oss:

(i) Tallet på sysselsatte i vareproduksjon kulminerte ca. 1950 og har senere gått tilbake. Siden omkring 1965 har det vært flere nordmenn sysselsatt i tjenesteyting enn i vareproduksjon.

(ii) Vi vet at tilbakegangen i vareproduksjon særlig har rammet primærnæringene. Her har omveltningene vært enorme: I 1937 var det like mange personer sysselsatt i primærnæringene som i alle tjenesteytende næringer til sammen; i dag har forholdstallet sunket til 1:8!

Det er særlig i årene etter 1950 at utviklingen har skutt fart. To trekk springer særlig i øynene:

a. Sysselsettingsveksten i tjenesteytende næringer har vært eksplosiv. Hvem kunne på forhånd ha tenkt seg 495 000 nye årsverk i tjenesteytende virksomhet mellom 1950 og 1980? Veksten har fordelt seg på mange virksomhetsområder. Mellom 1950 og 1970 vokste varehandel og offentlig administrasjon sterkt. Samtidig har vi i hele perioden hatt litt av en sysselsettingseksplosjon i undervisning, helse- og sosialvesen (tabell 4):

Tabell 4. *Årsverk i tjenesteyting. Prosent av samlet sysselsetting*

	1950	1970	1980
Varehandel	9½	13½	13½
Undervisning, helse- og sosialvesen	5	11½	18½
Offentlig administrasjon	4	6½	7
Sum ovenstående	18½	31½	37
Annen tjenesteyting	21½	21	22½
Tjenesteyting i alt	40	52½	59½

b. Like overraskende sterk som sysselsettingsvekten har vært i de tjenesteytende næringer, like svak har den vært i industri og bergverk. I disse næringer var sysselsettingsveksten mellom 1950 og 1980 bare 24 000 årsverk. Etter 1973 har industrien endog *avgitt* arbeidskraft. Forklaringen på dette ligger selvsagt hovedsakelig i det forhold at Norge har blitt en oljenasjon. Tilbakegangen i sysselsetting har særlig gått utover noen få «kriserammede» industrigrener (tabell 5):

Tabell 5. *Sysselsetting i industrien. 1 000 årsverk*

	1974	1983	Tilbakegang
Produksjon av:			
Tekstil, skotøy	29,7	16,8	12,9
Treforedlingsprodukter	21,6	15,3	6,3
Jern, stål, ferrolegeringer	15,6	11,0	4,6
Skip og båter	43,6	29,7	13,9
«Kriserammet industri»	110,5	72,8	37,7
Annen industri	283,7	266,0	17,7
All industri	394,2	338,8	55,4

VI. Har vi noe å lære?

Etter denne gjennomgangen av 50 års erfaringer er det hos meg ett hovedinntrykk som sitter igjen: De nye arbeidsplasser har kommet der hvor vi *ikke* ventet det – på *tross av politikken* snarere enn *som følge av* den.

Kanskje er det også noen andre lærdommer å hente:

(i) Primærnæringene og industrien gir ingen muligheter for sysselsettingsvekst; i fremtiden, som hittil, vil de nye arbeidsplasser måtte komme innenfor tjenesteyting.

(ii) Arbeidsplasser i tjenesteyting «skapes ikke» ved arbeidsmarkedstiltak.

(iii) Vil vi løse arbeidsløshetsproblemet i verden, må vi gjøre bruk av ett eller flere av de generelle virkemidler som økonomisk teori anviser:
- «Tilbudssidepolitikk» (arbeidsmarkedstiltak o.l.) mot strukturell ledighet
- Lønnspolitikk mot «klassisk» ledighet
- Etterspørselsstimulering mot Keynesiansk ledighet

Dermed er vi tilbake til utgangspunktet: Uenigheten blant teoretikerne om arbeidsløshetens årsaker og om hvilken medisin som vil være den rette. Vi vet at de

toneangivende land i Vest-Europa nå i mer enn 10 år har basert sin økonomiske politikk på ny-klassiske og monetaristiske ideer. Den dominerende oppgaven har vært å bryte lønnsinflasjonen for – som det heter – å legge et grunnlag for full sysselsetting og vekst på sikt. Midlet har vært en stram etterspørselsregulering, i noen land supplert med tilbudssidetiltak av ulike slag. Resultatet er ikke oppmuntrende: Arbeidsløsheten i Vest-Europa har steget år for år og er nå over 11 prosent. Hva så? Skal vi fortsette med mer av det samme? Eller skal vi erkjenne at Keynes kanskje har noe å si oss også i dag – at etterspørselsstimulering må til for å snu utviklingen til det bedre?

LANDSORGANISASJONEN I NORGE SØKER

SOSIAL-ØKONOM

Ved LOs økonomiske avdeling er det ledig stilling for en sosialøkonom.

Arbeidsområdet omfatter variert saksbehandling, analyser og utredninger om den økonomiske utvikling. Lønns-, pris- og inntektsforhold og situasjonen på arbeidsmarkedet.

Praksis fra tilsvarende arbeid og noe kjennskap til bruk av EDB-baserte datasystemer er en fordel, men ingen betingelse.

Stillingen lønnes i l.tr. 24–26/28 etter Statens lønnsplan.

Nærmere informasjon om stillingen kan gis av avdelingsleder Juul Bjerke, tlf.: 40 16 40 eller personalsjef Knut Nilsen tlf.: 40 16 84.

Skriftlig søknad
med opplysninger om eventuell praksis og utdanning sendes til
Landsorganisasjonen i Norge,
Personalavdelingen,
Youngsgt. 11, 0181 Oslo 1
innen 25. februar
Ikke nødvendig for tidligere søkere å søke på nytt

Merkes søknad

LO er den ledende arbeidstakerorganisasjonen i Norge. De 35 fagforbundene i LO har tilsammen mer enn 780 000 medlemmer.
LOs administrasjon holder til i sentrale og moderne lokaler i Folkets Hus på Youngstorget. Vi er ca. 180 ansatte som har et hyggelig (og noen ganger hektisk) miljø på arbeidsplassen.

Asplan A/S, Institutt for samfunnsplanlegging, beskjeftiger ca. 210 medarbeidere fordelt på 7 selvstendige aksjeselskap. Asplan er landets ledende rådgivende konsulentkontor med tverrfaglig profil, bestående av siv.ingeniører, ingeniører, arkitekter, landskaps- og interiørarkitekter, landbrukskandidater, økonomer og tekniske tegnere.
Asplan er medlem av Norconsult A/S. Asplan Stavanger ble opprettet i 1967 og ble eget aksjeselskap 1.1. 1985. Kontoret har idag ca. 65 medarbeidere i Stavanger og Kristiansand.

Kristiansandskontoret har idag 11 ansatte i tverrfaglig planleggings- og utredningsmiljø. Kontoret ble opprettet i 1978.
Arbeidsoppgavene spenner fra teknisk planlegging, reguleringsplanlegging, eiendomsutvikling til kommuneplaner og utredninger.

Til vårt Kristiansandskontor søker vi

ØKONOM

Siv.økonom/sosialøkonom/siv.ing. eller person med tilsvarende utdannelse med faglig tyngde, fortrinnsvis med kompetanse innen kommunaløkonomi, næringsutvikling eller eiendomsutvikling. Kjennskap til bruk av EDB som analyseverktøy er ønskelig.

Skriftlig søknad sendes innen 23. februar til Asplan Kristiansand, Østre Strandgt. 1A, 4600 Kristiansand.

Til vår utredningsavdeling i Stavanger søker vi

ØKONOM

Siv.økonom/sosialøkonom eller person med tilsvarende utdannelse med faglig tyngde innen ett eller flere av disse områdene.
Kjennskap til bruk av EDB som analyseverktøy er ønskelig.

Avdelingen har i dag 12 medarbeidere og arbeider med kommuneplanarbeider, byfornyelse, eiendomsutvikling, markeds- og næringsanalyser for oljevirksomhet.

Skriftlig søknad sendes innen 23. februar til Asplan Stavanger a.s
Postboks 550, Sandvigå 24, 4001 Stavanger.

Vi kan tilby trivelig miljø med varierte arbeidsoppgaver og lønn etter kvalifikasjoner.
Den enkelte medarbeider vil få utfordringer i oppgaver som krever stor selvstendighet og samarbeidsevne med andre faggrupper i og utenfor kontoret samt oppdragsgiverkontakt.

Nærmere opplysninger kan fås ved henvendelse til adm. dir. Lasse Bjerved, telf. (04) 53 00 80.

asplan STAVANGER

Asplan Stavanger a.s Postboks 550, Sandvigå 24, 4001 Stavanger.

Jan Serck-Hanssen

døde den 3. januar, bare 55 år gammel. Serck-Hanssen var en sentral person i det norske sosialøkonomiske miljøet og nedenfor følger noen minneord om ham.

Studenten

Jan Serck-Hanssen var født i Bergen, men flyttet til Haugesund som barn og flyttet derfra til Bærum under krigen hvor han tok artium på Valler gymnas i 1950. Det var lett å høre på språket hans at han ikke var fra Oslo, men «dialekten» hans var så avslepet at det på mange måter kan sies at han ikke hadde noen dialekt, men snakket et slags riksnorsk.

Serck-Hanssen tok 1. avdelings eksamen høsten 1953 med karakterer som straks satte ham i særklasse (2.30, det beste resultat siden Leif Johansen tre år tidligere). Han ble nærmest selvsagt ansatt hos Frisch som «associat» og var der i et og et halvt år, før han sluttet høsten 1955 for å forberede avsluttende eksamen.

I den tiden han var associat, rakk han ganske mye. Hovedinnsatsen var selvsagt arbeidet for Frisch med «medianmodellen» (krysløp, økosirk og generell etterspørselsteori) men ved siden av dette var han redaktør for «Stimulator» (Sosialøkonomen«s forgjenger), refererte Haavelmos forelesninger «Trekk av fordelingslæren» og skrev også noen selvstendige arbeider som temamessig var i nærheten av det han arbeidet med hos Frisch.

Moskva-oppholdet fra januar til august 1956 var et resultat av en offisiell studentutveksling mellom USSR og Norge som nylig var kommet i gang (en norsk student hadde vært der tidligere). Dessuten hadde Babkin/Leontieff fra USSR vært i Oslo. Etter datidens «demokratiske» beslutningsregler, plukket man ut den mest sentrale juriststudenten og den mest sentrale økonomstudenten, fikk dem til å søke og sendte dem så av sted. Det ble Torkel Opsahl og Jan Serck-Hanssen. Deretter ble studentutvekslingen avbrutt i mange år på grunn av det klima som utviklet seg etter Ungarn/Suez-krisen høsten 56.

Serck-Hanssen har beskrevet noen av sine inntrykk fra dette oppholdet i et «reisebrev fra Moskva» i «Stimulator» nr. 2, 1956. Mens de var der ble den 20. partikongressen avholdt (avsløringen av Stalin) med de følger dette fikk. Moskvaoppholdet må ha vært en stor opplevelse for den unge Serck-Hanssen. Etter at USSR hadde vært nesten lukket for besøk fra vest (bortsett fra «sterkt troende» og noen andre unntak) får plutselig to unge mennesker, en jurist og en økonom, anledning til å observere landet nesten uhindret. De får privatlærere i russisk og kan etter noen måneder kommunisere noenlunde med den vanlige russer.

Serck-Hanssens opphold i Moskva resulterte i at han fikk noe av en reputasjon for å være Sovjet-ekspert. En stund etter han var kommet hjem holdt han foredrag på et medlemsmøte i Statsøkonomisk Forening om «Betrakninger omkring Sovjet-Samveldets 7-årsplan». (Senere trykt som en artikkel i Statsøkonomisk Tidsskrift 1959, pp 81–101). Dette var et ganske ualminnelig oppdrag for en så ung mann. Serck-Hanssens foredrag i Statsøkonomisk Forening er leseverdig også i dag. Måten å se tingene på, er nær knyttet til det fag han og vi har felles.

Kandidaten

Etter Moskvaoppholdet, men før foredraget i Statsøkonomisk Forening, tok Serck-Hanssen embetseksamen med bedre resultat enn til 1. avd. (våren 1957, 2.25, igjen bare forbigått av Leif Johansen tre år tidligere). Dette, sammen med erfaringene som associat, pekte sterkt i retning av en karriere ved Universitetet. Etter eksamen startet han med en gang igjen hos Frisch, men ikke lenge etter (våren 58) ble han stipendiat. Først såkalt «Haavelmo-stipendiat» og deretter universitetsstipendiat, inntil han ble ansatt som universitetslektor i august 1964.

Denne stipendiattiden fremstår ikke som særlig produktiv, hvis vi bare observerer listen over Serck-Hanssens publiserte arbeider. Årsaken til dette var at arbeidet med doktoravhandlingen allerede var påbegynt. Allerede i 1960–61 arbeidet han med den under et opphold ved Tinbergens institutt (Netherlands Economic Institute in Rotterdam).

Doktoravhandlingen (nr. 14 i publikasjonslisten) behandlet lokaliseringsteori og kom i 1970 i den ansette serien «Contributions to economic analysis» på forlaget North Holland, samme sted som flere av Leif Johansens mest kjente bøker ble utgitt. Serck-Hanssen forsvarte avhandlingen i Gamle Festsal den 21. november 1970. Prøveforelesningene var selvsagt av vanlig Serck-Hanssen-kvalitet og ble begge publisert (nr. 18 og 19 i publikasjonslisten).

Læreren

Serck-Hanssen var universitetslektor fra 1. august 1964 til 1. september 1965 da han ble utnevnt til dosent. I nesten hele denne tiden hadde han forskningspermisjon. Den brukte han til fortsatt arbeid på doktoravhandlingen mens han oppholdt seg ved Cowles Foundation ved Yale-Universitetet.

Det dosenturet som Serck-Hanssen fikk hadde «som særlig plikt å forelese i næringsøkonomi». Denne «særlige plikten» kom til å prege mye av Serck-Hanssens undervisning og forskning. Fra denne tiden i nærmere 20 år helt fram til sin død, vil han fremstå som læreren i næringsøkonomi/anvendt økonomi for de ca. 1000 sosialøkonomer som ble uteksaminert. Både som foreleser, seminarleder og lærebokforfatter formet han næringsøkonomien som fag slik at det mistet mye av det beskrivende preget fra tidligere og istedet ble anvendt økonomi, eksempler på hvordan økonomiske modeller kunne anvendes til å analysere næringsøkonomiske problemstillinger.

Denne måten å se næringsøkonomien på, preget også Serck-Hanssens forskning. Han leverte flere bidrag til diskusjonen av norsk distriktspolitikk. Det mest kjente var vel knyttet til diskusjonen av subsidiering av kapital/arbeidskraft i distriktene, men også innen fiskeriøkonomi og jordbruksøkonomi leverte han vesentlige bidrag. Men han var også aktiv på helt andre områder og hadde originale bidrag om reklame, forurensning o. a.

Professor Johan Einarsen hadde tidligere hatt ansvaret for undervisningen i næringsøkonomi helt siden han ble utnevnt til professor

i 1947. Da han gikk av i 1972 var det kanskje en tilfeldighet (det var flere ledige professorater), men likevel noe symbolsk i at Serck-Hanssen overtok dette professoratet. Faget næringsøkonomi fikk en ny profil. Det mistet preget av å være en spesialitet. Det ble integrert med teorien. Serck-Hanssen underviste ikke i transportøkonomi fordi denne sektoren er særlig viktig regnet i sysselsetting eller fordi den veier tungt i nasjonalproduktet, men fordi sektoren gir gode praktiske eksempler på sentrale teoretisk- økonomiske problemstillinger.

1970-årene var på mange måter en gullalder for Sosialøkonomisk institutt. Riktignok hadde Frisch gått av, men den Nobelprisen han fikk før han døde kastet glans over faget. Haavelmo var fremdeles aktiv og Leif Johansen var mer enn anerkjent slik at i alle fall disse to satte norsk sosialøkonomi på verdenskartet på en måte som få andre fag ved Universitetet kunne måle seg med. Studenttallet var høyt og stabilt og arbeidsmarkedet for de ferdige kandidater utmerket. Det var i dette miljøet Serck-Hanssen virket og ble en meget sentral person.

Serck-Hanssen fikk mange og tunge administrative oppgaver ved Instituttet. Han var instituttbestyrer (1975–77), hadde ansvar for spesialoppgavene, ansvar for memoranda- og særtrykkserien, han var fagansvarlig for næringsøkonomien og satt i en mengde ad-hoc-komiteer, bedømmelseskomiteer og var veileder for mange vitenskapelige assistenter. Jeg tror det er viktig å forstå at Serck-Hanssen ikke ble pålagt disse oppgavene, men at han selv valgte å gjøre det. Serck-Hanssen kunne vanskelig presses til å gjøre noe han ikke ville. Han var meget bestemt, nærmest urokkelig. Når han likevel valgte å gjøre en så stor administrativ innsats, så var det kanskje fordi han mente å avlaste personer som Haavelmo og Leif Johansen eller avlaste dem som var i ferd med å bygge seg opp en akademisk løpebane. Jeg vet ikke årsaken fordi Serck-Hanssen aldri snakket om det. Han bare utførte oppdragene. Hver gang noe skulle gjøres så var han alltid kvalifisert til å gjøre jobben og ofte den beste.

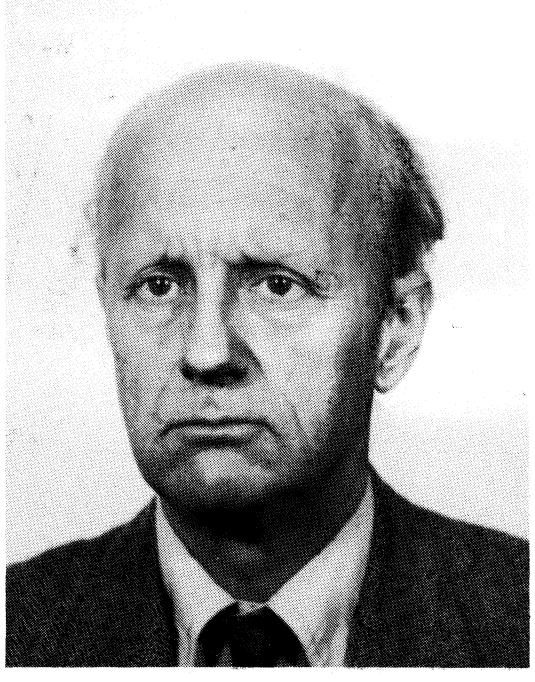

Jan Serck-Hanssen

Han var lett å spørre og forbausende ofte villig. Og det syntes ikke å koste ham så mye å gjøre alt dette. Ikke rart at en slik person blir sentral i miljøet.

Likevel var det kanskje ikke disse egenskapene som best forklarer hans sentrale posisjon. Viktigere var den mer uformelle kontakten som lå i det å ha Serck-Hanssen til lærer eller kollega. I kontortiden var han nesten alltid tilstede og svært ofte tilgjengelig. Hvis han ikke var tilgjengelig, så var det fordi det allerede satt en person der inne å snakket med ham. Faglige problemer, personlige problemer (ikke hans) og administrative problemer kunne diskuteres og ble diskutert på Serck-Hanssens kontor og den som kom til samtale gikk aldri tomhendt derfra.

Det er vanskelig å spå noe om hvordan miljøet på Sosialøkonomisk Institutt vil utvikle seg i tiden fremover. Vi hadde «gullalderen» i 1970-årene. Hvordan vil 1980-årene fortone seg når de blir vurdert om en 10 til 20 år?

Akkurat nå føler vi liten grunn til optimisme. Ved nyttårstider 82/83 døde Leif Johansen. Ved nyttårstider nå døde Jan Serck-Hanssen. Det må være riktig å si at tapet av hver enkelt av dem blir enda større fordi vi også har mistet den andre.

Gunnar Bramness

LITTERATURLISTE:

(Listen inneholder de av Serck-Hanssens arbeider som er omtalt i teksten ovenfor, som har stått på pensumlisten eller av annen årsak er av særlig interesse for «Sosialøkonomen»s lesere): Bramness, 16/1 1986.

1. Litt om inndeling av forbrukere i etterspørrergrupper. Memorandum fra Sosialøkonomisk institutt, Universitetet i Oslo, 11. mars 1955, 8 pp. (Også en av «Tretten artikler til Ragnar Frisch på 60-årsdagen».)
2. Trekk av fordelingslæren. Memorandum fra Sosialøkonomisk institutt, Universitetet i Oslo, 24. september 1955, 62 pp. (Utarbeidet på grunnlag av prof. Haavelmo's forelesninger i høstsemestret 1954.)
3. Beregning av norske husholds inntekter. Memorandum fra Sosialøkonomisk institutt, Universitetet i Oslo, 10. desember 1955, 34 pp.
4. Reisebrev til «Stimulator»s lesere fra Moskva. Stimulator, Årg. 10, Nr. 2, 1956, pp. 51–54.
5. De internasjonale økonomiske samarbeidsorganisasjonene. (Eksamensbesvarelse.) Stimulator, Årg. 11, Nr. 5, 1957, pp. 3–13.
6. Betraktninger omkring den sovjetiske 7-årsplanen. Statsøkonomisk Tidsskrift, Årg. 73, Nr. 2, pp. 81–101.
7. Hva ville skje om det ble gitt inntektskompensasjon etter en Pasche prisindeks. Memorandum fra Sosialøkonomisk institutt, Universitetet i Oslo, 11. september 1959, 9 pp.
8. Virkninger av rasjonalisering. Sosialøkonomen, Årg. 14, Nr. 1, 1960, pp. 7–12.
9. The Oslo REFI Interflow Table. (I samarbeid med Frisch, Heli, Tore Johansen, Kreyberg, Schreiner og Thonstad) Memorandum fra Sosialøkonomisk institutt, Universitetet i Oslo, 27. juni 1960, 15 pp.
10. Større markedsdannelser - økonomisk vekst. Sosialøkonomen, Årg. 15, Nr. 10, 1961, pp. 4–8.
11. Teorier for konsumentenes atferd. Oslo 1964, 62 pp. Revidert utgave Oslo 1968, 65 pp. og Oslo 1972, 72 pp. og 1975 (i samarbeid med Sigbjørn Atle Berg og Knut Sydsæter), 68 pp.
12. Øst-Finmarks kyststrøk. En strukturanalyse. sammen med Tore Kindt. Distriktenes utbyggingsfond, januar 1964, nr. 13 følger som bilag. 152 pp.
13. A programming model for a fishing-region in northern Norway. Memorandum fra Sosialøkonomisk institutt, Universitetet i Oslo, 19. september 1963, 17 pp. Også i The Regional Science Association; Papers, XII, Lund Congress, pp. 107–108. Også som bilag til nr. 12.
14. Optimal Patterns of Location. Amsterdam - London 1970, 235 pp.
15. Geografisk sammenlikning av levekostnader. Sosialøkonomen, Årg. 25, Nr. 2, 1971, pp. 21–29. Også i særtrykk-serien fra Sosialøkonomisk institutt, Universitetet i Oslo, reprint nr. 85.
16. Subsidiering av kapital i utbyggingsområdene. Statsøkonomisk Tidsskrift, Årg. 85, Nr. 2, 1971, pp. 139–166. Også i særtrykk-serien fra Sosialøkonomisk institutt, Universitetet i Oslo, reprint nr. 86.

17. Noreg tryggare utanfor EEC. Syn og Segn, Årg. 77, Nr. 5, 1971 pp. 288–296.
18. Regional Subsidies on Labour and Capital. (i samarbeid med Truls Lind) Swedish Journal of Economics, Årg. 74, Nr. 1, 1972, pp. 68–83. Også i særtrykk-serien fra Sosialøkonomisk institutt, Universitetet i Oslo, reprint nr. 94.
19. Strategiske typer i norsk næringsliv. Oslo 1979, 94 pp.
20. A Model of Informative Advertising. Memorandum fra Sosialøkonomisk institutt, Universitetet i Oslo, 26. mars 1974. 40 pp.
21. Optimal Labour Subsidies in Backward Regions with Surplus Supply of Labour. The Swedish Journal of Economics. Årg. 77, Nr. 2, 1975, pp. 99–120. Også i særtrykk- serien fra Sosialøkonomisk institutt, Universitetet i Oslo, reprint nr. 144.
22. Notat om regionaløkonomiske emner. Memorandum fra Sosialøkonomisk institutt, Universitetet i Oslo, 7. september 1977. 113 pp.
23. Salgsorganisasjonenes lagringspolitikk for kjøtt. Sosialøkonomen, Årg. 34, Nr. 6, 1980, pp. 35–42.
24. Regulering av utslipp ved ufullkommen informasjon om kostnadsstruktur. Memorandum fra Sosialøkonomisk institutt, Universitetet i Oslo, 7. juli 1980, 20 pp.
25. Om det teoretiske grunnlaget for distriktspolitikken. Sosialøkonomen, Årg. 36, Nr. 5, 1982, pp. 10–16. Også i særtrykk-serien fra Sosialøkonomisk institutt, Universitetet i Oslo, reprint nr. 233.
26. Funksjonsfordeling og inntektssystemer. Sosialøkonomen, Årg. 37, Nr. 6, 1983, pp. 20–26.
27. Primærkommuner og stabiliseringspolitikk 1978–81. (i samarbeid med Sigbjørn Atle Berg) Memorandum fra Sosialøkonomisk institutt, Universitetet i Oslo, 18. mars 1986. 127 pp.

Et seriøst fagblad

gir ikke redaksjonell omtale for å få solgt annonser

En seriøs annonsør

forlanger ikke redaksjonell omtale for å annonsere

Det er kobling, og svekker lesernes tillit både til fagbladet og annonsøren. Bladets lesere bør ha krav på at redaksjonelt stoff ikke har noe med annonsesalg å gjøre.

Kobling eksisterer når det er tilstede betingede vilkår fra en av partene, ved

- ingen annonser uten redaksjonell omtale, eller
- ingen redaksjonell omtale uten annonser

Den Norske Fagpresses Forening med sine over 190 fagblad arbeider bl.a. for å holde en høy presseetisk standard innen fagpressen i Norge, og tar avstand fra kobling av annonser og redaksjonell omtale. Vi er glade for at også Registrerte Reklamebyråers forening (RRF) støtter vårt syn.

DEN NORSKE FAGPRESSES FORENING

Norges eldste presseorganisasjon, stiftet 1898

Rådhusgaten 30 b, 0151 Oslo 1, Tlf. (02) 20 41 85

Norsk bistand til utviklingsland har som mål å:
- hjelpe de fattigste befolkningsgrupper,
- trekke kvinnene i lokalsamfunnet med i utviklingsprosessen,
- gi hjelp til selvhjelp (institusjonsoppbygging/kunnskapsoverføring).

Departementet for utviklingshjelp/NORAD rekrutterer fagfolk til prosjekter i Botswana, Kenya, Madagaskar, Mozambik, Tanzania, Zambia, Zimbabwe og Sri Lanka.

Vi ser det som viktig å øke kvinneandelen blant våre bistandsarbeidere/eksperter, og oppfordrer derfor kvinner spesielt til å søke.

TANZANIA

Institute of Development Management (IDM) er den tanzanianske høgskole i økonomisk-administrative fag. Høgskolen har 120 lærere og 1000 studenter, fordelt på en rekke 1-3-årige studieretninger. Den ligger i Mzumbe, ved byen Morogoro, 22 mil fra Dar es Salaam.

Danmark, Finland og Norge har støttet IDM over en 10-års periode. Fra 1984 har Norge ytt bistand alene. Den norske bistanden omfatter både rehabilitering av skoleanlegget, revisjon av studieplaner og styrking av forsknings- og konsulentaktiviteter.

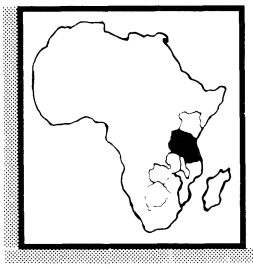

Det er etablert et samarbeid mellom Bedriftsøkonomisk Institutt, Oslo og IDM, og det arbeides med å utvide IDMs kontakter med andre norske institusjoner.

Det er tre norske eksperter knyttet til IDM. To av dem som rådgivere i undervisningsplanlegging, en i bedriftsøkonomi og en i offentlig administrasjon. Stillingen som rådgiver innen bedriftsøkonomi er ledig fra medio 1987.

RÅDGIVER

i undervisningsplanlegging, bedriftsøkonomi

(Ref. kode TAN 058).

Arbeidsoppgaver: Arbeidet vil bestå i å videreføre den påbegynte studieplanrevisjonen og å styrke konsulentaktivitetene ved instituttet, samt læremiddelutvikling, organisering av kurs for lærere, veiledning av yngre lærere og arbeid med forskningsaktiviteter. Stillingen kan også bli pålagt vanlig undervisning og andre oppgaver.

Kvalifikasjoner: Det kreves utdanning som sivil/bedriftsøkonom eller tilsvarende, og minst 6 års undervisningserfaring fra universitet eller høgskole. Det er ønskelig med erfaring fra konsulentarbeid, og fra undervisningsplanlegging og/eller administrasjon. I norsk sammenheng bør søkere minst ha kompetanse på førsteamanuensisnivå. Gode engelskkunnskaper er en nødvendig forutsetning. **Kvinner oppfordres spesielt til å søke.**

Tjenestested: Mzumbe, Morogoro.

Kontraktstid: 2 år. **Tiltredelse:** Medio 1987.

Søknadsfrist: 13. mars 1987. **Arbeidsspråk:** Engelsk.

Godtgjørelse: Lønn etter Statens lønnsplaner, ltr. 29 – 33 avhengig av kompetanse.
Grunnlønnen er skattepliktig til Norge. Det blir også gitt et skattefritt utetillegg, samt andre ytelser.

Søknadsskjema og skriftlige opplysninger om stillingen, lønn, flyttegodtgjørelse, skoletilbud m.v. blir sendt ved henvendelse til forværelset, Personellkontoret, telefon (02) 31 45 46.

Departementet for utviklingshjelp

NORAD
Personellkontoret
Torggt. 1, Postb. 8142-Dep.
0033 Oslo 1

Redaktør:
Bent Vale

Redaksjon:
Tor Hersoug
Vidar Knudsen
Knut N. Kjær

Redaksjonsutvalg:
Jarle Bergo
Rolf J. Brunstad
Reidun Grefsrud
Steinar Juel
Harald Thune Larsen
Åmund Lunde
Elizabeth Nygaard
Jørn Rattsø
Karl Robertsen
Hans Henrik Scheel
Jon Strand
Anne-Birgitte Sveri
Stein Østre

●

Utgitt av
Sosialøkonomenes Forening
Formann: John L. Rogne

●

Bladets adresse:
Storgt. 26 IV
0184 OSLO 1
Telefon (02) 20 22 64/
36 26 10/36 26 11
Telefax (02) 41 81 01
Postgiro: 5 16 78 87
Bankgiro: 6001.05.13408

●

Medlem av Den Norske
Fagpresses Forening

Utkommer med 11 nummer
pr. år, den 15. hver måned
unntatt juli.

Abonnement kr 250,–.
Studentabonnement kr 125,–.
Enkeltnr. kr 32,– inkl. porto.

ANNONSEPRISER (ekskl m v a)
1/1 side ..... kr 2 400,–
3/4 side ..... kr 1 900,–
1/2 side ..... kr 1 400,–
1/3 side ..... kr 1 050,–
1/4 side ..... kr 950,–

Trykt i offset.
Reklametrykk Grafisk A.s,
Bergen

Nye forskningsrapporter

Rapportene fåes kjøpt ved henvendelse til institusjonen.

SENTER FOR INDUSTRIFORSKNING

Forskningsvn. 1 – Blindern, 0371 Oslo 3. Tlf. 45 20 10

Verdsetting av rensetiltak i Kristiansandsfjorden
Av Marit Breivik og Karl-Gerhard Hem

Deler av Kristiansandsfjorden er sterkt forurenset. I en analyse basert på to spørreundersøkelser, estimeres betalingsvilligheten for miljøgodet «ren Kristiansandsfjord». Rensetiltak i området diskuteres i en samfunnsøkonomisk sammenheng med vekt på tolkning av begrepet betalingsvillighet.

60 sider. ISBN 82-7267-892-6. Kr. 390,–.

TRANSPORTØKONOMISK INSTITUTT

Biblioteket, postboks 6110/Etterstad, 0602 Oslo 6. Tlf. (02) 65 95 00.

Parkeringsforhold i norske kommuner. En oversikt.
Av Solberg, Per, sivilingeniør.

Det er idag ca. 50 kommuner som har innført avgiftsparkering og har kontrollmyndighet etter parkeringsforskriftene. Gjennom en intervjuundersøkelse er forskjellige data om parkeringsforholdene, organisering og drift av parkeringen for disse kommunene samlet inn og beskrevet. Videre arbeid med parkeringsproblematikken er foreslått basert på disse opplysningene.

Oslo, okt. 1986. 29 sider + vedlegg. Best. nr. 795/86.

Konkurranseflater og konkurransevilkår i norsk godstransport.
Av Østmoe, Knut, sosialøkonom.

Rapporten er konkurranseflatene i godsmarkedet identifisert via prisene. De er funnet å være avhengig av konkurransesituasjonen og kostnadene i hver transportgren. Ingen av transportgrenene dekker sine kostnader på langt sikt. Konsekvensene av økte kostnader, er avhengig av hvordan utøverne kan dekke kostnadene i de delmarkeder hvor de møter liten konkurranse.

Oslo, okt. 1986. 85 sider. Prosjektrapport. NOK 75,–. ISBN 82-7133-541-3. (With summary in English).

Taxi, trafikkdirigering og EDB. Kravspesifikasjon for et EDB-basert trafikkdirigeringssystem for Mjøsregionen.
Av Heldal, Nicolai, siviløkonom og Steen, Arild Henrik, stud. sociol.

Notatet inneholder kravspesifikasjon for et EDB-basert trafikkdirigeringssystem for taxinæringen i Mjøsregionen. Kravspesifikasjonen, som skal gi et grunnlag for senere evaluering og valg av system bygger på en gjennomgang av erfaringer fra sentraler som har innført slike systemer og en analyse av trafikkmønster og mulige utviklingstrekk i Mjøs-regionen. Driftssikkerhet, leverandørstøtte og fleksibilitet m.h.t. utvidelser og kommunikasjon med andre systemer trekkes frem som særlig viktige krav.

Oslo, sept. 1986. 58 sider. NOK 50,–. Best. nr. 793/86.

Utredningsutvalgene i norsk samferdsel 1945–1986. Oversikt over TØI's utvalgsarkiv.
Av Haldorsen, Ivar, statsviter.

Notatet inngår som ledd i revisjonen av TØI's arkiv over utredningsutvalg i samferdselssektoren. Enkelte trekk ved utvalgenes sammensetning og virksomhet blir tatt opp. Det gis en kronologisk oversikt over utvalgene, deres innstillinger og dokumenter fra viderebehandlingen.

Oslo, okt. 1986. 26 sider. NOK 50,–. Best. nr. 796/86.

Hvordan gjøres integrerte dataløsninger tilgjengelige på arbeidspulten til en saksbehandler?

11. mars 1987
arrangerer

Honeywell Bull-skolen, N.Vollgt. 10, Oslo 1

«Offentlig saksbehandling med EDB som verktøy»

Hvilke tekniske og politiske forutsetninger må ivaretas?

Kurset har som mål å gjøre deltagerne oppmerksomme på noen grunnleggende prinsipper for offentlig saksbehandling sett fra et EDB-synspunkt, og hvilke krav til datakommunikasjon som stilles ved innføring av EDB.

Behovet for integrerte løsninger analyseres og forslag til løsning av integrasjonsproblemet vil bli gitt. Koplingen EDB/Organisasjon gis stor oppmerksomhet.

Dette kurset er rettet mot alle som ønsker å ha kvalifiserte meninger om bruken av EDB i statsforvaltningen.

Kursavgift kr. 1500.- inkluderer materiell og lunch. Kursadministrator Karin Vogeler Larsen, Tlf. 02 - 41 80 30, kan kontaktes for nærmere informasjon og for påmelding.

Honeywell Bull A/S er en av de ledende dataleverandører innen offentlig sektor. Av våre referanser vil vi nevne Statens Datasentral, som ved hjelp av våre løsninger betjener 3-4000 terminaler i 115 etater/departementer. Arbeidsdirektoratet baserer sin landsomfattende «Søk og Finn Arbeid» -tjeneste på bruk av Bull utstyr og løsninger. Honeywell Bull er også hovedleverandør av datakraft til Postdirektoratet og Fiskeridirektoratet.
Honeywell Bull er totalleverandør av datautstyr og tjenester, og deltar aktivt i internasjonalt standardiseringsarbeid

Integrerte dataløsninger for informasjon og kommunikasjon.

Bull

Utgiverpoststed – Bergen – Reklametrykk Grafisk A.s